Skole Memorial Book

Le-zekher ḳedoshe Sḳolah ṿeha-sevivah = In memorium [sic] to the Jewish community of Skole and neighbouring villages who perished in the Holocaust

THE STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY PROVIDES
ON-DEMAND REPRINTS OF MODERN YIDDISH LITERATURE

•

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

•

Original publication data

TITLE	Le-zekher ḳedoshe Sḳolah ṿeha-sevivah = In memorium [sic] to the Jewish community of Skole and neighbouring villages who perished in the Holocaust.
IMPRINT	880-02 [Israel] : Irgun yotsʿe Sḳolah ṿeha-sevivah be-Yiśraʿel, 1986.
DESCRIPT	[180] p. : chiefly ill. ; 34 cm.
SUBJECT	Jews -- Ukraine -- Skole.
	Skole (Ukraine --) Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Ukraine -- Skole.
ADD'L NAME	Jewish Committee of Skole in Israel.
ADD'L TITLE	In memorium [sic] to the Jewish community of Skole and neighbouring villages who perished in the Holocaust

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

לקדושי סקולה והסביבה

לזכר

קדושי סקולה והסביבה

בהוצאת ארגון יוצאי סקולה והסביבה בישראל
תשמ"ו

In Memorium To The

Jewish Community of Skole and Neighbouring Villages

Who Perished in the Holocaust

Issued by the Jewish Committee of Skole in Israel
1986

ישמשו דפי־זכרון אלה מצבה על אובן של כ־**ארבעת אלפים** יהודי סקולה
והסביבה אשר הושמדו בצורה האכזרית ביותר והשאירו לדורות הבאים צוואה:

זכרו, אל תשכחונו!
ת.נ.צ.ב.ה.

May these pages serve as a memorial to the four thosuand Jews of Skole and its vicinity, who were killed with the utmost cruelty, and who left succeeding generations with the inheritance:

REMEMBER; DO NOT FORGET US.

יזכור

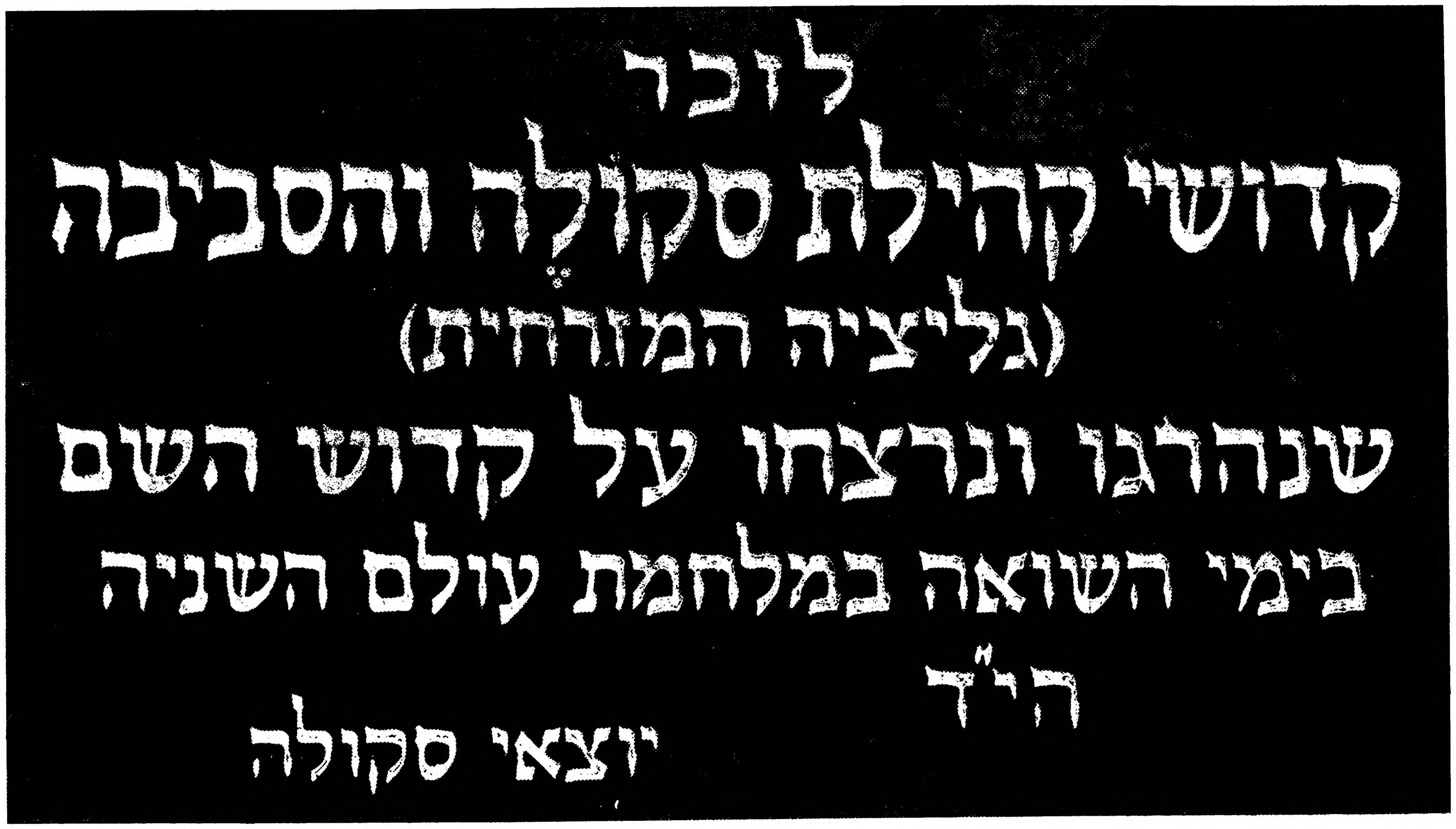
אתכם אמהות ואבות
סבים וסבות
אחים ואחיות
ידידים ורעים
זקנים ועוללים
יהודי עיירתנו
דמות — דיוקנכם הזכה תנוב בנפשנו
את אשר עוללו לכם הנאצים הטמאים

נזכור ולא נשכח!

YIZKOR
(Memorial Prayer)

We remember you,
Mothers and fathers
Grandfathers and grandmothers,
Brothers and sisters,
Friends and comrades,
The old and the young,
Jews of our townlet,
Your pure image will rest in our souls,
The evil which has been done unto you by the Nazis,

Will be remembered, And never forgotten.

לוח זיכרון שהוצב במרתף השואה בהר ציון

תוכן האלבום

אלבום הזכרון מכיל — מלבד התמונות שהצלחנו לאסוף מבני עירנו והסביבה החיים בישראל — דברי מבוא, מאמרים וכו׳, כמפורט להלן:

1. מבוא. נויגבור זאב
2. נתונים על סקולה לפני השואה ובתקופות קדומות (מיד ושם), ומבית התפוצות.
3. זכרונות מסקולה של ניצול השואה. מנסברג מנחם
4. דברי הקדמה ליומן של אולציו ווילף ז"ל. לנדמן, דן
5. קטעים מצולמים של היומן ותרגומם לעברית.
6. תמצית קטעי היומן (כ־100 דפים) על החיים במחבוא וביער.
7. זכרונות מסקולה — וינד ברצ׳יו
8. התמונות — שהם החלק העיקרי של האלבום.
9. דפי זכרון לתוספת שמות בני משפחה ולהדבקת תמונות של בני משפחה קרובים וידידים כרצון כל אחד מבני העיר.

Contents of the Album

The Memorial Album includes photographs we have collected from former inhabitants of Skole and the immediate surroundings, now residing in Israel; an introduction; articles, etc., in the following sequence:

1) Introduction — Neigebor Zeew
2) Data on Skole before the Holocaust and earlier periods (from Yad Vashem archives), and Beit Hatfuzot.
3) Memories of a Holocaust survivor from Skole — Manesberg Menachem.
4) Introduction to the Diary of Ultcho Wilf — Dan Landman
5) Photographed excerpts of the above mentioned diary and Hebrew translation
6) Synopsis of the excerpts from the diary (about 100 pages) on the life of the survivors in hiding and in the forest
7) Memories From Skole
8) Photographs (comprising the major part of the album)
9) Memorial pages for additional names and photographs of family members from Skole.

קורא יקר.

כותב אני שורות אלו כאשר החומר של דפי הזכרון ושל אלבום התמונות מוכנים להדפסה.
רגשות מעורבים אופפים אותי: שמחה שהצלחנו להגשים את המטרה הנצחת יהודי סקולה והסביבה וצער שלא יכולתי לעשות זאת בצורה מושלמת יותר, כפי שרבים מאתנו היו רוצים.
וכמו כן מבקש אני סליחה מאנשי העיר שתמונות יקיריהם לא נכללו באלבום ומתנצל על השגיאות, השיבושים במאמרים ובתרגום וזאת בגלל אי הכנה מספקת וקוצר זמן.
וכאן רוצה אני להודות במיוחד לחברי ועד של אירגון סקולה והסביבה, ולכל אנשי העיר שעזרו כל אחד לפי יכולתו באיסוף התמונות, בכתיבת המאמרים, ובתרגום היומן וכו':
(השמות מופיעים לפי סדר הא'־ב'): גיסינגר יהודה, גלטשטיין אלכסנדר, האוזר (פוקס) פנינה, וינד ברצ'ו, ווילף מאיר, ווילף מוניו, לנדמן דן, להרר (טורטן) צילה, מנסברג מנחם נויגבור זאב, פרידמן (טמבור) מלכה ורפפורט יעקב.
וכמו כן חייב אני תודה לחברי בעבודה ובמקצוע על עזרתם הרבה בשיפור הצילומים, בעיצוב ובביצוע עד להשלמתו הסופי.

ליבליין דב

מבוא

בדחילו ורחימו ובחרדת קודש אני בא להוסיף כמה מילות הספד לאלבום הזכרון על קהילת סקולה והסביבה, אשר נסתם עליה הגולל ונספתה ביחד עם אלפי קהילות קודש שבפולין. היה היתה קהילה מכובדת, מתקדמת, תוססת שחיו בה יהודים מכל צבעי הקשת: לומדי תורה ותלמידי חכמים, חובשי בית מדרש וקלויז, סוחרים, חנונים, בעלי מלאכה, עמלים, בעלי מקצוע חפשיים, נוער עובד ולומד, אינטליגנציה חילונית ועוד. אפשר להגיד שהיתה בעירנו יהדות עממית, עסיסית שחיה את חייה ברוח מורשת אבותינו המפוארת, היתה שוקקת חיים יהודיים מסורתיים ולאומיים. קצרה היריעה ולצערי לא שמור לי מקום מספיק לתת תיאור שבו תהיה מקופלת מגילת קהילתנו על עברה הססגוני המפואר, על נופה האישי, על חייה, מנהגיה, הישגיה, גלגוליה והתרחשויותיה עד סופה המר. הועד של ארגוננו היה מודע לעובדה כי ראויה היא קהילת סקולה, ששרידיה המעטים שנצלו מהתופת הנאצית והמרוכזים היום בישראל, יוציאו לאור ספר "יזכור" וקינה רב ממדים על אבדן כל היקר לנו ולהציב גל־עד לזכר נשמותיהם הקדושות והטהורות של יקירינו הורינו, אחינו, אחיותינו וכל משפחותינו שעלו בלהבות אש על קידוש השם, ללא עוול בכפם. בספר כזה היינו יכולים למצות את עומק הטרגדיה וסיפורי זוועה המחרידה שעברה על קדושי סקולה והסביבה, בעמדם חסרי אונים, ואכולי ייאוש, בפני המפלצת הנאצית, והמרצחים למיניהם. לצערנו לא יכולנו לעמוד במשימה זו מסיבות שונות ובעיקר נתקלנו בשני מכשולים רציניים והם: 1) חוסר תקציב, 2) העדר כוחות יוצרים.

עלי לציין שאם כי עירנו סקולה לא היתה משופעת בכתבים מקצועיים במלאכת כתיבה ועיתונאות, הרי בכל זאת הלך ורב בשנים האחרונות מספר הכוחות האינטלקטואליים ובעלי השכלה גבוהה, אשר לו היו היום בחיים אתנו, היו יכולים לתרום הרבה חומר היסטורי ופולקלורי לספר זכרון ולספר על פעלתנות הקהילה מראשית קיומה ועד חורבנה.

מאידך ראינו כי הימנעות מוחלטת מ"עשייה", ולו משהו בזעיר אנפין, עלולה להוריד לתהום הנשייה כל זכר על הקהילה שלנו המפוארת ולא תשאר עדות לכור מחצבתנו. כך נולד הרעיון להוצאת "אלבום־זיכרון", בתוספת מספר כתבות וסקרים על עברה ההיסטורי, הלאומי והחברתי של קהילתנו.

ע"י הוצאת האלבום לא הגענו לשלימות כפי שרצינו, אולם אנו מדליקים נר לנשמות קדושינו לפי האמצעים הדלים העומדים לרשותנו.

לפי החלטת הועד לא נפרסם כל הערכה אישית לדמויות הקדושים שנספו בגלל החשש פן נפגע חלילה באלה שאת שמם לא נזכיר מחמת השמטה או מחוסר זכרון.

ברור כי במספר הכתבות שהוספנו, אין בהן כדי לתת תמונה, אפילו על קוצו של יוד, על המרטירולוגיה, ועל הפרק המחריד ביותר בתולדות האנושות, שעברו על יקירינו, שנכרתו והוכחדו בידי קלגסי היטלר ועוזריו.

אנו מוסרים אלבום זה לבני עירנו וייתכן שרבים מאיתנו יוכלו לשאוב השראה על חיי קהילת סקולה על כל ערכיה ולגילוי של יהודיה. לאחדים מאתנו הוא יעלה זכרונות ורודים ונעימים על הלא רחוק, בעת שהיינו כלנו יחד בחיק משפחותינו ורקמנו חלומות נעימים על עתיד יותר טוב – וחיי אושר.

כאמור ימצא כל אחד מאתנו בתמונות אלה חלק מחייו, מהווי שלו, מימי נעוריו והתבגרות, חיי בית הספר ועו'. משהו שאבד ואיננו עוד.

יהיה נא אלבום זה משום הרכנת ראש, מטעם שרידי סקולה החיים בישראל לזכרון קדושינו היהודים הטובים, הישרים והתמימים, העמלים, הצדיקים והחילונים, החולמים והלוחמים, שלא זכו כמונו לראות בתקומת המדינה.

מי יגלה עפר מעיני הקדושים וראו כי נצח ישראל לא ישקר וכי זכינו להיות דור האחרון לשיעבוד וראשון לגאולה ומגשימים את חלומם הנצחי, במולדתנו החפשית. הקימונו משפחות, הכינו שורשים בה. נזכיר ברטט של קדושה את אחינו, אחיותינו ואת כל קרובינו שכה אהבו זה את זה, והדאגה ומסירות נפש היתה נר לרגלי כלנו.

ואחרון אחרון, עטופי יגון נזכיר בחרדה ובקדושה את הורינו היקרים שהגורל הטרגי לקח אותם מאתנו. האם איננו מתרגשים ואף מזדעזעים למילים "טאטע־מאמע" ... כפי שהיינו רגילים לקרוא אותם בימים ההם? האבא הטוב שלא ידע מנוחה ומרגוע, דאג, טרח ועמל עד שעות לילה מאוחרות לתת לנו עתיד בטוח, שכולו טוב, ולהכיננו לקראת עצמאות שנוכל לעמוד איתן על בסיס מוצק בחיים. האמא שנסכה בנו יום ולילה חום לוהט של אהבה ללא גבול, והציפה אותנו בים של פינוקים ומוכנה בכל עת להקרבה עצמית למענינו. וכשפקד אותנו איזה כאב, מחלה או סתם עצב היתה תגובתה "**מיין טייער קינד, מיר פאר דיר**" "שיהיה לי במקום לך".

אני נזכר בכתבה מוקדשת לאם שבה מסופר על אם צעירה, חשוכת מרפא העומדת למות ובשכבה על ערש דווי נפרדת מילדה הקטן ולפני צאת נשמתה ממלמלת מלים אלה: "מי את גרביך יטליא, עת עלי יכסה הגולל".
לא על הטלית גרביים חשבו האימהות שלנו בעת צעדת המוות האחרונה, אבל בודאי מלמלו ברגעיהן האחרונים דברי פרידה מאיתנו וברכה לאשרנו והצלחתנו.
אללי לנו כי גבר האויב ועל כולם עבר הכורת!!!
במה נוכל לגמול ליקירנו? אף לא גמול של חסד ואמת כי לא ניתן לנו להשתטח על קברותיהם.
נשאר לנו איפוא להזיל דמעה בעת אמירת יזכור בחגים, ונמשיך לשאת בליבנו את זכרם הקדוש והיקר לנצח.

שלום לעפרכם! יתגדל ויתקדש שמיה רבא.
זאב נויגבור

פנקס הקהילות

אנציקלופדיה של היישובים היהודיים למן היווסדם
ועד לאחר שואת מלחמת העולם השנייה

פולין

כרך שני

גאליציה המזרחית

יד ושם · רשות הזיכרון לשואה ולגבורה
ירושלים תש״ם

סקוֹלֶה Skole

(נפת סטרי, מחוז סטאניסלאבוב)

מספר האוכלוסיה

השנה	כלל האוכלוסיה	היהודים
1880	2,047	1,333
1890	2,619	1,669
1900	3,445	2,095
1910	6,425	3,099
1921	5,989	2,410
1938	כ־8,000	2,670

היישוב היהודי מראשיתו ועד שנת 1919

ס' נוסדה במאה ה־11 בתקופתו של הנסיך הרותני סביאטוסלאב. במאה ה־12 היא היתה תחנת־מעבר חשובה מבירת הנסיכות, האליץ, להונגריה. בזמן מרד חמיילניצקי נהרסה העיירה כמעט לחלוטין ונבנתה מחדש בזמן שלטונו של המלך יאן סובייסקי. ב־1888 פקדה את ס' דליקה שכילתה כ־100 בתים, ובינ־יהם בנייני־ציבור רבים. בשנים 1908—1932 שימשה ס' כעיר נפה.

הידיעות הראשונות על יהודי ס' הן מראשית המאה ה־18. ב־1702 נמסר על יהודים שעסקו בסחר־בקר. ב־1717 שילמו יהודי ס' 1,075 זהובים מס־גולגולת; כנראה גם של יהודי הסביבה.

כבר בשנות ה־40 של המאה ה־19 הוקמה במקום מנסרה גדולה, שהתמחתה בייצור לוחות־עץ לכינורות וכלי־נגינה אחרים וכן בית־חרושת לאתים. באותן השנים הוקם גם בית־חרושת לגפרורים, שהיה הגדול אז בסוגו בכל גאליציה, והועסקו בו יותר מ־100 עובדים יהודים. בסוף המאה הפכה העיר למקום קייט. יהודים עברו לעסוק במקצועות בענף הקייטנות, ומספרם בין פועלי הייצור במנסרה ובבתי־החרושת ירד.

קהילה עצמאית התארגנה בס' במחצית השנייה של המאה ה־18. באותו זמן עלה אחד החסידים הראשונים מס' ר' יהודה סקולר ארצה, וישב בצפת.

עם רבני ס' נמנו: ר' יהודה־לייב ב"ר משה, בעל "שבט מיהודה". הוא היה קודם רב בז'וראבנו והתחיל לכהן בס' ב־1780, את מקומו ירש ב־1800 בנו ר' משה, בעל "פני משה".

בבחירות הראשונות לעיריה ב־1879, שבהן השתתפו היהודים, זכו הללו לרוב הנבחרים. מאותו זמן שלטו בציבור היהודי החוגים שצידדו בשיתוף פעולה עם הפולנים. הם, בשיתוף עם החוגים הדתיים המסורתיים, שלטו גם בקהילה. באוגוסט 1894 ביקר בס' ד"ר אהרנפרייז. הוא ניסה להקים בה איגוד ציוני, אך הדבר לא עלה בידו. ב־1897 התארגן ועד יוזם ציוני, שהקים את הארגון "אהבת ציון"; באותה שנה השתתף בקונגרס הציוני הראשון בנימין קלוגר, איש ס'.

באותו פרק־זמן נוסד בס' איגוד אקדמאים ציונים בשם "דורשי ציון". לאיגוד זה היה אולם משלו ובו פעלה אגודה ציונית נוספת — "יודאה". נראה כי בראשית המאה ה־20 עברה הנהלת הקהילה לידי הציונים. בהלוויית המנהיג הציוני ד"ר הנריק גאבל, שהתקיימה בלבוב (אוגוסט 1910) השתתף ראש קהילת ס' ב. קלוגר, שייצג גם את ציוני ס'.

ב־1911 הוקם בס' סניף המזרחי ובראשית 1914 מפלגת פועלי ציון, שמנתה אז 45 חברים ו־25 חברות.

בראשית המאה ה־20 נפתח במקום בית־ספר עממי יהודי, בעל שתי כיתות, מיסודו של הבארון הירש. ב־1904 הוקם בית־ספר עברי משלים מיסודה של "שפה ברורה". עם הקמתו התחילו ללמוד בו 54 תלמידים, ומספרם גדל משנה לשנה. בשל קשיי מימון נסגר בית־ספר זה ב־1911.

פעולות התרבות בס' התבססו בעיקר על הנופשים הרבים שבאו למקום. בעזרתם קוימו הרצאות ומסיבות.

בין שתי מלחמות־העולם

בתקופה זו עיקר פרנסתם של היהודים היה על הקייט (השכרת דירות ושרותים שונים) וכן על העגלונות, ענף החייטות שסיפק פרנסה ל־132 איש, מחציתם עצמאים ומחציתם שכירים. ענפי־מלאכה אחרים שמהם התפרנסו יהודי ס', היו: מזון — 30 איש, בנייה — 9 איש, דפוס — 4 איש ו־5 עובדי מכבסות. בענף העץ עבדו יהודים מעטים בלבד — 13 איש על כ־1,000 מועסקים. בס' היו בסך־הכול 77 פועלים שכירים יהודים, ביניהם 16 נשים.

הסוחרים הזעירים ובעלי־המלאכה היהודים הקימו שני מוסדות כספיים לעזרה הדדית: קופת גמ"ח שהוקמה ב־1928, ואשר נתנה בשנת התקציב 1936—1937 189 הלוואות בסך של 15,605 זלוטי. בין הלווים היו 73 בעלי מלאכה, 84 סוחרים זעירים, 26 פועלים ו־6 אחרים. ב־1935 הוקם בתמיכת הג'וינט בנק קואופראטיבי לאשראי. בעלי המלאכה היהודים היו מאורגנים ב"יד חרוצים".

בבחירות לעיריה הציגו היהודים רשימה אחת. ב־1927 לא התקיימו כלל בחירות לעיריה. הוגשה אז רשימה אחת, שכללה את נציגי שלושה הלאומים החיים בס'. להנהלת העיריה נבחרו 4 יהודים, מהם 3 ציונים ואחד נציג הסוחרים. בבחירות ב־1937 נבחרו 7 יהודים מתוך רשימה יהודית אחת, מהם 5 ציונים ו־2 בלתי־מפלגתיים. בבחירות האחרונות לעיריה, ב־1939, נבחרו 12 פולנים ו־4 יהודים. כסגן־ראש העיר כיהן עד לבחירות הללו ד"ר ברנארד ברס (לא־ציוני ששיתף פעולה עם הציונים), וב־1939 הוא נבחר רק כחבר הנהלת העיר.

בבחירות לוועד הקהילה ב־1924 נבחרו 16 ציונים מתוך 18 נבחרים. ב־1928 פחת מספר הנבחרים ל־8, בתוכם 5 ציונים ו־3 מהגוש, שכלל את אגודת ישראל והמתבוללים. בראש הקהילה עמד כל אותה תקופה ד"ר ברנארד ברס.

ב־1939 היה תקציב הקהילה 25,000 זלוטי. מתקציב זה הוקדשו לעזרה סוציאלית 4,500 זלוטי, ולצורכי חינוך 1,400 זלוטי. ברשות הקהילה היה בית־מרחץ, שהיה יחיד בעיר והשתמשו בו גם לא־יהודים. בניין הקהילה, שהוקם כנראה בראשית שנות ה־20, שימש כ"בית־עם" יהודי.

בין בעלי ההשפעה בעיר יש לציין שני יהודים מתבוללים, שכיהנו בתפקידים בכירים בס': גרוסמאן, ששימש כל אותה תקופה כמזכיר העיר, וכהנא — ראש מחלקת מס־הכנסה. האחרון התחיל לשמש בתפקידו עוד בזמן שלטון אוסטריה והמשיך בו גם עם חידוש שלטון פולין.

באותה תקופה לא היה לקהילה רב; כהנו בה שני דיינים ושם שניהם רוטנברג. הם היו מסוכסכים ביניהם, ומה שהאחד התיר השני אסר.

מבין מוסדות־הצדקה ראוי לציון איגוד הנשים "חסד", שעסק במתן עזרה לעניים, ובעיקר לחולים שבהם. באמצע שנות השלושים אורגן מטבח עממי, שבו קיבלו יום־יום בחורף כ־200 זקנים וילדים נצרכים ארוחות־צהרים חינם. גם סניף של ארגון הבריאות טא"ז פעל בס', ועיקר דאגתו לבריאות הילדים ולתברואה הציבורית.

בס' התקיימה זמן קצר גימנסיה פרטית כללית בלי זכויות ממשלתיות, ובה למדו תלמידים יהודים רבים. כמעט במשך כל אותה תקופה נתקיים בית־ספר עברי משלים — "תרבות".

מבין המפלגות היהודיות היו הציונים על זרמיהם השונים בעלי ההשפעה הגדולה ביותר: הציונים הכלליים, הציונים הראדיקאלים, המזרחי, פועלי־ציון, התאחדות והרביזיוניסטים. הציונים הכלליים, המזרחי ופועלי ציון התקיימו בס' עוד לפני מלחמת־העולם הראשונה, ההתאחדות הוק-

סקולה

תוצאות הבחירות לקונגרסים הציוניים

השנה	ציונים כלליים	מזרחי	התאחדות	פועלי ציון	רביזיוניסטים מפלגת המדינה	ציונים ראדיקאלים
1927	40	1	8	2	—	10
1931	161	5		61	83	1
1933	258	1		171	97	6
1935	262	11		294	50	3
1939	84	2		81	2	—

מה ב־1923, והרביזיוניסטים — כנראה, בסוף שנות העשרים. הציונים הראדיקאלים התפלגו מהציונים הכלליים באמצע שנות ה־20.

מבין תנועות־הנוער שהתקיימו בס' הוותיקה שבהן היתה השומר הצעיר. עם חידוש עצמאותה של פולין, ב־1920, נסגר קן התנועה על־ידי השלטונות בתואנה, שהוא פוגע ב"יחסים הטובים" שבין הלאומים בעיר, ואולם ב־1928 חזר ונפתח. בראשית שנות ה־30 הוקם קן אחוה שהפך לאחר מכן לנוער הציוני. ב־1930 התארגנה תנועת בית"ר ונעשתה במרוצת הזמן לגדולה בעיר. ב־1939 הקימו הציונים הראדיקאלים סניף של תנועת־נוער השחר.

כארגון־גג לכל התנועות החלוציות שימשה עזרה, שהוקמה ב־1925, ולידה קיבוץ־הכשרה.

לסניף אגודת ישראל שבמקום נודעה השפעה ניכרת בחוגים החרדים. גם למפלגה הקומוניסטית הבלתי־לגלית היו חברים מבין בני הנוער היהודי שבעיר. שרידי המתבוללים עסקו באותה תקופה בפעולות צדקה ועזרה לתלמידים. בחיי התרבות במקום השתלבו גם הקייטנים והנופשים; בעזרתם קוימו הרצאות ואירועים אמנותיים.

ליד המפלגות היו ספריות, והוותיקה שבהן זו שליד איגוד דורשי ציון. בסוף שנות ה־20 הוקמה ספריה ובה יותר מ־1,000 כרכים ליד מועדון הספורט "בר־כוכבא". האיגוד אחוה קיים חוג דראמאטי.

בשנות ה־30 גברו גילויי אנטישמיות בס'. התנכלויות מאורגנות ליהודים כבר התחילו ב־1932. סוחרים יהודים הותקפו על־ידי תלמידי הגמנסיה האוקראינית בסטרי. היו גם פריצות רבות לבתי היהודים, וביניהן גם לבניין הקהילה. ב־1936 נרצח ליד העיר צלם יהודי מבוריסלאב. באותה שנה הוכו ונפצעו יהודים רבים בעיר ובסביבה. הפולנים והאוקראינים הטילו את האשמה אלה על אלה.

מלחמת־העולם השנייה

משפרצה המלחמה נכנסו הסובייטים לס' לאחר 20.9.39. הם החרימו את עסקי היהודים, את האחוזות והבתים הגדולים, צימצמו בהדרגה את המסחר הפרטי ופירקו את מוסדות הקהילה ואת הארגונים הציבוריים. יהודים השתדלו לקבל עבודה במוסדות הממשלה ובמפעליה, כדי להתפרנס ולזכות במעמד של אלמנט "פרודוקטיבי".

לאחר שפרצה מלחמת גרמניה־בריה"מ (22.6.1941) יצאו מס' יהודים לא רבים בעקבות השלטונות הסובייטיים הנסוגים; חלקם גויסו לצבא האדום. הצבא ההונגרי נכנס לס' בתחילת יולי 1941. בכפרי הסביבה פרעו האוקראינים פרעות ביהודים. ההונגרים עשו כמיטב יכולתם לצימצום ממדיהן של פרעות אלו.

בתחילת אוגוסט 1941 עבר השלטון בס' לידי הגרמנים. עד־מהרה הוקם יודנראט ובראשו הוצב ברס, שהיה לפני המלחמה חבר הנהלת ועד הקהילה בס' או יושב־הראש שלו. כעבור זמן קצר הוטל על היודנראט קנס גבוה: 3 ק"ג זהב, 20 ק"ג כסף ו־80 אלף רובל (או זלוטי) במזומן. לפי גירסה אחת, שולם הקנס ולפי מקור אחר, לא הצליח יושב־ראש היודנראט לאסוף אותו במועד שנקבע, והוא נרצח בידי הגרמנים. יום הירצחו אינו ידוע. היודנראט היה מספק לגרמנים כוח־עבודה. כל הגברים היהודים בס' בני 14—60 חויבו בעבודת כפייה. בשעת העבודה התעללו השומרים ביהודים, ואירעו גם רציחות. שוחררו מעבודת־כפייה רק המועסקים הקבועים על־ידי המוסדות והמפעלים של הגרמנים או האוקראינים. ככל הידוע, לא אולצו היהודים לעקור לרובע־מגורים נפרד.

בדצמבר 1941 קיימו אנשי הגיסטאפו מיפקד העובדים היהודים במנסרה "גרדל". עשרים מן העובדים, שהגרמנים סיווגום כבלתי כשירים לעבודה, הובאו ליער הסמוך ונורו למוות.

אקציית־השילוח הראשונה בס' היתה בימים 2.9.1942—4. בלילה הגיעו למקום משאיות ובהן אנשי המשטרה הגרמנית, חלקם נסעו לאסוף את היהודים בכפרי הסביבה, והשאר — שוטרים גרמנים ואוקראינים — כיתרו את העיר, ופרצו לבתי היהודים. כאן נתלוו להם גם השוטרים היהודים. היהודים רוכזו בחצר שליד בניין בית־המשפט, ושם שהו יום או שניים, בלא אוכל ומים, ובינתיים הובאו כנראה, לשם, שרידי היהודים מהסביבה. באקציה זו בס' נורו במקום כמאה איש, חולים ותשושים. כל המרוכזים ליד בית־המשפט הוסעו או הובאו ברגל לתחנת־הרכבת והועברו בקרונות חתומים אל סטרי, שגם שם נערכה אקציית־השמדה. מכאן הוסעו יחד עם יהודי המקום אל מחנה־ההשמדה בבלז'ץ. בדרך קפצו יהודים רבים מן הקרונות, אבל רק אחדים הצליחו לחזור לס'. רוב המשולחים באקציה זו היו "האלמנט הבלתי־פרודוקטיבי" — זקנים, חלשים, חולים וילדים למטה מגיל ארבע־עשרה.

לאחר האקציה נותרו בס' כ־900 יהודים; חלקם הועסקו במקומות־עבודה חיוניים למשק הגרמני. לעובדים אלה הובטח, כי יישארו במקום ולא ישולחו כלל. כעבור שבועות אחדים (בספטמבר או באוקטובר 1942) ציוו השלטונות הגרמניים המקומיים, כי העובדים ישוכנו יחד, ואילו שאר היהודים חייבים לעקור לגיטו האיזורי בסטרי. תקפה בהלה את יהודי ס'. הכל השתדלו בדרכים שונות — בקשרים ובמתן שוחד — להיכלל באחד מ־5—6 מקומות־העבודה הללו. כך שוכנו כמה מאות יהודים בשני מחנות, ומשם היו מוליכים אותם לעבודה. כמה עשרות יהודים ברחו אל יערות הסביבה, ורק כמאה, נאלצו לעבור לסטרי. לפי מקור אחד, ערכה המשטרה הגרמנית מצוד בס' עוד קודם שניתן הצו לריכוז העובדים במחנות (כפי הנראה ביום 18.10.1942). נתפסו 175 יהודים, 9 מהם נורו בו במקום בשעת נסיונם לברוח, והשאר הוסעו לסטרי, שגם שם התקיימה אז אחת מאקציות־השילוח.

היהודים שרוכזו בשני המחנות עבדו בעיקר בכריתת־יער, בהובלת העצים ובמנסרות הקרובות. מספרם פחת בהתמדה בגלל הסלקציות שנעשו מזמן לזמן, ההריגות וכן בעקבות בריחת יחידים ליער. ביוני 1943 הושמד מחנה אחד, ומאה היהודים שהיו בו, נרצחו. באוגוסט של אותה שנה, חוסל המחנה השני, שהיו גם בו כמאה יהודים. הם נורו או שולחו למחנה־העבודה בבולחוב. קודם להשמדתם שוב עלה בידי יחידים להימלט אל היערות הסמוכים. כמשוער, התחבאו ביערות אלו בין עשרות עד מאה יהודים

מס׳. הם התענו במחפורות־עפר, וגם נאלצו להחליף בלי הרף את מחבואיהם, שכן השוטרים הגרמנים והאוקראינים רדפו אותם ורצחום נפש. מקצתם לא עמדו בתנאים הקשים והסגירו את עצמם בידי הגרמנים ועוזריהם.

לאחר שחרור העיר על־ידי הצבא הסובייטי ב־9.8.44 התקבצו בס׳ כ־20 ניצולים מבני המקום והסביבה, שעשו את תקופת הכיבוש הגרמני ביער, או אצל איכרים מכרים. מאימת האוקראינים הלאומנים, שהיו רוצחים יהודים, הם נאלצו להמשיך ולהתחבא עד שעברו לערים גדולות יותר. מלבדם ניצלו מן המלחמה יהודים יחידים, שחצו את גבול הונגריה, וכן כעשרים איש שנשארו בחיים בברית־המועצות. לאחר המלחמה השתקע בס׳ רק יהודי אחד, והדבר עלה לו בחייו: הוא נרצח בידי האוקראינים.

מקורות

איו״ש: M-1/Q 1425/258; M-2/236; 03/1276

אמת״י: P 83 (E 33), P 83 (F 3)

אצ״מ: A.214-6; F.3-3; S.5-1764; Z.4-234/11 C; Z.4-2996

”טאגבלאט” 9.10.1918, 14.12.1923; ”יודישער ארבייטער” 3.4.1914, 27.11.1914, 4.10.1918; ”מארגען” 1.7.1927, 3.8.1928, 10.12.1928; ”המצפה” 6.5.1910; ”די ציוניסטישע וואך” 5.5.1932, 20.9.1933, 27.7.1934; ”דער קאמף” 12.8.1932; ”שבוע החלוץ” 31.5.1924;

“Chwila” 1920-1937; “Chwila Wieczorna” 18.4.1934, 13.2.1935, 10.7.1935, 28.7.1936, 2.8.1937, 17.9.1937, 12.1.1938, 23.7.1938, 24.8.1938, 19.12.1938, 12.1.1939, 10.5.1939, 13.5.1939, 2.8.1939, 23.8.1939, 11.11.1939; “Hanoar Hacijoni” 1.1.1938; “Przyszłość” 5.12.1887, 20.8.1894; “Wschód” 28.12.1900, 30.7.1901, 16.12.1903, 30.8.1907, 24.1.1908, 5.8.1910, 11.8.1911; “Zew Młodych” 1937 no. 2.

D430

בית התפוצות
על שם נחום גולדמן
The Nahum Goldmann
Museum of the Jewish Diaspora
כ"ד תמוז תשמ"ו
31-JUL-86

סקולי - עיר במערב-אוקראינה, ברית-המועצות. בשנים 1772-1919 באוסטריה ובין שתי מלחמות-העולם בפולין. קהילה מן המאה ה-18. במחצית השנייה של המאה עסקו יהודים ביבוא יינות מהונגאריה וכעבור כמאה שנה היתה עיקר פרנסתם על המסחר בעצים ועיבודם, על ייצור חומרי-בנייה ועל מסחר בתוצרת חקלאית והובלה. היו שעבדו במפעל הגפרורים במקום. בסוף המאה ה-19 התפתח המקום כמקום קיט, ופעל בו בין השאר מחנה נופש לילדים יהודים מלבוב. ב-1910 התגוררו בסקולי 3,100 יהודים (כמחצית האוכלוסיה). בפולין העצמאית התרוששה הקהילה. על גורל היישוב בתקופת השואה אין ידיעות.

כמה מילים על ימי תפארתה של סקולה

עיר יפיפיה מוקפת הרים מיוערים בעצי מחט, ובשוליה הנהר אופור. בימי הקיץ משכה נופשים מכל הסוגים. מבלי עולם מהערים הגדולות וגם רבנים עם חסידיהם באו ליהנות מאוירה הצח והנעים.
העיר התברכה באינטלגנציה מכל השכבות ובארגוניה הציוניים והסוציאליסטיים למיניהם. בקונגרס הציוני הראשון בבזל השתתף ציר מסקולה – בני קליגר. תלמידי חכמים ועַמְךְ מילאו את בתי הכנסת כמו השול, בית המדרש, קומַרנֶר קלויז, בית הכנסת של החייטים, זינדֶלֶס קלויז ועוד. גם "בדורשי ציון" ו"יד חרוצים" התפללו בשבתות בציבור.
מבלי עולם רקדו בערבים במלון הננפֶלד ובבית־קפה "אואזה" לצלילי תזמורות מלבוב. מחנות קיץ של נוער לארגוניו, מכל הארץ, היו פזורים בָעיר ובסביבה. תיאטרון חובבים ערך מידי פעם הצגות בהצלחה ניכרת. העיר גם הצטיינה בנקיונה. עד שנות השלושים היו היחסים בין שלושת העמים המאכלסים את העיר – תקינים.

תלאותיהם והכחדתם של יהודי סקולה והסביבה

כבר בשנות השלושים המוקדמות היתה מורגשת הסערה המתקרבת והולכת לאור ההתרחשויות באירופה ובמיוחד עם עלייתם לשלטון של הנאצים בגרמניה.
חריף במיוחד היה מצבנו בגליציה המזרחית המאוכלסת ברובה באוקראינים צמאי דם ורכוש יהודי. כמה חברי פרלמנט אוקראינים בסיים הפולני הידועים בקנאותם הלאומנית, היו יוצאי סינובוצקו הסמוכה לסקולה. כפריי סינובוצקו והסביבה השפיעו במרוצת הזמן על הכפריים שמעבר השני לסקולה – מהרבנוב עד לַאוּוְאטשנע ומקורוסטוב עד סמוזֶ'ה, שהיו לפני זה מתונים יחסית. בוולוסיאַנקה ליד סלאווסקו היה אוקראיני אחד – פטרו סידורטשאק, שהשתתף בפוגרומים שערך צבאו של פטליורה ואחרי מלחמת העולם הראשונה ישב בשקט וסחר עם היהודים. אחרי נסיגת הצבא האדום בשנת 1941 ניצח על הריגת כל היהודים הצעירים בכפרו.
ליד הכפר טוכלה נמצא הר בשם מקובקה ושם הנחילו האוסטרים במלחה"ע הראשונה מפלה ללגיון האוקראיני שלחם לצד הרוסים, שנקראו אז "רוסופולים" (כן היה גם פעם דבר כזה). כדי לעורר רגשות לאומניים בתקופה שבין שתי מלחמות העולם, היו האוקראינים עורכים תהלוכות לשדה הקרב הנזכר, שהיו מלוות סיסמאות לאומניות ואנטיפולניות, בצירוף שיסוי נגד היהודים "משרתי הקומוניזם". בשנת 1936 רצחו במקום צלם יהודי מבוריסלב. בדרכם מהתהלוכה פגשו בעגלון שניאור, בנו של יוֹסְלֶה שמש בקומרנר קלויז, היכוהו במקלות והוא הגיע הביתה כולו פצע וחבורה ומת לאחר שהתענה ביסורים כמה ימים בבית חולים בסטרי. בהלוויתו השתתפו אלפי יהודי סטרי.
שנה לאחר המקרה הנ"ל התחרו ביניהם הלאומנים האוקראינים עם הקומוניסטים בעליה לקברו של המשורר האוקראיני איוון פרנקו (על שמו נקראת היום העיר סטניסלבוב איוונופרנקובסק). בדרך התכתשו שתי הקבוצות הנזכרות ובהגיען לסקולה התפרעו ליד המועדון "זכיסט" והאשימו את בְרִילִי זֶדְרְקִי בזריקת אבנים וניפוץ חלונות במועדון שלהם. בעיר השתררה אוירת פוגרום, החנויות לא נפתחו, כפריי הסביבה נהרו העירה מצוידים בחרמשים ושקים ריקים למטרת הרג וביזה. הם פצעו ורצחו כמה יהודים והשלטונות הפולניים לא נקפו אצבע למניעת ההתפרעויות, להיפך – הם היו שבעי רצון שהאוקראינים מצאו להם שעיר לעזאזל ואז יניחו להם. כעבור זמן רצחו פורעים מקומיים בצורה אכזרית כמה יהודים מהכפר קַאלְנֶע ליד סקולה ובהלווייתם מבית הכנסת הגדול בסקולה השתתפו רוב תושבי העיר. מצב יהודי גליציה המזרחית הלך והחמיר. עם פרוץ מלחה"ע השניה ובריחת הצבא הפולני דרך הקרפטים לכיוון הונגריה ורומניה היתה אי־וודאות מי משני הצבאות, כלומר הגרמני או הסובייטי יקבל לידיו את המחוזות שלנו וזה גרם לאנדרלמוסיה טוטלית. הגבולות נסגרו ולא היה לאן לברוח. עם השתלטותם של הרוסים והקמתם של מוסדות שלטון מקומיים, הלאמת הרכוש וחובת תעסוקה לכל אחד, החיים איכשהוא נכנסו (אמנם תחת משטר שונה לגמרי) למסלולם התקין. אבל, כעבור זמן מה החלו הגירושים של אלמנטים לאומניים ובעלי רכוש לשעבר לתוככי רוסיה הגדולה. נוכח הידיעות המרות על גורלם של אחינו מהחלק השני של פולין, שנכבש ע"י הגרמנים, מצבנו היה די נסבל עד פרוץ מלחמת גרמניה-רוסיה ב־1941.
לדאבוננו, את אשר יגורנו בא. בעשרים ושניים ליוני 1941 נפתח הבליצקריג (מלחמת פתע) הגרמני נגד רוסיה. בעיירה הקטנה שלנו הופיעו המוני חיילים צועדים בחגור מלא. ביודענו על נצחונות הגרמנים בכל רחבי אירופה ידענו מה מצפה לנו בימים הקרובים. פחדנו מהגורל שעד עכשיו היה מנת חלקם של אחינו במערב פולין. ביום ששי, 27 ליוני, עזבו אנשי השלטון המקומי

את סקולה – מי ברכב ומי ברגל ואיתם כמה מאות צעירים יהודיים, דרך כפרי הסביבה לכיון בולכוב־דולינה. בהגיענו למחרת לתחנת הרכבת בדולינה מצאנו אנדרלמוסיה טוטלית, הצבא הגרמני בסיוע חיל האויר, זִנב אחרי חיילות הרוסיים הנסים על נפשם. חלק קטן של בני עירנו שהצטרפו לרוסים הנסוגים הגיעו למסקנה מוטעית אולי, לחזור הביתה. (מסיבות שונות שאין לפרטן כאן, כמעט כל החוזרים דאז נשארו בסופו של דבר בחיים). החלטנו להשאר בדולינה עד יעבור זעם וכעבור שבוע הלכנו ברגל לבולכוב (קיבלנו אומץ בגלל נוכחות הצבא ההונגרי שבינתיים הגיע) וחיכינו להזדמנות לחזור הביתה.
בינתיים התחילו להגיע בשורות איוב מהכפרים שבין סקולה לבולחוב. מקמיונקה וסוקול הגיעו אח ואחות קטנים שברחו משם וסיפרו שהאוקראינים שחטו שם את כל היהודים, והם התחבאו במרתף והצליחו להגיע לבולחוב וכך ניצלו. בעיר בוליחוב הוציאו האוקראינים כל פעם צעירים יהודיים מבתיהם והרגום, הגיעו ידיעות שבמקום העליה לרגל – הכפר הושוב מוציאים להורג כל יהודי שרוצה להגיע הביתה. ההשתדלויות גם באמצעות הרבי המקומי, שהיה מקובל גם על האוכלוסיה הנוצרית, כדי להציל יהודים ממוות – עלו בתוהו. לא יכולנו להמשיך לשבת בבוליחוב מחוסר אמצעי מחיה. מצאנו אוקראיני בשם לוֹשק שהבטיח עבור סכום כסף נכבד להעבירנו לסקולה. שכרנו עגלה בשביל הנשים החלשות ויצאנו לדרך. בהגיענו לקאמיונקה הסמוכה לסקולה הכירו אותנו אנשי הכפר ואמרו שהטענה של לוֹשק שהוא מעביר אותנו בפקודת ראש המיליצה, ושהיינו עובדי משרד הבריאות בסטניסלבוב בשקר יסודה, והם מוכרחים להוציאנו להורג. אילולי תחנוניו של לושך שיניחונו לנפשנו היו גומרים אותנו במקום. וככה הגענו לסקולה מדוכאת, מורעבת ומיואשת.
המצב בעיר היה נורא ואיום. 15 החשודים בקומוניזם שהעיזו להשאר בסקולה נרצחו תיכף אחרי נסיגת הצבא האדום. התעללות האוקראינים לא ידעה גבול, במיוחד נטפלו לאינטליגנציה, כולל נשים, וכדי להשפילם העבידו אותם בעבודות נקיון שונות. רווח והצלה זמניים באו מהצבא ההונגרי שהתמקם לזמן מה בסקולה. עקב האנטגוניזם ששרר בינם לבין האוקראינים וע"י פרוטקציה ומתן שוחד אפשר היה לפעמים להציל יהודים מציפורני האוקראינים. אבל לא לעולם חוסן. במהרה באו הז'נדרמריה ומשמר הגבול הגרמנים ואלה שיתפו פעולה עם האוקראינים בנגישת היהודים.
הרעב בעיר התחיל להתגבר. בסקולה והסביבה תמיד חסרו דגנים וקמח, עקב הריסת גשרי הרכבות. בקושי הביאו האכרים בעגלות קצת דגנים ממרחקים, ובעבור כמה קילוגרמים שיפון הוציאו היהודים הבגד וזוג הנעליים האחרון מהבית. למי שלא היה במה להחליף פשוט גווע ברעב. יש לציין ש־40% מהאוכלוסיה היהודית בסקולה מתו ברעב עוד לפני האקציה הראשונה.
במיוחד השתוללו האוקראינים בכפרים. ידועה רציחת כמעט כל היהודים בפודהורודצֶה ביוזמתו של ההולנדי מנטן. לא היה כפר בסביבה שלא היו רציחות המוניות של היהודים. הנותרים גורשו בעירום ובחוסר כל לסקולה הסובלת בלאו הכי מנגישות ומחסור.
התחילו לשקם את גשרי הברזל ולבצע עבודות בשביל הצבא הגרמני. לצורך זה פנו ליודנרט, שהוקם בינתיים, שיספק כח עבודה. מדי פעם הטילו קונטריבוציות בסכומים גדולים – בדולרים וזהב, והיודנרט, בעזרת האורדנונגסדינסט (משטרה יהודית), היה מוכרח לבצע הפקודה לשביעות רצונם המלאה של הגרמנים. הוצאו צווים: 1) לא יימצא יהודי ברחוב בלי סרט לבן עם מגן דוד, כדי שאפשר יהיה תיכף לזהותו ולהתעלל בו. 2) כל פיסת פרוה אפילו בגודל של 10 ס"מ תימסר לשלטונות לתפירת בגדים חמים בשביל הצבא בחזית המזרחית. כל אי־היענות לצווים הנ"ל עונשה – יריה במקום. הרעב התחזק בעיר והמסכנים הנפוחים מרעב היו מחזרים על הפתחים ומבקשים פירור לחם או תפוח אדמה. היו כאלה שאכלו פגרי חתולים. מסטניסלבוב באו קציני ס.ס. ושאלו בז'נדרמריה המקומית למה הם מסודרים בצורה כה עלובה (בבית ד"ר מרינוביץ). פקדו לקרוא לאנשי היודנרט, הושיבו אותם על גזעי עץ בחצר הז'נדרמריה, שמו להם סירים על ראשיהם והתחילו לצלוף בהם. חתנו של מרדכי רכטשפנר נורה למוות ועוזר איזנשטיין נחרש מהיריות.
כידוע, לפני החיסול הטוטלי צריך היה להכין מחבוא זמני במקרה של אקציה פתאומית. אני עבדתי במנסרה הקטנה של פרובסט ליד הרכבת. בין העובדים היה גם גלנץ נכדו הבלתי חוקי של הברון גריידיל. אתו ביחד עבד במיון לוחות עץ בתוך צריף גדול שהיה מיועד לייבוש הלוחות, יהודי מסלאבסק בשם מאיר שכטר. הם קראו לי לתוך הצריף והראו לי פינה איפה שיש להסיט כמה לוחות עץ ולרדת לתוך המרתף כדי להסתתר בעת צרה. לפנות ערב לפני היום המר והנמהר נודע לי ממנקה רוזנברג שמשהו עומד להתרחש עוד הלילה. באותו ערב, מהשני לשלישי לספטמבר 1942, ירדתי עם אשתי לצריף הנזכר, שמה כבר נמצאו פקידי המנסרה, משפחות ברט ופרידלנדר, גלנץ ואשתו ושכטר עם בתו. בגלל קירבת המקום לרכבת שמענו כבר מאמצע הלילה יריות וצעקות אימים של הנדחקים לתוך הקרונות. המנסרה כמעט ששותקה מחוסר פועלים יהודיים ומעט פועלים אוקראינים שבאו, היו עסוקים בחיפוש יהודים בשטח המנסרה. הם הגיעו לצריף שלנו ודיברו ביניהם שבצריף הזה

מוכרחים להיות מוסתרים יהודים. בראשם עמד המסיק של המנסרה שהיה בזמנו קומוניסט פעיל, אבל יחד עם זאת הוא פעם איחר לעבודה בזמן שלטון הסוביטים וישב בבית סוהר. המסיק הנ"ל מצא את המקום המוסווה של הירידה למרתף והתחיל לרדת. למרתף היתה צורת דלת הפוכה. כששמע גלנץ שמישהו יורד, הוא התקרב למקום הירידה והראה לו בתנועת אצבעות שיקבל כסף ועם היד לפה שישתוק. זה בכל זאת עזר, הוא חזר למעלה ואמר לחבריו שאין אף אחד למטה. ראוי לציין שהמנהל הראשי של המנסרה בוכהולץ שהיה מחסידי אומות העולם, הודיע לנו, באמצעות פקידה פולניה שעבדה במשרד, שאנחנו יכולים לצאת מהמחבוא, להתייצב לעבודה ושלא יאונה לנו כל רע. הוא עמד כל היום ליד תחנת הרכבת ומי שהכיר אותו ופנה אליו לעזרה, הוא השתדל להוציא אותם מהקרונות בטענה שאלה הפועלים שלו שהוא זקוק להם.
למחרת האקציה נשארו בסקולה כ־10% מהאוכלוסיה היהודית ורק נשאר לאסוף גויות מיריות ספורדיות של נסיונות בריחה. כעבור חודש בערך ערכו הגרמנים אקציה פתאומית בשם "פראית". ראש היודנרט ד"ר ראַרעס ועוד כמה נכבדים נורו במרכז השוק וכמאה וחמשים איש הובלו כפי הנראה לבלזץ. אחרי זה ניתנה הוראה לכל אלה שאין להם מקום עבודה קבוע, לעבור לגיטו סטרי והיתר רוכזו בבתים ליד מקומות העבודה. מקומות העבודה היו כדלהלן:

1) המנסרה בדמניה
2) המנסרה של פרובסט
3) עובדי היעור
4) עובדי הכבישים
5) בעלי מלאכה
6) האורדנונגסדינסט (משטרה יהודית).

אחרי חיסול שורת בונקרים גייסו אותנו ממנסרת פרובסט לקבור ההרוגים בבית הקברות היהודי. "שלמה השמן" שהיה לו רשיון להסתובב בכפרים עם סוס ועגלה לאיסוף סמרטוטים בשביל התעשיה הגרמנית, העמיס כל פעם עגלה מלאה הרוגים מחצר בית הסוהר והביאום לקבורה. באחת הנגלות הוא פנה אלינו בשאלה, אולי יש למישהו פרוסת לחם בכיסו. הוא גילה לנו שבין ההרוגים הוא מצא את אשתו של ד"ר ויטלין שהתחזתה להרוגה, והוא בעוברו בפרוזדור הבית־עולם – שטיבל העלה אותה על הבוידים (עליית הגג) – ובשבילה הוא ביקש פרוסת לחם. בלילה הורידו אותה מהבוידים ואיכשהו העבירו אותה לגיטו סטרי ושם נספתה לאחר מכן.
במקום לעבור לגיטו סטרי ולצפות לסוף המר היו בעלי יוזמה שבנו בונקרים מתחת לבתים עזובים וביערות הסמוכים, או ניסו לעבור הגבול להונגריה. כמעט כל הנסיונות האלה נחלו כשלון, כל הבונקרים בעיר התגלו ואנשיהם הומתו. תשעים וחמש אחוזים מבונקרי היער משנת 1942-1943 התגלו וחוסלו. באביב 1943 חוסל האורדנונגסדינסט וגם הרופאים ומשפחותיהם שנמצאו עדיין בסקולה. כעבור חודש חיסלו את העובדים הפחות פרודקטיביים שעבדו בנקיון במחנות העבודה. בליל עשירי בתמוז 1943 העבירו את כל אנשי מחנות חוץ מהמחנה בדמניה לבית הסוהר המקומי ולמחרת בבוקר חיכה לנו קבר המוני שהכינו לנו בהמשך בית הקברות היהודי. בדרך האחרונה עמדו האוקראינים בצידי הדרך וצהלו למראה אחרוני היהודים המובלים לטבח, אנחנו כתגובה שרנו באופן ספונטני את התקוה.
בהיותי ליד הקבר לעיני הז'נדרמנים והמיליציונרים האוקראינים זרקתי מעצמי האפודה ופתחתי בריצה ובמרחק של 20-30 מטר נפגעתי מכדור, נפצעתי ונפלתי ושוב קמתי ורצתי עד מעבה היער. בערב ירדתי למשפחת מאיר־לונטל שגרה בְּדֶמְנִיָה מחוץ למחנה העבודה ולמחרת בערב, ביחד עם קבוצה מאורגנת עם נשק דל, עזבנו את סקולה לתוך היער. אחרי חודש חוסל גם מחנה העבודה בדמניה. עברו עלינו בערך 13 חודשי נדודים ביער תחת כיפת השמיים ובבונקרים בתנאים תת־אנושיים, בפחד מתמיד ממבקשי נפשנו. חלק מהקבוצה הצליח ליצור קשר עם אציל־נפש אוקראיני שהסתיר שלושה יהודים אצלו בבית בכפר קורצ'ין. כשאיימה עליהם סכנת הלשנה החליט לצרף, את שלשתם אלינו ובתמורה הסכים למכור לנו תפוחי אדמה ועוד דברים מינימליים כדי שנוכל לעבור את החורף 1943-1944 בלי שנתגלה, עד השיחרור ע"י הצבא האדום. היות שהגורל רצה שנשארתי אחד מהשרידים הבודדים מקהילות כפריות קטנות והעיר סקולה וחוויתי את כל הטרגדיות שהיו מנת חלקנו, אני מרגיש חובה קדושה, בכוחותַי הדלים להעלות על הניר מעט מזעיר מהקורות אותנו.

מנחם מנסברג

הקדמה לקטעים מיומנו של אולצ'יו ווילף ז"ל.

חורבן הקהילה היהודית בסקולה ושל הקהילות הקטנות בכפרי הסביבה החל ביוני 1941, עם פרוץ המלחמה בין גרמניה הנאצית וברית המועצות.
האוקראינים תושבי העיר והסביבה לא המתינו לגרמנים ומיד לאחר נסיגת הצבא האדום התחילו במעשי הרצח וההרג של היהודים ובביזת רכושם.
מיום ליום אפסה התקוה לשובו המהיר של הצבא האדום ולנצחון על הגרמנים.
מהיהודים נשללו כל הזכויות. מקורות פרנסה ועבודה לא היו והיהודים הועסקו בעבודות כפיים, ולאחר מכן גם בעבודות אחרות. המשפחות התקיימו ממכירת דברי ערך, בגדים וחפצי בית לתושבים הנוצרים – בעיקר האוקראינים מהכפרים.
החל רעב שהקיף את האוכלוסיה היהודית וגבר עם כלות מעט המזון שנצבר ודלדול האמצעים, שלא היו רבים. אנשים מתו ברחובות מרעב וממחלות.
היודנראט (מועצת היהודים) והמשטרה היהודית, שהוקמו לפי הוראות הגרמנים, נאלצו לשמש כלי עזר לביזה המתוכננת של הרכוש היהודי על ידי הקונטריבוציות השונות ולאחר מכן גם לשליחתם של היהודים למחנות השמדה. האקציות היו מלוות ברציחות זוועתיים בבתים ובמקום האיסוף.
מכחמשת אלפים יהודי העיר וכפרי הסביבה נשארו בחיים, עם כניסת הצבא האדום – ביולי 1944 ... כשלוש עשרות בלבד ... מרביתם התחבאו בתנאים תת־אנושיים אצל איכרים בכפרי הסביבה וביערות, במשך שנה עד שנתיים.
עדות מהימנה ביותר על המאורעות האיומים, אימת המוות, ההשפלה, הסבל והיסורים הנוראים שעברו על משפחותינו ויקירינו וכל בני העיר בימי השואה, והגרוע מכל, על זוועות הרצח וההשמדה, משמש לנו היומן של בן עירנו אולצ'יו ווילף ז"ל.
היומן שנכתב תוך כדי קרות המאורעות, מתאר בצבעים חדים ובפרוטרוט את החיים בצל המוות יום־יום ושעה שעה.
הקטעים שאנו מביאים בהמשך, הם עדות חיה לכך.

דן לנדמן

דברי הסבר ליומן

היומן נכתב על ידי, אולציו ווילף ז"ל, תושב סקולה, שניצל עם משפחתו — אישתו ושני ילדיו, ועם שני ילדים נוספים — בן אחיו ובן גיסו.

המשפחה הזו ניצלה הודות לקשריו הידידותיים עם איכר אוקראיני (מקורוסטוב ליד סקולה), איש טוב ואציל נפש שהוכר כחסיד אומות העולם על ידי יד־ושם בירושלים.

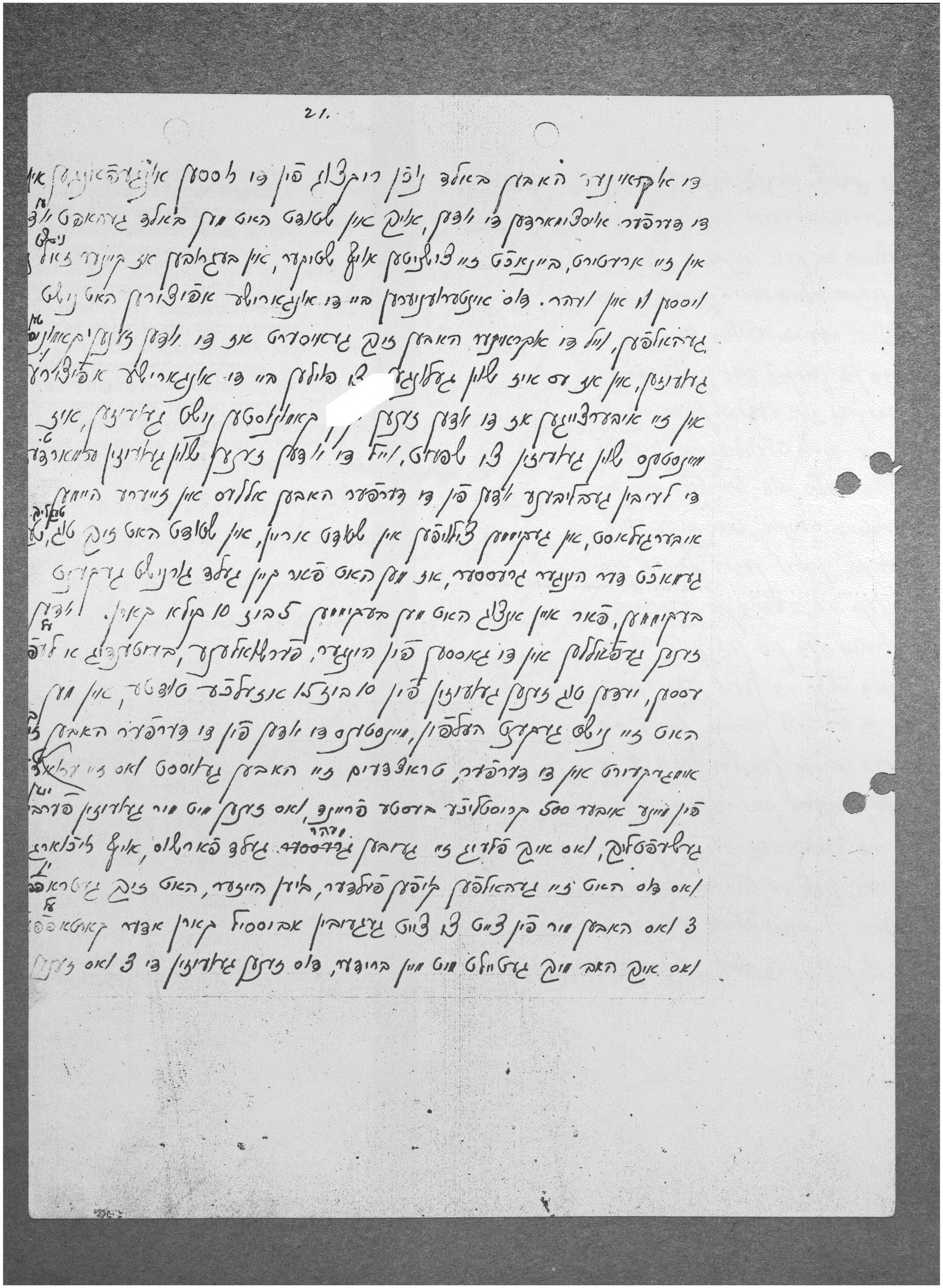
אולציו ווילף החל בכתיבת היומן ברגע שנודע לו כי כל יהודי העיר והסביבה הובלו להשמדה (הוא היה אז במקום סתר אצל האיכר). היומן נכתב כדי שישמש עדות וזכרון עולם לשואה הנוראה שפקדה את העם היהודי. כל אחד מבני המשפחה שניצלו ידע על היומן ועל מטרתו.

היומן מתחיל בתיאור החיים של המשפחה שלו ושל יהודי העיר בכלל, עם פרוץ המלחמה, בשנת 1939, וחלוקת פולין בין רוסיה הסובייטית וגרמניה הנאצית. (גליציה המזרחית ובתוכה סקולה עברו לידי השלטון הרוסי). היומן עוסק בשנות המלחמה ובזמן הסמוך לאחר סיומה.

אנו מביאים כאן קטעים מצולמים מהיומן שנכתב ביידיש, ולידם תרגום (לא מילולי) לעברית. בחרנו בקטעים המתארים את החיים בעיר ובסביבה עם כניסת הגרמנים ביוני 1941 — כשבוע לאחר התקפת גרמניה הנאצית על רוסיה.

החלטנו להביא קטעים בלבד, מכיוון שהיומן כולו יתורגם בבוא הזמן, כפי שהובטח, על ידי יד־ושם.

היומן הוא מסמך היסטורי־מקורי חשוב ביותר לחקירת פשעי הנאצים (ראה מכתב ייִוואָ בניו יורק לאולציו ווילף). הוא שימש כחומר להכנת עבודת דוקטור בנושא השואה, לסטודנטית מאוניברסיטת תל־אביב, בת ניצול השואה מכפר פלאוויה שליד סקולה.

קטעים מהיומן

(דף 21 ביומן)

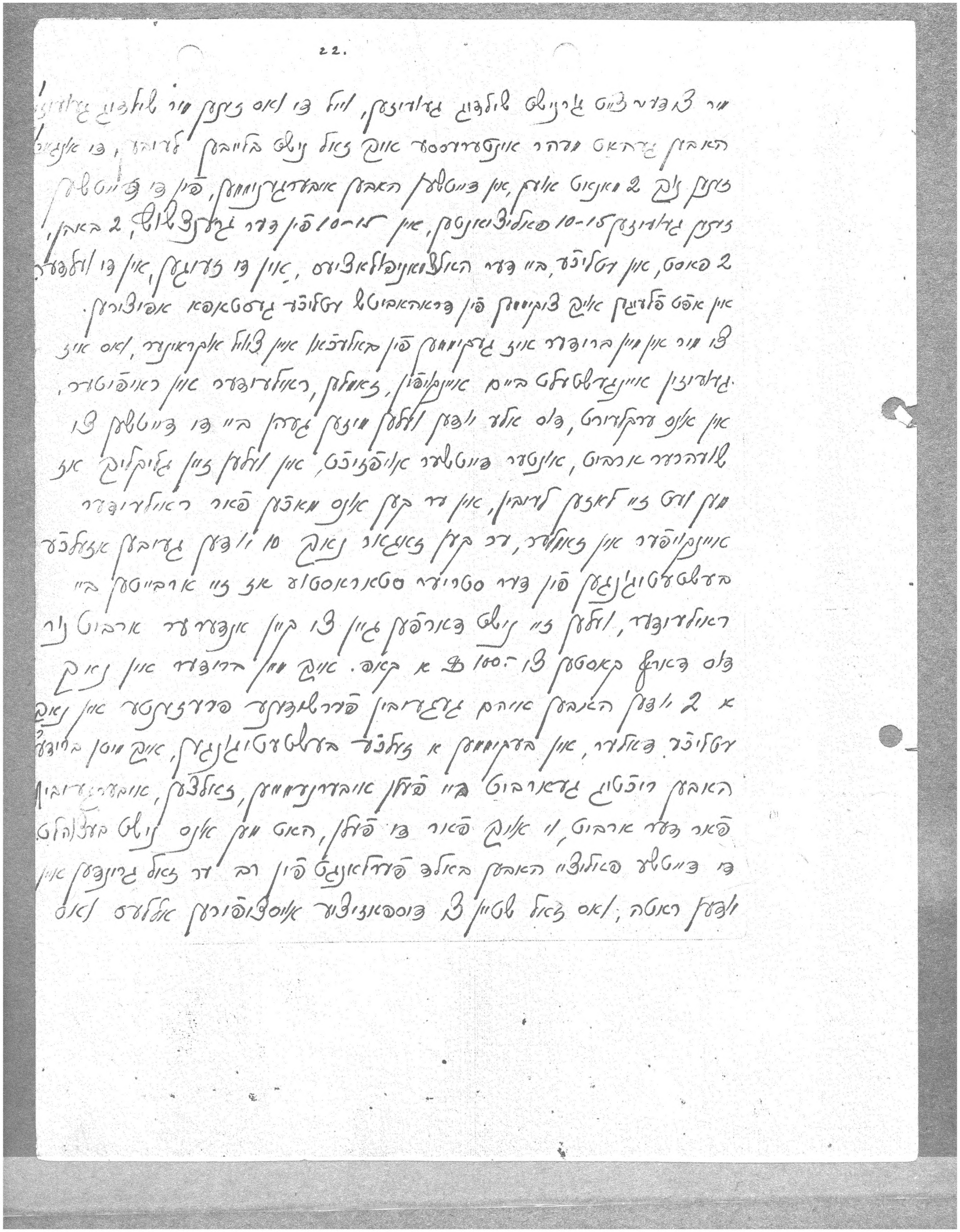
מיד לאחר נסיגת הרוסים החלו האוקראינים לרצוח את יהודי הכפרים שבסביבת סקולה. גם בעיר היו אוסרים יהודים, רוצחים אותם בלילות בצורה האכזרית ביותר וקוברים את גופותיהם שאיש לא ידע את מקום קבורתם ואת גורלם.

פניות לעזרה לקציני הצבא ההונגרי (שנכנסו לסקולה והסביבה לאחר נסיגת הרוסים, בטרם כניסתו של הצבא הגרמני), לא הועילו בהרבה. האוקראינים טענו כי הם הורגים יהודים קומוניסטים. גם כאשר הצליחו לפעמים לשכנע קצין הונגרי כי לא כן הדבר, היה על פי רוב מאוחר מדי — מכיוון שהיהודים כבר נרצחו.

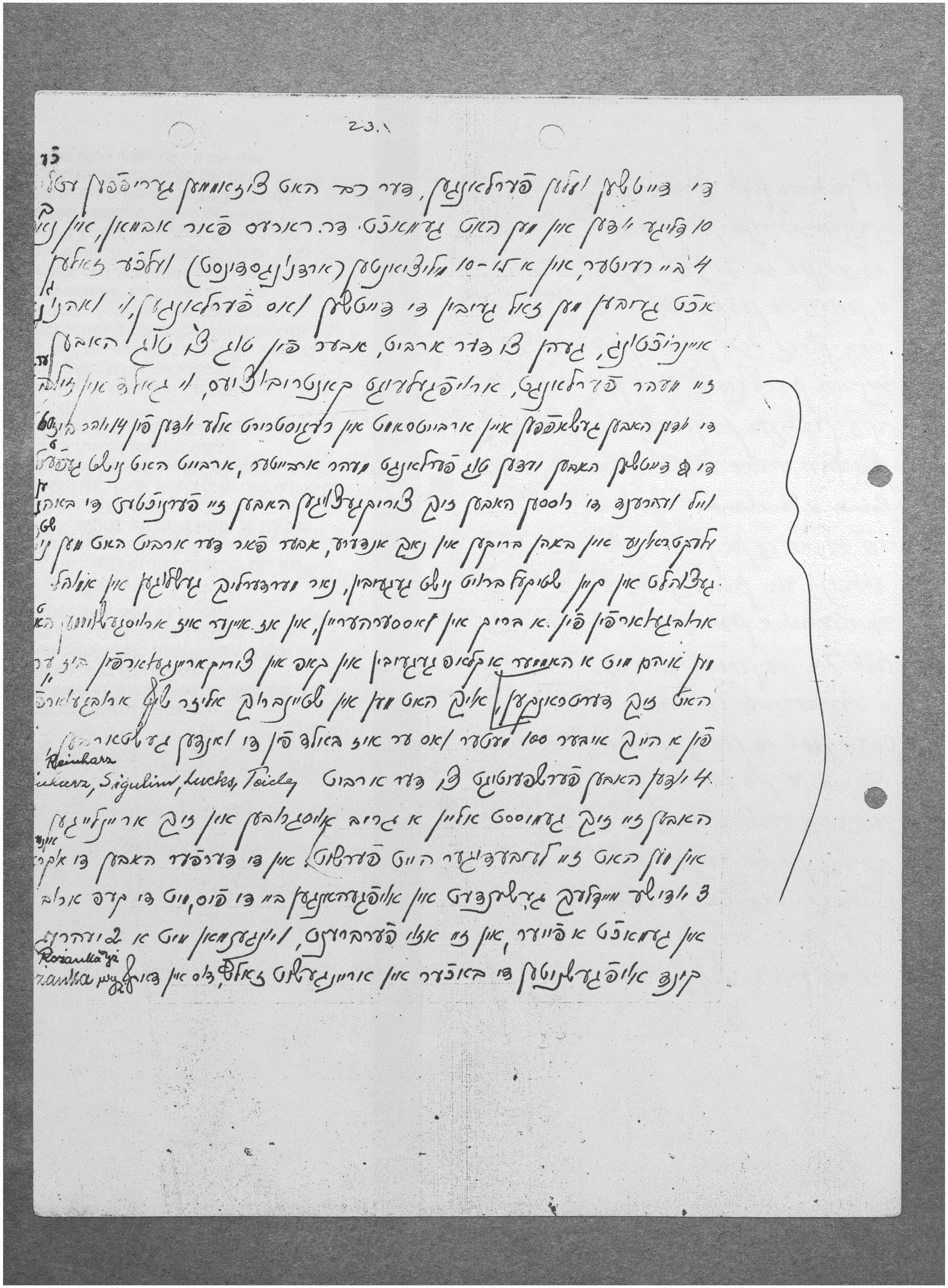
יהודי הכפרים שנשארו בחיים עזבו את בתיהם בחוסר כל וברחו לסקולה. הרעב בעיר גדל מיום ליום. תמורת כסף לא היה ניתן להשיג דבר. עבור חליפה היה אפשר לקבל 5 עד 10 ק"ג דגן (קורן). יהודים נפוחים מרעב מתו ברחובות תוך בקשת אוכל. בכל יום היו מתים 10 עד 15 יהודים. מרבית יהודי הכפרים נאלצו לחזור לכפריהם למרות שידעו מה מחכה להם.

מתוך כ־500 מכרים־נוצרים שהיו איתי בקשרי מסחר לפני המלחמה, והיו אף ידידים, ושהייתי עוזר להם במתן דמי קדימה עבור עורות שמכרו לי[1], נמצאו רק שלושה שהיו מדי פעם נותנים או מוכרים לי מעט דגן או תפוחי אדמה, שהייתי מתחלק עם אחי ובני משפחתו...

1. כותב היומן היה סוחר בעורות ומומחה במקצוע זה.

(דף 22)
לאחר חודשיים יצא הצבא ההונגרי ובמקומו נכנסו הגרמנים: שוטרים, משמר הגבול, עובדי רכבות ודאר, מספר מומחים למנסרות ועצים, וכו'. מדי פעם היו מגיעים גם קציני געסטאפו מדרוהוביטש.
השלטונות הגרמניים החלו לארגן את חיי היהודים כדי לנצלם כעובדים ללא שכר או תמורה אחרת, לעבודה שחורה או כמומחים במקצועותיהם. היה בזה משום "הבטחה" להשאר בחיים...
תמורת תשלום מיוחד לגרמנים קיבלו, כותב היומן, אחיו, ועוד שני יהודים, אישור שהם אוספים עורות הדרושים לצבא הגרמני. עבור העורות והעבודה הרבה בעיבודם — לא היו משלמים להם.

(דף 23)
לפי דרישת הגרמנים כינס הרב כמה עשרות יהודים והם בחרו יודן—ראט (מועצת היהודים). כיו"ר נבחר ד"ר רארעס (עורך דין ידוע בעיר) ועוד ארבעה חברים. הוקמה משטרה יהודית, בה היו 10 עד 15 שוטרים. היודן־ראט היה אחראי למילוי פקודות הגרמנים בקשר לדירות, רהיטים, חפצי בית וכו׳, וכן להספקת פועלים לעבודה. דרישות הגרמנים היו גדילות מיום ליום והם גם הטילו "קונטריבוציות" (מס מיוחד בזהב וכסף).
הוקם משרד עבודה, בו נרשמו כל היהודים מגיל 14 עד 60. השוטרים היהודים היו כלי עזר בידי היודן־ראט לשם ביצוע פקודות הגרמנים.
הגרמנים דרשו כל פעם יותר עובדים לביצוע עבודות כגון: שיקום פסי הרכבת, תחנת החשמל, בניית גשרים וכו׳, שנהרסו על ידי הרוסים לפני נסיגתם. הם לא קיבלו כל מזון או תשלום עבור עבודתם. היו מכים אותם באכזריות ואף רוצחים עבור איחור לעבודה וגם ללא כל סיבה. השליכו יהודים למים, ואם מישהו הצליח לשחות — היה מקבל מכה על הראש, בפטיש, והיה מושלך שוב למים עד שטבע. ארבעה פועלים יהודים הוכרחו לחפור לעצמם את בור הקבר, להכנס לתוכו וכך נקברו חיים. יהודי אחד נזרק לתהום מגובה של 100 מטר בערך, ונהרג...[2].
בכפרים היו האוקראינים אונסים בחורות יהודיות, תולים אותן ברגליהן ומדליקים מדורות מתחתן. וכך שרפו אותן בחיים.
בכפר רוז׳נקה ויז׳נה הם תפסו אב עם ילדו בן השנתיים ורצחו אותם בצורה האכזרית ביותר (פתחו את הבטן ושפכו לתוכו מלח). יהודי הכפר הנותרים נקברו חיים.

2. שמות האנשים רשומים ביומן.

אין די איבעריקע זענען געבליבן לעבעדיקערהייט. אין דארף Synowudzko wyżnie
האבן די אוקראינער צוזאמענגענומען די ייִדן א 100 פערזאן אויף פורן,
און זיי געזאגט אז מען מוז זיי אוועקפירן קיין Stryj, זיי זאלן זיך
די בעסטע זאכן מיטנעמען, ווייל זיי וועלן נישט קענען צוריקקומען, די
ייִדן האבן אזוי געטאן, האט מען זיי ארויסגעפירט אום 3 Km ביז צום וואלד
אין דארט אויסגעשאסן פארנאכט, אינדערפרי איז מען געקומען אוועק
אוועקנעמען און בעגראבן, זיינען געלעגן עטליכע קינדער און געזויגט
ביי די טויטע מוטערס, האט מען זיי מיט די שופלס דערהרגעט און בעגראבן
אין דארף Pobuk & Truchanów האט מען איבער 40 ייִדן מיט מערדערס
אויסגעשלאגן און די הייזער פארברענט. אין דארף Wolosianka האט מען
צוזאמענגענומען אלע יונגעלייט ארויסגעפירט אין וואלד און אויסגעשאסן
די רעשט זענען ארויסגעטריבן. אין דארף Klimec האבן די דייטשן
צוזאמענגענומען די 70 ייִדן און זיי אויסגעשאסן אין וואלד.
אזוי האט מען אויסגעמארדעט באלד פון אנהייב ווי די דייטשן האבן
איבערגענומען, די ייִדן פאסט און 75% פון די דערפער, און שטאט
זיינען די ייִדן פון 14 ביז 60 געצוואונגען צו דער ארבעט, קינדער האבן
זיך גערעכנט עלטער ווי זיי זאלן זיין 14 און עלטערע האבן זיך גערעכנט
יונגער אונטער 60 ווען זיי זאל זיי נישט ארויסשיקן אין געטא קיין Stryj
וואס ווען האט דארט גערעכנט, ווייל פונעם געטא האט מען ווייטער
ווייטער ארויסגעפירט אין פארניכטונגסלאגערן, אבער פון שטעט
וואס איז נישט געגאנגען קיין ארבעט, האט מען די ייִדן אויסגעמארדעט.

(דף 24 המשך תיאור רציחות היהודים)
בכפר סינובוצקו ויז'נה האוקראינים אספו את היהודים, כ־100 איש, העלו אותם על עגלות ואמרו להם שהם יוסעו לסטרי ולכן מוטב שיקחו איתם את חפציהם הטובים מכיוון שלא יוכלו לחזור לבתיהם. כאשר היהודים עשו כפי שנדרשו, הם הוסעו כ־3 ק"מ מהכפר, ליער, ושם ירו בהם לפנות ערב. למחרת בבוקר באו האוקראינים לקחת את חפציהם ולקבור את הגופות. הם מצאו מספר תינוקות ליד שדי אמותיהם המתות והרגו אותם במעדרים.
בכפרים פובוק וטרוחנוב נשחטו יותר מ־40 יהודים ובתיהם נשרפו.
בכפר וולוסיאנקה אספו את היהודים הצעירים, הסיעו אותם ליער ושם ירו בהם. הנותרים גורשו מהכפר.
בכפר קלימץ הגרמנים אספו 70 יהודים מתושבי הכפר וירו בהם ביער. כך נרצחו כ־75% מיהודי הכפרים, מיד עם בוא הגרמנים.

יהודי העיר מגיל 14 עד 60 הוכרחו לעבוד. ילדים קטנים היו מעמידים פני מבוגרים וזקנים (מעל גיל 60) נרשמו כצעירים כדי שלא יישלחו לגיטו בסטרי, היות שמהגיטו היו משלחים אותם למחנות השמדה.

27.

די דייטשן ווי אויך די אוקראינישע פאליציאנטן זיינען פאסט יעדן טאג געקומען צום יודענראטה
און פארלאנגט פארשידענע זאכען ווי שטאפן, לעדער, זילבערנע זאכן, ציגארעטן, [illegible]
[illegible] און אלעס איז באלד בעשאפן געווארן, דאס יודענראטה האט ארויסגעגעבן
א קאנטריבוציע אויף די יודן, ליט געוויסע פארלאנג, און די יודן האבן צוזאמען
געטראגן, געלט, גאלד און פארשידענע זאכען וואס מען האט פארלאנגט אבי צו
[illegible] ביי די דייטשן און אוקראינער, מען האט ארויסגעגעבן א בעפעל אז
יודן טארן נישט האבן קיין איינציגע פוטער מען זאל דאס ברענגען אין יודענראטה
און פון דארט וועלן די דייטשע פאליציי דס איבערנעמען און איבערשיקן קיין [illegible]
[illegible] וואס האט [illegible] איבערגעבליבן, [illegible] האט פארשטעקט א [illegible]
פעלץ ביי בעקאנטע קריסטן. איך האב 2 פעלצלאך און עטלעכע אויסגעארבעטע
פעלצוואר איבערגעבליבן, 2 פעלצן פארבארגן, און די בעסטע און טייערסטע פוטערס
באהאלטן ביי בעקאנטע קריסטן Topolnicki א [illegible], און Dynowski
מיינע בעסטע פריינד אוקראינער. איך האב צו [illegible] באהאלטן 385 [illegible]
250 [illegible], 100 [illegible], 5 [illegible], [illegible]
[illegible] פוטער [illegible], און עטלעכע [illegible] פעלצלאך, און א פאר טאג האט מען [illegible]
גערופן איינפאקן און אויסאורטירן אלע פוטערס אין יודענראטה וואס מען [illegible]
די דייטשן איבערגעגעבן, איך האב אויסאורטירט, פארפאקט, [illegible]
[illegible] פארברענט, און עטלעכע [illegible] ארויסגעטראגן און באהאלטן, די דייטשן
האבן דאס אוועקגעפירט און איבערגעגעבן און [illegible]. Stryj
ביי [illegible] יודן מען האט [illegible] געטראפן דאס [illegible]
האט מען [illegible] געשאסן. [illegible] האט נישט גענוצט די פאסט, [illegible]

(דף 27)

הגרמנים והשוטרים האוקראינים היו באים ליודן־ראט כמעט בכל יום ודורשים לספק להם דברים שונים: בדים, עורות, כלי כסף, רהיטים, סיגריות וכו׳. היודן־ראט היה מיד מטיל על היהודים לאסוף את כל החפצים הנדרשים... כל זאת כדי למנוע רציחות ועונשים מידיים. ניתנה גם פקודה שליהודים אסור להחזיק פרוות בבתיהם ועליהם להביא הכל מיד ליודן־ראט, משם יישלחו לסטרי. רק מעטים העיזו להחזיק פרווה בבית. כאשר מצאו בבית פרווה היו מיד יורים באדם שהחזיק בה.

28.

[illegible]

(דף 28 המשך תיאור השוד)
גרמנים ושוטרים אוקראינים היו נכנסים מדי פעם לבתי יהודים ולוקחים משם כל מה שנראה להם. פעם לקחו ממני ארון מטבח, פעם שניה — ספה, ופעם אחרת שני בקבוקי יין. פעם אחת נכנסו גרמנים לדירה של אישה (בעבר בעלת חנות בגדים) ואספו משם הרבה בגדים. בתה, שגרה בקומה העליונה, ראתה את הקורה אצל אמה, קראה לבני בן ה־9 ולבנה בן ה־11 וזרקה להם דרך החלון חבילה קטנה של דברי ערך ואמרה להם לברוח מיד עם החבילה. הילדים עשו כן, אולם גרמני החל לצעוק ולרוץ אחריהם. (הוא לא השיגם).

די דייטשן האבן אויך גענומען פון דאקטער מעהלער די אויך פון אונזער
טאנטע וועה ראזען, וואס זי האט. זיך געגלויבט, און זיינען הערויס צוריק
צום ראטה און דארט דערציילט וואס עס האט פאסירט, אז מען האט געזאגט צו
אבואון, פאולס ביז 1 שעה וועט ווערן די 2 קינדער ניט ברענגען צו
זיי, וועלן זיי פון דראבוביטש ארויסברענגען די געסטאפא, און אויסהרגענ
אלע יידן פון סקאלע. דר. ראורעס דער אבואן האט צוגעשיקט ארויס=
געשיקט עטלעכע יידישע מיליציאנטן (ארדנונגסדינסט) מען זאל גלייך
ווערן, און ברענגען די 2 קינדער, מען איז געקומען צו מיר פרעגן
מיין ענטפערט, איך ווייס פון גארניט, איך האב געזעהן די 2 קינדער
לויפן, מען האט געזוכט צו מיר, טאקע דורכגעזוכט דאס הויז און
אנטלויפן, מען מיינט אז מען קען אויך טרעפן ביי מיין ברודער, אבער
ביי ראזעס פאמיליע, באלד האט מען די 2 קינדער געכאפט און ...
גארטן, זיי געכאפט, און געפירט צו די יודנראט, אבער מען האט ביי זיי גארניט
געפונען, מען זאגט אז זיי זיינען אנטלאפן ווייל זיי האבן געזעהן די
דייטשן, און ווייסן גארניט פון קיין פעקל, מען האט געזאגט אויך ראזען
איך זאל ביי אויך. פרעגן ער זאל אויסזאגן וו דאס פעקל איז, איך האב
אויך געבעטן און אויפגעקלערט ער זאל אויסזאגן, ווייל וואס קען דארט
זיין, עטלעכע רינגלעך און עטלעכע הונדערט דאלאר, אבער מיין זין זאגט
ניין טאטע, איך וועל ניט אויסזאגן, ווייל מיך און ראזען וועלן זיי
שוין ווייטער ... ארבעטן, אבער די פרוי ראזען מיט דער טאכטער,
וועלן זיך נאך אפשר ראטעווען, אז זיי וועלן האבן דאס פעקל מיט געלט

(דף 29 המשך מדף קודם)
הגרמנים לקחו מדירות האם והבת את כל החפצים שנראו להם ואחר מכן הלכו ליודן־ראט ואמרו ליו"ר שאם תוך שעה לא יביאו את הילדים שברחו אליהם, יקראו את הגסטפו מדרוהוביטש, וירצחו את כל יהודי העיר. ד"ר רארעס שלח מיד שוטרים יהודים להביא את הילדים. הם באו גם אלי לשאול, אולם עניתי כי איני יודע דבר. מיד תפסו את הילדים והביאו אותם ליודן־ראט, אולם את החבילה לא מצאו אצלם. קראו לי ליודן־ראט וכל בקשותי מבני שיספר הכל לא הועילו. הוא השיב לי כי אותם (את שני הילדים) ממילא יהרגו והחבילה יכולה לעזור לשתי הנשים להשאר בחיים. בני גם לא רצה לספר לי מה עשו עם החבילה. הילדים נמסרו לגרמנים ולאחר התייעצות ביניהם הם שחררו אותם. הסתבר שהם הטמינו את החבילה בין עצי הסקה...

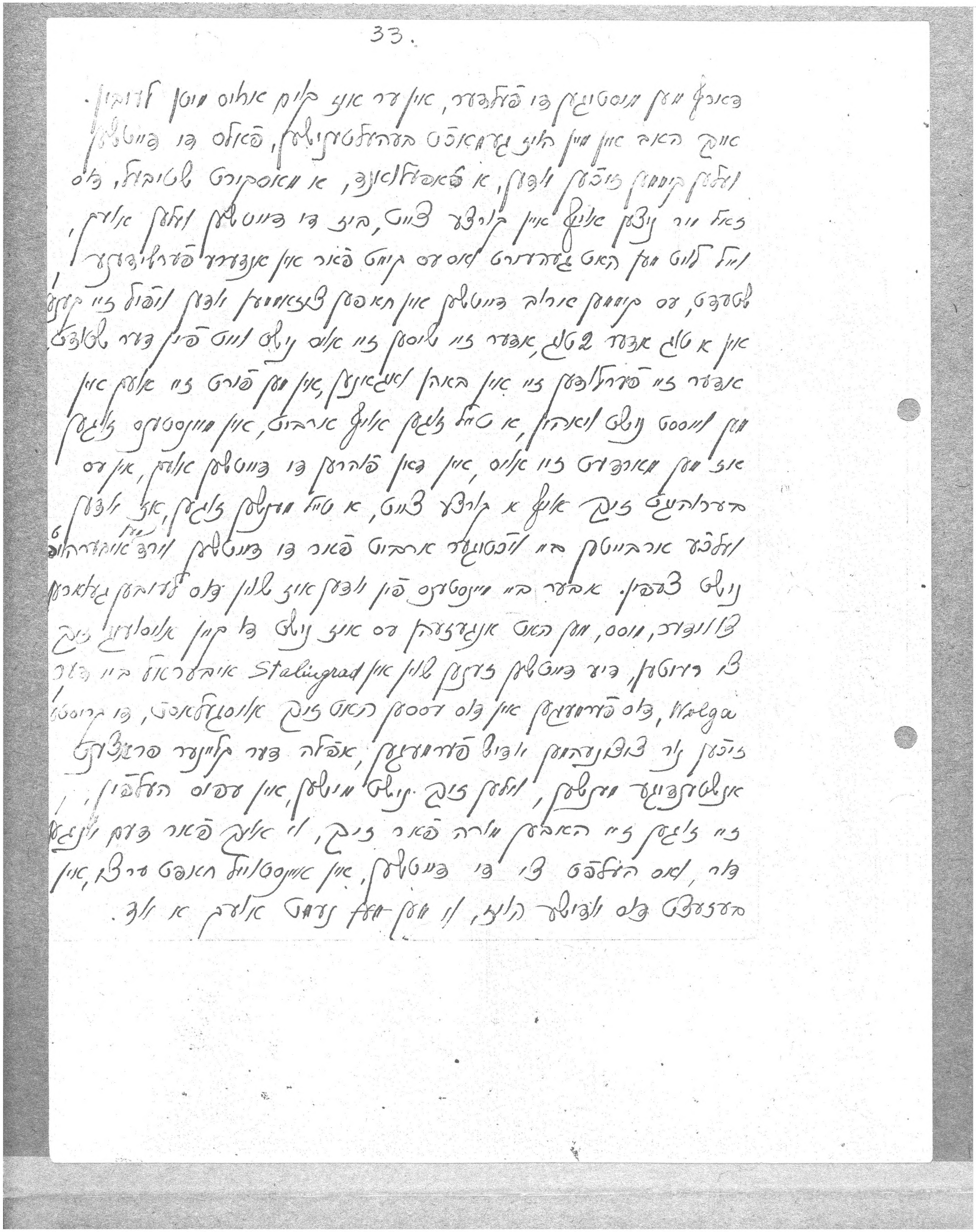
31.

(דף 31)
יהודים רבים החלו לחפור בונקרים ולהכין מקומות מסתור אחרים וכן להכין מזון, מכיוון שמיום ליום נעשה המצב גרוע יותר. בערים אחרות היו אוספים את היהודים ושולחים אותם בקרונות משא סגורים למחנות השמדה, או שהיו יורים בהם במקום. אוקראינים, מכרים, אמרו לנו שהם יסתירו את היהודים אולם, בינתיים, רצוי שנמסור להם את כל דברי הערך שברשותנו. יהודים רבים, בעלי אמצעים, אמנם עשו כך...

32.

האב איך צו דער בויטלער פאלעווע אבגעטראגן די בעשטעטיגונג
מיט געלד, האט מיך איין בויטלער פאלעוואנער באקלאגט פארן קאמענדאנט
אז איך צאהל ביליגער פרייזן פאר די פויערן, האב איך געזאגט איך
האב קיין פראפיט ניט איך צאהל די מיר פארגעשריבענע פרייזן.
האט דער קאמענדאנט אין מיין געגענווארט בעליידיגט דעם פאלעוואנער,
איהם געזאגט ער זאל זיך ניט מישען, און מיר געזאגט איך זאל
מיין ארבייט ווי דאס בעדארף צו זיין, נאך צוויי וואכען לעבען ווערסט די נייע
האב איך געהערט אז איין מענש קען ניט וויסען וואס ס׳ווארט מארגען
מיט אונז, און ביין אלעם. Marynowa האט אונז בייגעבען ארבייט שעקירט
אויפגענומען דאס געלד ווייל מיר האבען בעקומען די פויערן צו צאהלען און
דעם פראפיט, פאר זיך צונעמען דאס געלד. (דאס יודענראט האט
ווערענדיג געשיקט די יודישע מיליציאנטען אויפנעמען פערשידענע
זאכען וואס די דארפען פאר די דייטשען און אוקראינער פאליצעי.
איך בין געגאנגען איין דארף Pławie די און בעקאנטען Benkatowicz
ער זאל מיר עפעס געבען, ווי קארן אדער קארטאפעל, און איך האב
איהם געגעבען אין בערינפאל און אויסגעארבעט לעדער, ער האט
מיר עפעס קארן און קארטאפעל געגעבען, און מיר מיט פוהר די
זאכען אהיימגעפוהרט. און ששאפט אריין, אויפן וועג האבען
איהם בעגעגענט אוקראינער פאליצעי און געזעהן וואס ער
פוהרט, האט מען איהם געלאזט ארעסטירען, ווייל ער פוהרט
רעטען יודען זאכען, ווי האבען איהם געזאגט, אז מיט יודען

(דף 32)
היודן־ראט היה שולח בכל יום שוטרים יהודים לקחת מבתי היהודים חפצים שונים עבור הגרמנים והאוקראינים. איכר מהכפר פלאוויה שמכר לי קצת דגן ותפוחי אדמה, נתפס על ידי המשטרה האוקראינית ובקושי נחלץ מהם. אמרו לו שאסור להציל יהודים ושעליהם לשמש זבל לשדות...

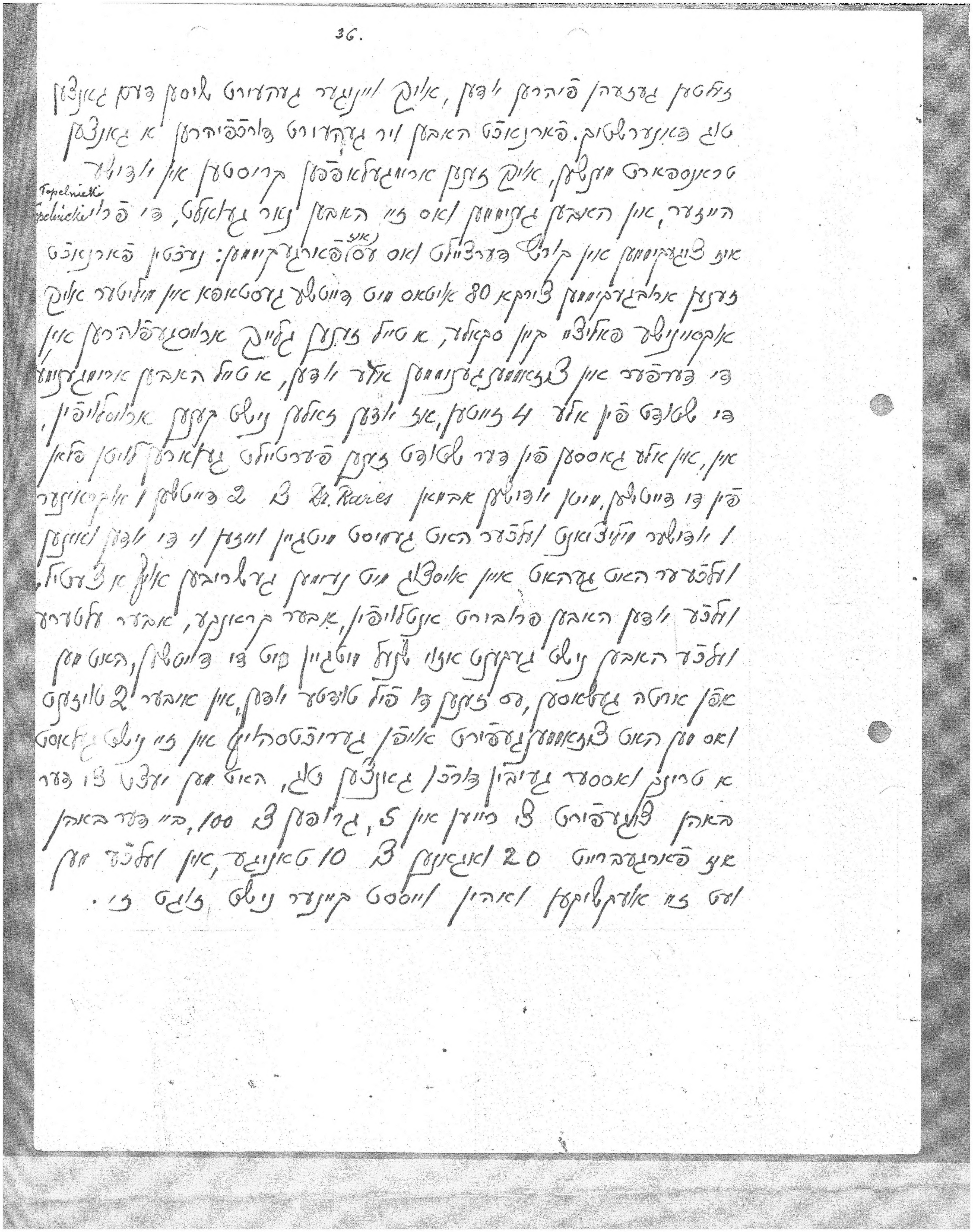
(דף 33)
למרבית יהודי העיר נמאסו החיים. הם היו מיואשים וראו שאין דרך להציל את חייהם. (הגרמנים הגיעו כבר לסטאלינגראד) לא היה להם כבר כל רכוש להחלפה עבור מזון שאזל ונגמר. השכנים הנוצרים היו רק מעוניינים לקחת מהם כל דבר בעל ערך. אחוז קטן מאד ביניהם, שהיו "אנשים הגונים", לא רצה לעזור מרוב פחד... אבל הם היו נכנסים ומתיישבים בכל בית יהודי שהתפנה...

35.

אם 2.9.1942 דאס איז געווען א [illegible] פארנאכט, [illegible]
איך לויפן פארצווייפלט [illegible] צו [illegible]
[illegible] פארוואס איך [illegible] וואס איז געשען? האט
ער מיר דערציילט, אז געסטאפא, מיט דייטשע פאליציי, און אוקראינער
[illegible] אנגעקומען, און ארויסגעפירט און אלע דערפער [illegible]
[illegible] פון דארט די יידן, און [illegible] אין שטאט [illegible] איך באלד [illegible]
[illegible] אויף יידן. איך האב [illegible] געזוכט א [illegible]
[illegible] מיין ברודער, [illegible] און נאך אנדערע, [illegible] 2 [illegible] אין
פארשלאסן די שטוב, און [illegible] מיט פרוי און 2 קינדער אריין צו Topolnickim
אין [illegible] איך אנדערע [illegible] שכנים [illegible]
צו Topolnickim באהאלטן זיך, מיר זענען געווען א 30 יידן.
אלע וואס האבן געהאלטן אין [illegible] צו [illegible]
און דאס ניט קיין ארויסגיין יידן. מיר זענען אלע געלעגן שטיל [illegible]
הערן קיין [illegible]. און [illegible] אונז איך [illegible] געווען [illegible]
פונקט 12 א זייגער ביינאכט האבן מיר דערהערט שיסן פון אלע זייטן פון שטאט
מיר זענען געלעגן [illegible] שטיל, [illegible] ניט דערהערט דאס
שנארכן פון די קינדער וואס האבן געוואלט שלאפן, און [illegible] די
[illegible] פון די [illegible], [illegible] האבן מיר געהערט ברעכן טירן און פענסטער
פון אלע זייטן, און [illegible] יידן מיט [illegible] קינדער, און איך [illegible]
שיסן איז פארגעקומען, דאס האט אזוי אנגעהאלטן א גאנצע נאכט,
[illegible] צו [illegible] איז [illegible] געווארן, [illegible]

34

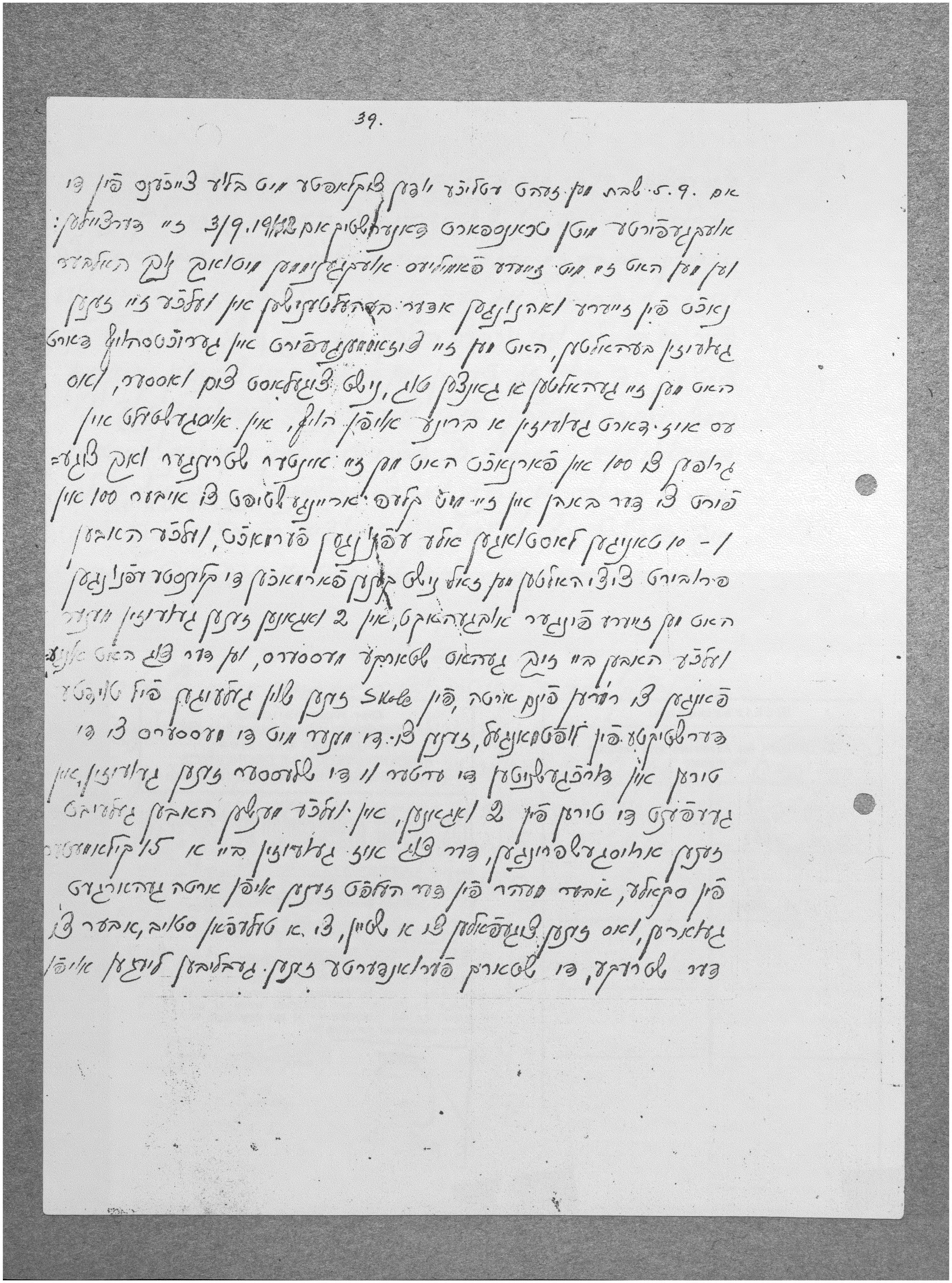
(דף 35)
ב־2 בספטמבר 1942 החלה האקציה הראשונה. הצבא הגרמני, הגסטפו, ושוטרים אוקראינים החלו לאסוף את היהודים מהכפרים.
ידענו שמיד תחל האקציה בעיר. היינו כ־30 יהודים שהסתתרו אצל שכן אוקראיני שלי, במסתור בצריף שהוכן מראש. שכבנו כולנו בשקט... בחצות נשמעו יריות מכל הצדדים ומיד גם רעש של שבירת דלתות וחלונות... ילדים בוכים ושוב יריות וכל זה נמשך כל הלילה...

(דף 36)

ביום חמישי לפנות ערב שמענו שמובילים טרנספורט שלם של יהודים. הנוצרים היו רצים מבית לבית של יהודים ולוחקים מכל הבא ליד... אשתו של השכן, אצלו הסתתרנו, סיפרה לנו בקיצור מה קרה: הגרמנים אספו תחילה את כל יהודי הכפרים, לאחר מכן סגרו את העיר מכל הצדדים כדי שלא יוכלו לברוח. לפי התוכנית של הגרמנים חולקו הרחובות ולכל מקום הלכו 2 גרמנים, שוטר אוקראיני ושוטר יהודי שנאלץ להראות את הבתים בהם גרו יהודים לפי הרשימה שבידו... יהודי שניסה לברוח, חולים וזקנים שלא יכלו ללכת מהר — נורו במקום... היו הרבה מתים... אספו כאלפיים יהודים בחצר בית המשפט והחזיקו אותם יום שלם ללא מים ואחר כך הובילו אותם בשורות לתחנת הרכבת, שם הוכנו 20 קרונות משא. אף אחד לא ידע לאן יישלחו.

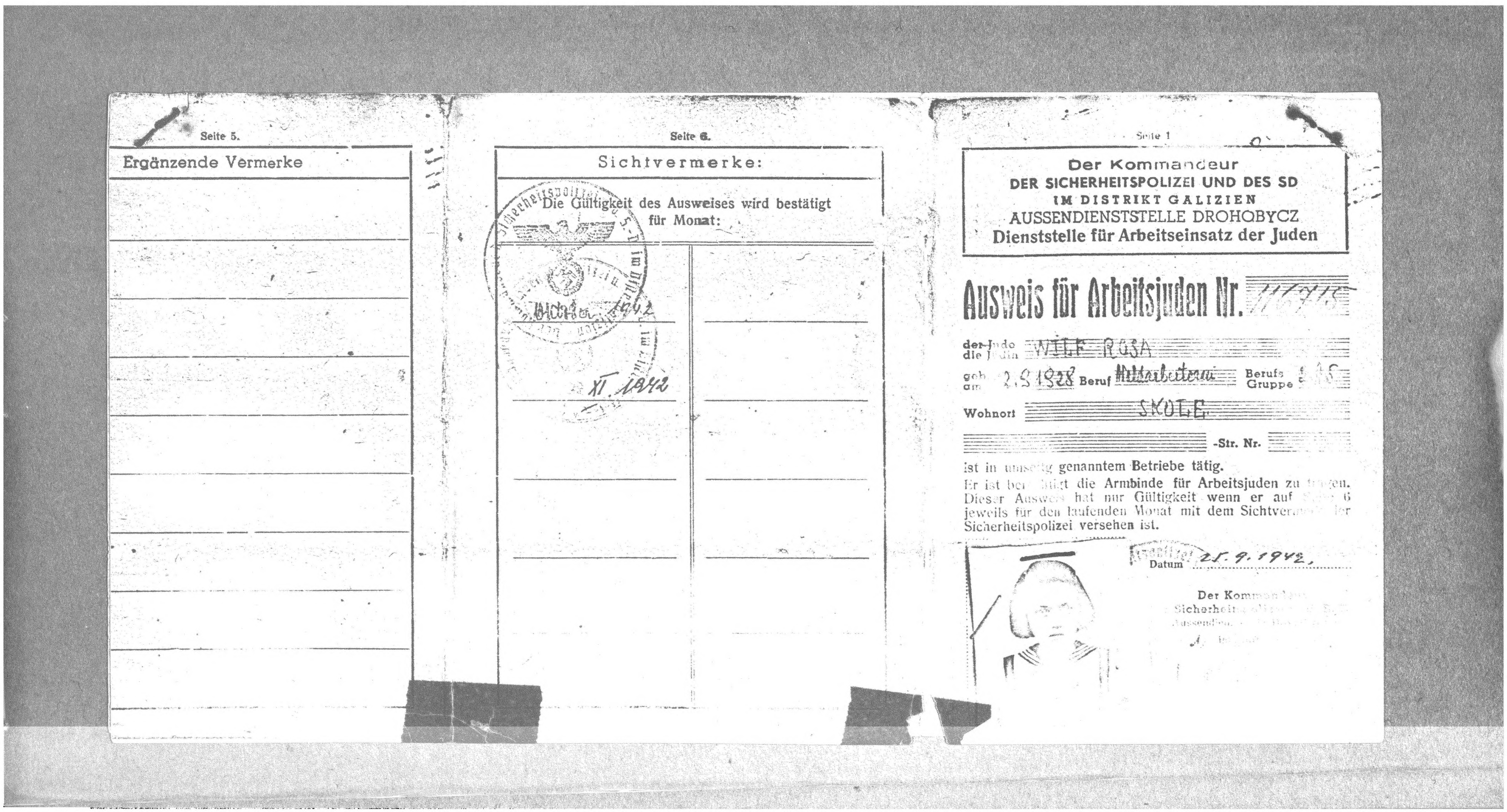
שכבנו במסתור עד ליום ששי בבוקר. האישה של השכן הביאה לנו תה חם וסיפרה שרואים כבר יהודים ברחובות. הגרמנים עזבו והרכבת עם היהודים נסעה...

(דף 39)
בשבת ה־5 בספטמבר שמענו מפי האנשים שברחו מהטרנספורט על המאורעות הזוועתיים של האקציה.
לאחר הובלת היהודים לתחנות הרכבת דחפו אותם מאה אנשים ויותר, לקרון משא, סגרו את הדלת ואת כל האשנבים ומי שניסה להחזיק בהם חתכו לו את האצבעות. כאשר הרכבת זזה מהמקום כבר היו הרבה מתים מחוסר אויר. לכמה אנשים היו סכינים והם פתחו בהם את הדלתות בשני קרונות ומי שיכול היה קפץ מהרכבת, כ־15 ק"מ מסקולה. מחצית האנשים נהרגו במקום והפצועים נשארו שוכבים ליד פסי הרכבת. לאלה מהקופצים שנתמזל מזלם ונשארו בחיים, החלו לצעוד בחזרה לסקולה, וכ־40 איש ברחו ליער. בתחנה הקרובה ראו השוטרים המלווים את הרכבת, קרונות פתוחים ומיד טלפנו למשטרה שפתחה בחיפושים לאורך פסי הרכבת והרגה את מי שמצאה. הבורחים ליער חזרו לעיר ורגזו מאד על היו"ר של היודן־ראט ד"ר רארעס, ששלח שוטרים יהודים עם רשימות לעזור לגרמנים בביצוע האקציה. לטענתם, נכללו ברשימות רק עניים שכבר לא היה להם דבר, ואילו לעשירים; מהם היה היודן־ראט לוקח כסף ודברי ערך לקונטריבוציות בשביל הגרמנים, הוא ציווה לא ללכת.
כך נראתה האקציה הראשונה — בפי הנוצרים: "החתונה הראשונה".
מיד לאחר מכן נתנו הגרמנים הוראה שכל יהודי מגיל 14 עד 60 צריך לקבל ממשרד העבודה של היודן־ראט אישור ממוספר, ואותו מספר צריך להופיע רקום בתוך מגן דויד תפור על השרוול. האישור היה צריך להיות חתום על ידי רשויות הגסטאפו בדרוהוביטש, ועל ידי בעל המפעל שהעסיק אותו. את האישורים היו מחתימים כל חודש, באם האיש היה דרוש לעבודה. מי שלא היה בידו אישור כזה, נדרש לעזוב את העיר ולעבור לגיטו בסטרי.
היודן־ראט היה אחראי בפני הגרמנים לביצוע ההוראות.

מיד לאחר מכן נתנו הגרמנים הוראה שכל יהודי מגיל 14 עד 60 צריך לקבל ממשרד העבודה של היודן־ראט אישור ממוספר, ואותו מספר צריך להופיע רקום בתוך מגן דויד תפור על השרוול. האישור היה צריך להיות חתום על ידי רשויות הגסטאפו בדרוהוביטש, ועל ידי בעל המפעל שהעסיק אותו. את האישורים היו מחתימים כל חודש, באם האיש היה דרוש לעבודה. מי שלא היה בידו אישור כזה, נדרש לעזוב את העיר ולעבור לגיטו בסטרי.
היודן־ראט היה אחראי בפני הגרמנים לביצוע ההוראות.

תעודת (אישור) עבודה

Seite 5.

Ergänzende Vermerke

Seite 6.

Sichtvermerke:

Die Gültigkeit des Ausweises wird bestätigt für Monat:

XI. 1942

Seite 1

Der Kommandeur
DER SICHERHEITSPOLIZEI UND DES SD
IM DISTRIKT GALIZIEN
AUSSENDIENSTSTELLE DROHOBYCZ
Dienststelle für Arbeitseinsatz der Juden

Ausweis für Arbeitsjuden Nr.

der Jude / die Jüdin WILF ROSA

geb. am 2.8.1928 Beruf Hilfsarbeiterin Berufs Gruppe

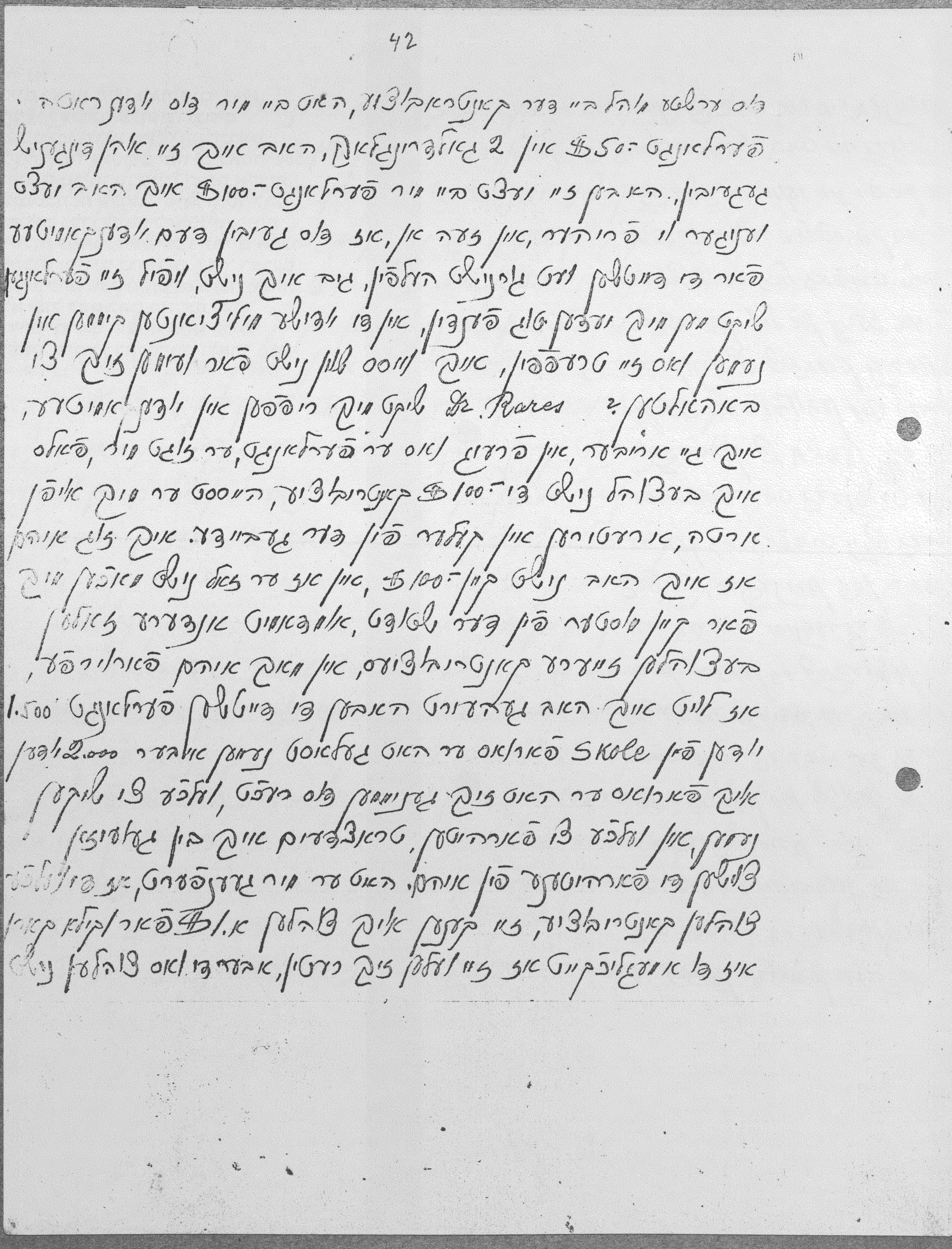
Wohnort SKOLE

-Str. Nr.

ist in umseitig genanntem Betriebe tätig.
Er ist berechtigt die Armbinde für Arbeitsjuden zu tragen.
Dieser Ausweis hat nur Gültigkeit wenn er auf Seite 6 jeweils für den laufenden Monat mit dem Sichtvermerk der Sicherheitspolizei versehen ist.

Datum 25. 9. 1942.

Der Kommandeur

42

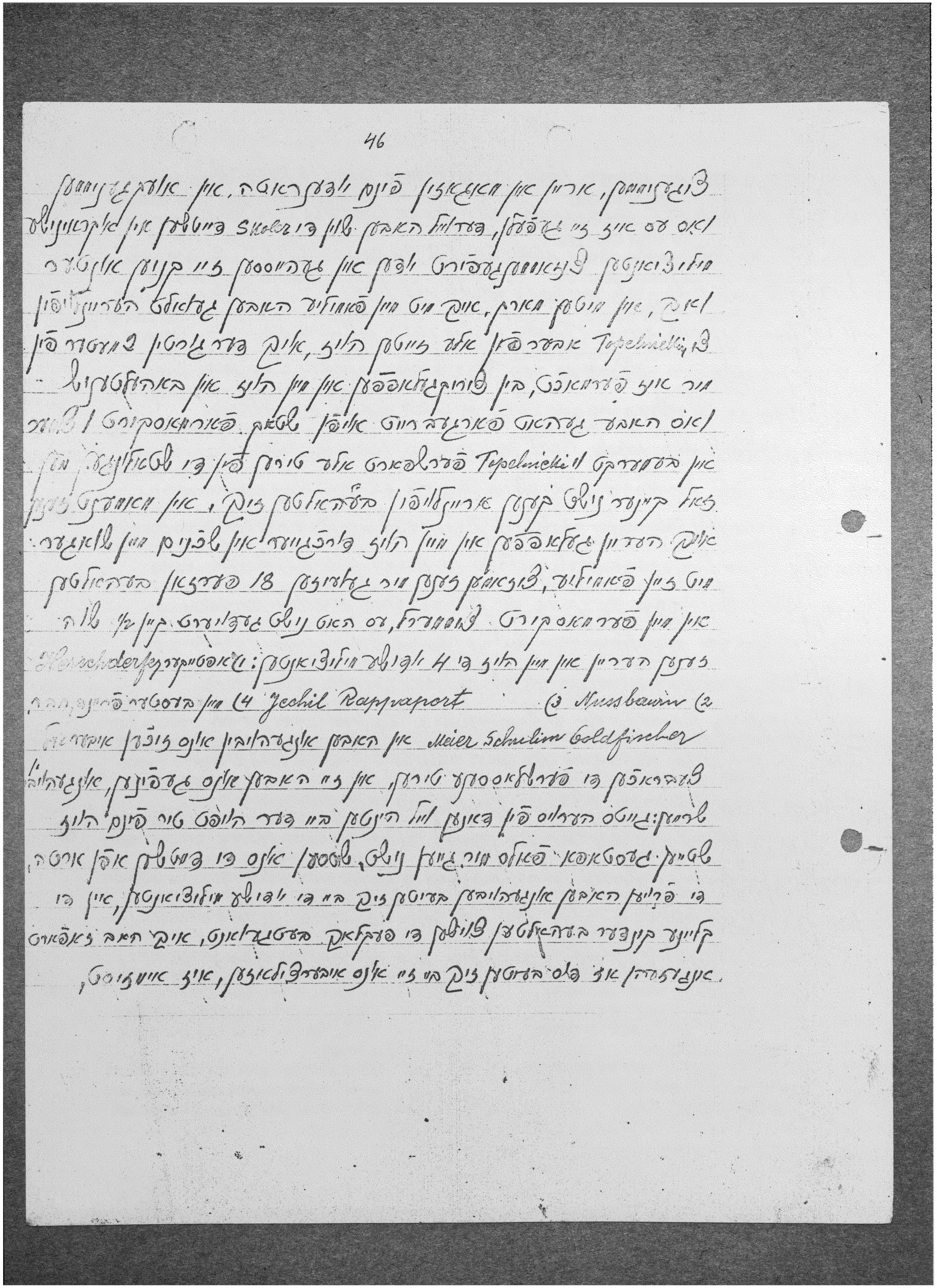
דאס ערשטע מאהל ביי דער קאנטריבוציע, האט ביי מיר דאס יודענראט
פערלאנגט 250 $ און 2 גאלדרינגלאך, האב איך זיי אהין [illegible]
געגעבען. האבען זיי ווידער ביי מיר פערלאנגט 100 $ איך האב ווייל
ווייניגער ווי פריהער, און ווער אן, אז דאס געלט דעם יודענראטס
פאר די מיטלען ווערט גענוצט העלפען, גיב איך נישט, ווייל זיי פערלאנגען
שוין נאך מיך ווערען טאג פינדען, און די יודישע מיליצאנטען קומען און
נעמען אויס זיי טרעפען, איך מוסס שוין נישט פאר ווייזען זיך צו
באהאלטען. Dr. Rares שיקט מיך רופען און יודען אויסטערע,
איך גיי אריבער, און פרעג וואס ער פערלאנגט, ער זאגט מיר, פאלס
איך בעצאהל נישט די 100 $ קאנטריבוציע, הייססט ער מיך אייפען
ארעסט, ארעסטירען און קלאר פון דער געבייד. איך זאג אוהם
אז איך האב נישט קיין 100 $, און אז ער זאל נישט גלויבען מיר
פאר קיין לוסטער פון דער שטאדט, אומגעאויסט אנדערע מאלען
בעצאהלען גרויסע קאנטריבוציעס, און מאך אוהם פארווורפען,
אז לויט איך האב געהערט האבען די דייטשען פערלאנגט 1.500
יודען פון Skole פאראויס ער האט געלאוסט נעמען איבער 2.000 יודען
איך פאראויס ער האט זיך גענומען דאס רעכט, וועלכע צו שיקען
נעמען, און וועלכע צו פארהיטען, טראצדעם איך בין געווען
צוליעבן די פארהיטער פון אוהם. האט ער מיר געענטפערט, אז די וועלכע
צאהלען קאנטריבוציע, זיי קענען איך צאהלען א. $ פאר וועלכע קאן
איז די אומגליקליכע אז זיי וועלען זיך רעטען, אבער די וואס צאהלען נישט

(דף 42)

היודן־ראט שוב דרש כסף וחפצי ערך לתשלום קונטריבוציה לגרמנים. עלי הוטל לשלם $100. מאחר ולא היה לי כסף ולא שלמתי, באו שוטרים גרמנים לקרוא לי לד"ר רארעס. התפתח ויכוח סוער בינינו ואני. הטחתי בפניו שהגרמנים דרשו רק 1500 יהודים (בעת האקציה) ואילו הוא הסכים לשלוח 2000. טענתי שאין לו כל רשות לבחור את מי לשלוח לאקציה. (נבחרו, כאמור, על פי רוב — העניים). הוא השיב לי כי לעניים אין כסף לקנות אוכל והם ממילא ימותו מרעב. אמרתי לו גם כי התשלומים לגרמנים לא יעזרו לנו וכי ממילא יהרגו אותנו, את כולנו, ולכן אל לנו לעזור להם. בלהט הויכוח בינינו, ולאחר שעמדתי בסירובי לשלם את הכסף, הוא ציווה על שני שוטרים יהודים לאסור אותי. תפסתי מקל כדי להתגונן, ורק הרב ועוד כמה מכובדים שבאו באותו רגע למשרדי היודן־ראט הצליחו לפייסו והוא ויתר על מאסרי. למחרת היום באו אלי (התנפלו) 8 שוטרים ולקחו כל מה שמצאו בבית.

און אויך האבן איהם געענפֿערט, איך וויל דיר זאגן נאך איבעריגעס,
אבער וויפֿיל האט מען געזאגט, ווען ווען עס זאל נישט זיין צו שפּעט.
ביים זונטאג אם 18/10 איז מיט איין אויטא אנגעקומען 3 געסטאפא פֿון סטרי, פֿארלאנגט
צו דער דייטשער פאליציי, פֿון דארט צום יודענראט, און פֿארלאנגט פֿונם אבמאן
Dr. Rares ער זאל צאפֿארט שיקן די יודישע מיליציאנטן צוזאמען נעהמען
500 יודען ווייל אין Stryj איז שוין פֿאר 3 טעג אין אקציע אויף יודען
ער קען נישט צוזאמען נעהמען קיין 5.000 יודען, ווייס זיי מיזן האבן אין
Stryj צו פֿערליפֿן מיט דער באהן, די Skoler דייטשן האבען פֿאליציי
אנגעהויבן צו חאפּען אויף די גאסן יודען וועלכע האבן ניט געטראפֿן
Dr. Rares האט געענפֿערט אז פֿאסט אלע יודען זענען ביי דער ארבייט,
ער קען זיי צאפֿארט נישט געבן די 500 יודען, האבען זיי איהם ארויס
געפֿירט, אנגענומען זיין קאפּ און געקלאפּט צו דער וואנט פֿונם הויז
ביז ער איז ארונטערגעפֿאלן, דאן האבען זיי איהם געשאסן;
דאן האבען זיי צוגערופֿן דעם וואגענער Samuel Mehler און פֿארלאנגט
2 ליטער שנאפּס, ער האט זיי געבראכט ניר 1 ליטער שנאפּס, ווייל ער
האט מורא געהאט אז זיי וועלן זיך אנשיקערן, וואס פֿיל ערגער זיין
פֿאר די יודן אין שטעדטל, און ווען וואס זיך נישט קענען אויסהאלטן,
האבען זיי איהם אויך אויפֿן ארט. געשאסן. דאן האבען זיי צוגערופֿן
5 יודישע מיליציאנטן, זיי זאלען גיין ברענגען יודען, פֿאלס נישט, איז
דאס וואס מיט זיי געשעהן: אין 1 נעכט פֿון די 5 האבען זיי געשאסן.
Samuel Mehler
די 4 זענען געלאפֿן ברענגען, די 3 דייטשן האבען די שמוסן פֿון

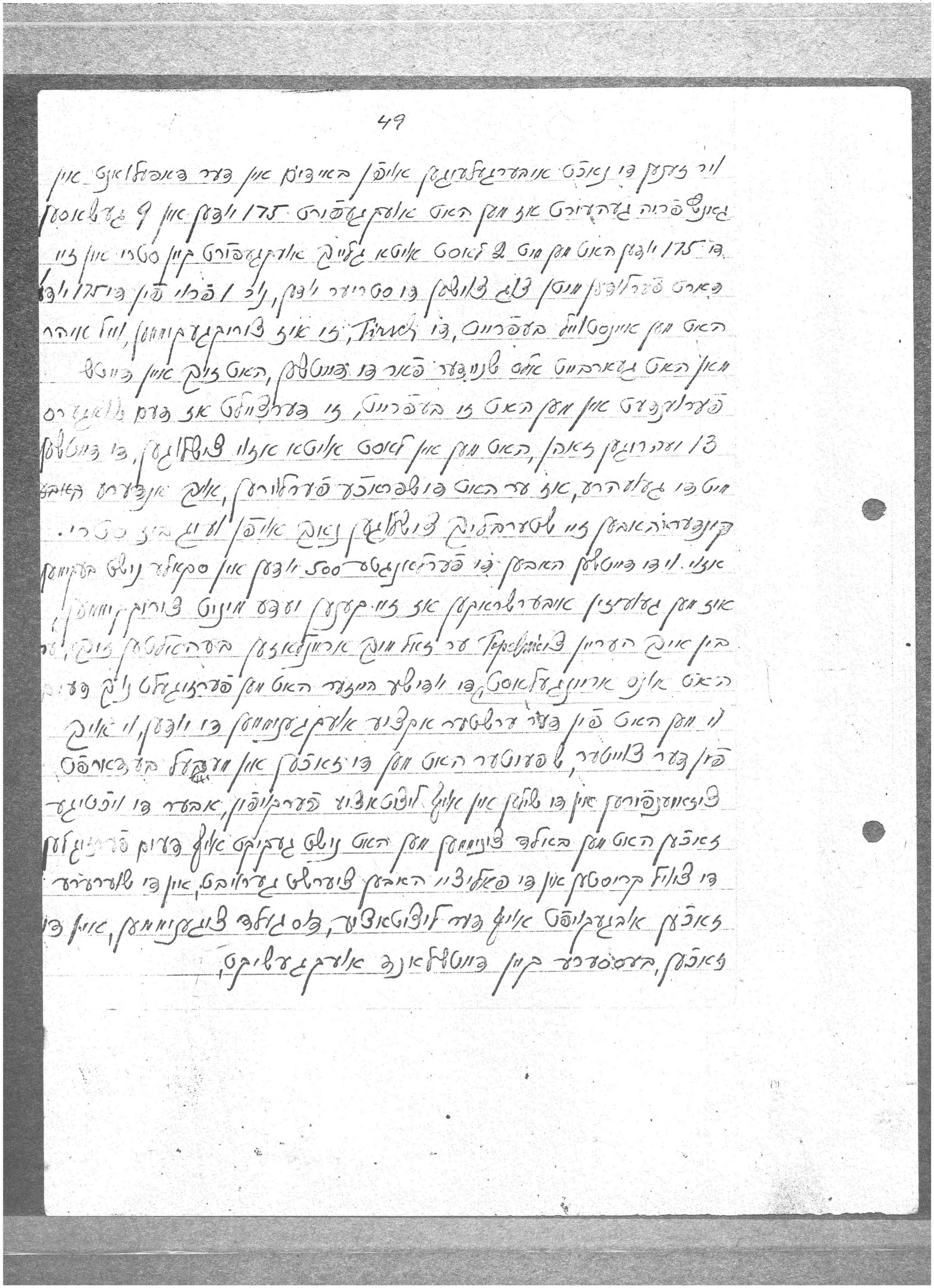
(דף 45)
ביום ראשון ה־18 באוקטובר 1942
הגיעו לסקולה שלושה רוצחים
מגסטאפו ודרשו מיו"ר היודן־ראט
לשלוח מיד שוטרים יהודים לאסוף 500
יהודים מכיוון שבסטרי היתה אקציה,
שנמשכה זה שלושה ימים, וחסר להם
יהודים בכדי להגיע ל־5000 שעליהם
לשלוח למחנה השמדה. בינתיים החלו
לתפוס יהודים ברחובות... ד"ר רארעס
השיב להם שכל היהודים בעבודה והוא
לא יכול לתת להם מיד את 500
היהודים. הם הוציאו אותו לכיכר
השוק, היכוהו באכזריות, ולאחר מכן
— ירו בו.

(דף 46)

בינתיים החלו הגרמנים המקומיים לאסוף יהודים בעזרת השוטרים האוקראינים ושוטרים יהודים.
הנתפסים הובאו לכיכר השוק ושם הם נאלצו לעמוד על הברכיים תחת משמר השוטרים.
חמישה שוטרים יהודים התפרצו לתוך הבית וקראו לנו לצאת מהמחבוא, היינו 18 איש — קרובי משפחה ושכנים. השכן האוקראיני סגר את כל הדלתות אצלו בבית, כדי שלא נוכל להסתתר אצלו. השוטרים מצאו אותנו והחלו לצעוק שמיד נרד כי למטה עומדים שוטרי גסטאפו מוכנים לירות בנו. הנשים החלו לבכות ולהתחנן על חיינו בפני השוטרים היהודים. הילדים הקטנים הסתתרו. אשתי ובתי הסתתרו בעליית הגג ובני ובן גיסי ברחו מחוץ לבית... לא ידענו היכן הם. היינו בטוחים שנתפסו...
אשתי, בתי ואני נשארנו במחבוא ושמענו יריות וקולות אנשים שחיפשו יהודים, וקולות אוקראיניים נכנסים לבתי היהודים כדי לקחת חפצים...
עם רדת הלילה שמענו צעדים קלים בבית ואת הקול של בני: "אין אבא ואין אמא, מה נעשה כעת"...

(דף 49)
למחרת שמענו כי בסקולה נתפסו 175 יהודים והם נשלחו בשתי מכוניות משא לסטרי. 9 יהודים נורו במקום.
מפי אישה ששוחררה שמענו כי בדרך היכו הגרמנים את כולם באכזריות ובמיוחד את הילדים.
פחדנו שהגרמנים עלולים לחזור כל רגע כדי לתפוס יהודים נוספים להשלמת המספר (500) שהיה דרוש להם.
בתי היהודים נסגרו והוחתמו — כמו בעת האקציה הראשונה. לאחר מכן הוציאו את הרהיטים והחפצים וריכזו אותם בבתי הכנסת — למכירה. דברים יקרי ערך היו מיד נלקחים על ידי השוטרים וגם על ידי סתם נוצרים. חפצים יקרים במיוחד היו שולחים לגרמניה.

תמצית קטעי היומן על המחבוא והיער

העיר כמעט ריקה מיהודים — "יודן ריין". נשארו רק אלה שהיו להם תעודות שהם עובדים במפעלים למען הגרמנים. כל אחד מהם היה חייב להצטייד בתעודה של השלטונות הגרמניים — בה היתה תמונה של העובד נושא התעודה. חלק גדול מהם חוייבו להתגורר בקסרקטינים במקומות העבודה. לפי הוראת השלטונות הגרמניים, יהודים שלא היה להם מקום עבודה היו חייבים מיד לנסוע לגיטו בסטרי.
קומץ היהודים שנשאר בחיים החלו לרוץ ממקום למקום, מבלי לדעת לאן לפנות, כיצד ואיפה להתחבא.
אולציו ווילף ומשפחתו קיבלו את הצעת האיכר מיכאילו סביסטון, שהזכרנו לעיל, להתחבא אצלו, בעליית הגג של הרפת — שהיתה חצי הרוסה. הרפת היתה קרובה ליער, ליד פסי רכבת (קטנה), שהיתה משמשת להובלת עצים מיערות "בוטיבלה", כשמונה קילומטר מסקולה.
המשפחה כולה הגיעה למחבוא ב־1 בנובמבר 1942. כאשר נפרד ממספר מכרים אמרו לו כולם: "ווילף אם תצליח להישאר בחיים, דאג לנקמה באוקראינים, מכיון שהם גרועים מהגרמנים..."
החיים בעליית הגג של הרפת היו קשים מנשוא. הגשם דלף פנימה ובחורף היה קר מאד כי היה אסור להדליק אש. שכבנו על ערימות של חציר שהעלה עובש, מלוכלכים ומלאי כנים... רק בלילות יכולנו לרדת לרפת כדי ליישר קצת את הגוף. היה לנו מחבוא בתקרה כפולה (1/2 1 מטר רוחב, 2 אורך ו־70 ס"מ גובה), שם הסתתרנו כאשר היו חיפושים בכפר. לעתים שכבנו שעות מבלי לזוז. אשת האיכר או בן משפחה אחר היו מביאים להם אוכל פעם ביום. בדרך כלל תבשיל מתפוחי אדמה או קמח ולפעמים רק אוכל יבש. הגרוע מכל היה הפחד התמידי שיגלו אותם. מידי פעם היו נערכים בכפר חיפושים, כמעט מבית לבית...
קשה מאד לתאר מה עבר על המשפחה במשך 23 חודשי שהותם ברפת ולאחר מכן בבונקר ביער.

ביערות בוטיבלה והסביבה הסתתרו עוד יהודים. מידי פעם הגיעו למשפחה ידיעות על רצח יהודים, על פי רוב על ידי אותם אוקראינים — רוצחים שקבלו מהם כסף רב כדי להסתירם. גרמנים ושוטרים אוקראינים היו מחפשים לעתים קרובות בונקרים של יהודים ביערות ורוצחים אותם במקום או מובילים לגיטו בסטרי. למשפחה הגיעו גם שמועות על האקציות האיומות בערים הגדולות שבגליציה המזרחית — למברג, דרוהוביטש, סמבור, סטניסלבוב וכו׳.
בסוף שנת 1942 נשארו בסקולה — לפי השמועות כ־400 יהודים — שעבדו במנסרה — בדמניה, בסלילת כבישים, בבית־מלאכה לעבודות חיטות וכו׳.
באביב ובקיץ 1943 החלו הגרמנים בחיסולם. היו מרכזים אותם בקבוצות קטנות, מובילים לקצה היער שליד בית הקברות ושם יורים בהם, כשהם עומדים ליד קברים שהם חפרו לעצמם. האיכר סיפר כי בעיר נמצאו כמה בונקרים עם יהודים. בתחילת מרס 1943 הוא שמע כי ביער ליד סקולה מצאו 80 יהודים: הם נלחמו ופצעו 3 גרמנים, ו־25 מהם ברחו...
הכוחות הולכים וכלים. המצב קשה מיום ליום. אין עוד כסף לתשלום עבור המזון. מתחילים למסור לאיכר חפצי ערך ובגדים. העצבים עומדים לפקוע בכל רגע מרוב פחד... היאוש מתגבר מיום ליום.
האיכר ואשתו מספרים לנו כי מגיעות ידיעות שהצבא הגרמני נסוג, אבל קשה להאמין כי הגאולה תגיע במועד.
מכונת ההשמדה של הגרמנים ממשיכה לפעול בכל עוזה. יהודי הונגריה נשלחים ברכבות למחנות השמדה.
בתחילת יוני 1943 ראינו קבוצה של 30 נערים יהודים עובדים בתיקון פסי הרכבת, ממש ליד הרפת שלנו. הלב מתפוצץ... כיצד אפשר לעזור להם. הנסיון להעביר להם מכתב באמצעות האיכר לא הצליח, כי הוא פחד לגשת אליהם.
בסוף אוקטובר 1943 הודיע לנו האיכר, כי אנו מוכרחים עתה לעבור ולהתחבא ביער, מכיון שהגרמנים המחפשים את

גיסו (שהשתתף בהתקוממות אוקראינים נגד הגרמנים), בודאי יערכו חיפוש מדוקדק בתוך הבית והרפת. הוא ציוה שכל אחד מבני המשפחה יכין לו חבילה קטנה של חפצים ושנהיה מוכנים ללכת בלילה למקום מסויים בהרים כחמישה קילומטר מבית האיכר.

היה קר מאד וירד שלג. במשך שלושה ימים חפרנו בור — 2.50 x 1.80 מטר ו־70 ס"מ גובה כיסינו אותו בענפים ועלים. הכניסה לבור היתה מוסתרת בין שורשי עץ גדול. אחת לשלושה ימים היה מגיע האיכר או גיסו ומביא לנו אוכל. כעבור מספר שבועות נאלצנו לעבור — בעזרת שומר היער שהיה ידיד המשפחה לפני המלחמה — לבונקר יותר גדול. קבלנו ממנו קצת אוכל. בהליכה לבונקר השני נפל בן אחי ושבר את רגלו. היינו מיואשים. מה לעשות. הילד צעק וביקש לירות בו במקום, כי אם לא, נאבד כולנו. האיכר עזר לאישה ולשלושת הילדים האחרים להגיע לבונקר ואני נשארתי לידו במשך כל הלילה לשמור שלא יקפא מקור. למחרת העברנו גם אותו לבונקר. כעבור מספר ימים ירדו במשך יומיים גשמים עזים, הציפו את הבונקר וקיר אחד התמוטט. נאלצנו לשהות בחוץ וכל חפצינו הדלים נשארו בפנים בתוך המים והבוץ. האיכר ושומר היער הגיעו ועזרו לנו לתקן את הבונקר.

פעם פרצה דליקה בבונקר ממנורת הנפט שהתלקחה וכמעט כל הבגדים שלי ושל בני נשרפו. בסוף מרס 1944 הגיעו שמועות כי הגרמנים מפנים את למברג וערים אחרות בסביבה. שומעים גם ירי של תותחים. לכפרים שבסביבה הגיע צבא הונגרי. החזית מתקרבת. היער היה מכוסה שלג והיה צריך להזהר מאד שלא ייראו עקבות האיכר וגיסו שהביאו לנו אוכל.

המשפחה נאלצת לעבור לבונקר אחר גבוה יותר בהרים. הגיעו שמועות כי מכל הסביבה, מסקולה עד קוריסטוב, יפנו את האוכלוסיה האזרחית. האיכר לא יודע כיצד יוכל לפנות אותנו. אי־אפשר להביא לנו אוכל. בסביבה מסתובבים פרטיזנים רוסיים. האוקראינים בסביבה נלחמים בהם. בין הפרטיזנים נמצא בחור יהודי, שהסתתר לפני כן בסביבה יחד עם 31 יהודים אחרים. האוקראינים הרגו חלק מהם ואת היתר מסרו לגרמנים. הוא (הבחור) ברח מהטרנספורט ברכבת. הרוצחים האוקראינים שמעו על הבחור היהודי שמסתובב עם הפרטיזנים וברחו מהכפר מפחד הנקמה.

ליערות בוטיבלה הגיעו יחידות צבא גרמני והונגרי לחפש פרטיזנים. כל הסביבה מלאה חיילים. נדמה לנו כי בכל רגע יגלו את הבונקר ונשארו לנו שעות ספורות לחיות... הגרמנים פיצצו שלושה גשרים בסביבה כדי לעכב את התקדמות הצבא הרוסי. האיכר נלקח לעבודה לסקולה — לחפור תעלות ביצורים. המשפחה מתכוננת לעזוב את הכפר. מה יהיה אתנו?

אסור לנו לצאת מהבונקר. אולי כדאי לחפש קשר עם הפרטיזנים. למסור להם מכתב. כיצד? האוקראינים מפחדים מהפרטיזנים.

מזה שלושה ימים. בתחילת יולי 1944, שומעים יריות ביער. האיכר סיפר לנו כי הגרמנים מפנים את כל האוכלוסיה מסקולה. כנראה שהגרמנים מתכוננים לעצור שם את התקדמות הרוסים. הגרמנים ברחו מלמברג והסביבה. לדעת האיכר יכול הצבא הרוסי להגיע בעוד שניים־שלושה ימים. משתדלים מאד לא להשאיר עקבות. לא רחוק מהבונקר שלנו נמצא צבא גרמני. האיכר חלה ונמצא בבית. גיסו סיפר שבכפר נמצאת יחידת צבאית ואצלם בבית גר קצין גרמני. הוא שמע שהצבא הרוסי מתקרב. איכרי הכפר מסתתרים ביערות.

הגרמנים שרפו כ־70% מסקולה ועתה הם נערכים להילחם בהרים, לא רחוק מאתנו. עברו מספר שבועות. הגרמנים עזבו ועתה נמצא במקום הצבא ההונגרי. נאלצנו מספר פעמים לברוח מהבונקר ולהסתתר. קרוב משפחה של האיכר גילה אותנו במקרה ולא היינו בטוחים שלא יספר על כך למשטרה או לאוקראינים אחרים. קשה מאד לקבל קצת אוכל. מפחדים יותר למות מרעב מאשר בידי הרוצחים.

האיכר, שגם הוא הסתתר ביער, סיכן את נפשו והביא לנו 4 ק"ג סלק וחצי קילו שעועית, והבטיח שינסה לעזור לנו. נשאר לנו אוכל (מצומצם מאד) לשבוע ימים (אמצע ספטמבר 1944). אם לא יבוא שינוי נצטרך לעבור את החזית לצד הרוסים. זה כמעט מוות בטוח. הצבא ההונגרי החל לסגת. האוקראינים שהיו בשירות פעיל של הגרמנים התכוננו לעזוב ולברוח לגרמניה. הם אמרו לכפריים לדאוג לכך שלא יישאר יהודי חי, כי הוא יוכל לספר ולהעיד מה עשו להם האוקראינים.

האיכר בא אלינו (ב־30 בספטמבר) ואמר לנו לעזוב בלילה את המקום ולרדת לכביש לסקולה. הוא ביקש להתרחק מהכפר בחושך שלא ידעו שהסתתרו בו יהודים. לפי בקשתו מסרתי לו אישור, כי אנו יוצאים לסקולה מרצוננו הטוב וכי הוא התייחס אלינו יפה ודאג להציל את חיינו. הלכנו יחפים שלא ישמעו אותנו. הגענו לכביש הראשי כאשר האיר היום, ומרחוק ראינו מכונית של הצבא הרוסי ומספר עגלות, חונות במקום. ניגשתי לבדי אליהם וסיפרתי שאנו משפחה יהודית שהסתתרה במשך שנתיים ועתה חוזרים לעיר סקולה. החיילים היו אוקראינים מסביבות קיוב וקבלת הפנים שלהם, לא היתה חמה בכלל... המשכנו ללכת בכביש לסקולה. בשבת, ה־1 באוקטובר 1944, בשעה 12.00 בצהרים הגענו לביתנו בסקולה...

תמו 23 חודשי סבל וייסורים על אנושיים, פחדים, צער ועצבים מרוטים — שאין לבטאם במילים ומאבק יום־יום ורגע־רגע להישאר בחיים. לחיות, גם כדי לספר לעולם מה עבר עלינו ולנקום, כן גם לנקום...

עתה אפשר לחוש את גודל האסון, לבכות ולהתאבל על בני משפחה, קרובים, ידידים ומכרים שאינם עוד, על עיר שלמה של יהודים ועל מיליונים של אנשים, נשים וילדים — שהושמדו כולם בצורה כה־אכזרית וזוועתית...

תירגם: **דן לנדמן**

YAD VASHEM
Har Hazikaron
Jérusalem

יד ושם
הר הזיכרון
ירושלים

בזכירה
סוד הגאולה
(הבעש"ט)
DANS LE SOUVENIR
RÉSIDE LE SECRET
DE LA RÉDEMPTION
(Baal Chem Tov)

תעודה
ATTESTATION

Mykhailo Svystun

שם נפשו בכפו להצלת יהודים בתקופת השואה.

AU PERIL DE sa VIE a SAUVE DES JUIFS PENDANT L'HOLOCAUSTE

נטע עץ בשדרת חסידי אומות העולם

a PLANTE UN ARBRE DANS L'ALLEE DES JUSTES

LE 13 Mai 1985 — ביום כב אייר תשמ"ה

בשם רשות הזיכרון יד־ושם
Pour l'Institut du Souvenir Yad Vashem

בשם הוועדה לציון חסידי אומות העולם
Pour la Commission des Justes

...ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם... אשר לא יכרת. ישעיהו נ"ו

...JE LEUR DONNERAI UNE PLACE ET UN NOM... QUI NE PERIRA PAS... ESAIE, 56

האיכר מיכאילו סביסטון ואשתו, שהוכר כחסיד אומות העולם מהכפר קוריסטוב ליד סקולה שהסתיר במשך כשנתיים את כותב היומן אולצ'יו ווילף ז"ל ואת משפחתו.

התעודה מיד ושם ירושלים

יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט — ייוואָ
535 וועסט 123סטע גאַס, ניו־יאָרק 27, נ״י

YIDDISH SCIENTIFIC INSTITUTE—YIVO
535 WEST 123RD STREET, NEW YORK 27, N. Y.

Tel. ACademy 2-0600 טעל׳
Cable Address: קאַבל־אַדרעס:
YIVO, NEW YORK

ביוראָ פון וויסנשאַפטלעכן דירעקטאָר
OFFICE OF THE RESEARCH DIRECTOR

דעם 22סטן אפריל 1949

פ׳ א.חילף
ברוקלין, נ״י

זייער חשובער פריינד חילף,

ביגעלייגט שיק איך אייך צו די צוויי העפטן פון אייערע מלחמה־זכרונות. האט נישט קיין פאראיבל וואס איך שיק עס אייך איבער א ביסל שפעטלעך; ווי איך האב אייך געשריבן, האב איך עס געגעבן איבערצולייענען אונדזער וויסנשאפטלעכן דירעקטאר, ד״ר מ.ווינרייכן; און דער צווישנצייט איז ער געווען שטארק פארנומען מיט אן אנדער ארבעט, און איך האב זיך געטראכט, אז מען וועט אייך קיין שאדן נישט ברענגען אויב מען וועט עס האלטן נאך א פאר טעג, כדי ער זאל עס קענען איבערלייענען.

אויך ד״ר ווינרייך האט די זעלבע מיינונג וואס איך, אז דאס איז זייער א וויכטיקער דאקומענט צו דער געשיכטע פון אונדזער חורבן.

אויב איר האט בדעה דאס ארויסצוגעבן, אדער עס וועט זיך געפינען א פארלעגער וואס וועט עס ארויסגעבן, איז מיין עצה, אז מען זאל אין טעקסט גאר נישט ענדערן. מען דארף נאר אויסבעסערן די ארטאגראפיע און געוויסע גראמאטישע גריזן, אבער דעם טעקסט אליין דארף מען נישט אנרירן; מען דארף עס דרוקן ווי עס שטייט און גייט, אפילו מיט די דאטעס אזוי ווי איר האט זיי געשריבן, מיט די חשבונות אויף שפיץ, אלץ אזוי ווי איר האט עס אריגינעל אנגעשריבן. נאר אין דער פארם האבן אייערע זכרונות א ווערט ווי א היסטארישער דאקומענט. אויב מען וועט דאס ליטעראריש באארבעטן, וועט עס אפשר זיין דעמאלט גוטער לייענשטאף, אבער עס וועט פארלירן דעם ווערט פון א היסטארישן דאקומענט.

אויב איר אליין ווילט עס איבערשרייבן, צוגעבן נאך זאכן וואס איר דערמאנט זיך אצי״ט, מאַ שרייבט אויף באזונדער פאפיר, אבער דעם דאקומענט זאלט איר נישט טשעפען: שרייבט גאר נישט איבער, שטרייכט גאר נישט אויס און חלילה וחס — פארגיכט אים נישט. דאס איז א וויכטיקער אויטענטישער דאקומענט מחמת דעם, וואס איר האט דאס אלץ געשריבן בשעת מעשה אויפן ארט.

אויב איר וועט נישט האבן קיין מעגלעכקייט ארויסצוגעבן די דאזיקע זכרונות, ווענד איך זיך צו אייך אין נאמען פון ייוואָ, איר זאלט דעם דאקומענט איבערגעבן אין דעפאזיט אין ייוואָ־ארכיוו. איר דארפט וויסן, אז תיכף נאך דער מלחמה האט דער ייוואָ אנגעהויבן זאמלען גבית־עדות פון יידן וואס איבערגעלעבט די היטלערישע אקופאציע. מיר האבן שוין היינט א גרויסן ארכיוו פון אזעלכע גבית־עדות. עס איז דעריבער זייער וויכטיק, אז אויך אייערע זכרונות זאלן זיך געפינען אין ייוואָ־ארכיוו. דער דאזיקער ארכיוו פון ייוואָ שפילט א גרויסע ראלע ביים שרייבן די געשיכטע פון יידישן חורבן. יידישע היסטאריקערס און פארשערס, ווי אויך אסך נישט־יידישע, וואס שרייבן די געשיכטע פון לעצטן חורבן אדער וואס פארשן פראבלעמען פון יענער צייט, באנוצן זיך א סך מיט די דאקומענטן וואס געפינען זיך אין ארכיוו פון ייוואָ. איר ווייסט מסתמא אויך וועגן דעם, אז אין גרויסן נירנבערגער פראצעס פון די נאצישע הויפט־קרימינאלן און אויך אין שפעטערדיקע נירנבערגער פראצעסן זענען געניצט געווארן דאקומענטן וואס געפינען זיך אין ייוואָ־ארכיוו.

מכתב ייווא בניו־יורק (מוסד יהודי מדעי) לאולצ׳יו ווילף, המציין את חשיבותו הרבה של היומן כמסמך היסטורי מקורי לחקירת פשעי הנצים ועוזריהם

ייִדישער וויסנשאַפֿטלעכער אינסטיטוט — ייִוואָ
YIDDISH SCIENTIFIC INSTITUTE — YIVO

עס איז דעריבער זייער געווונטשן, אז די היסטאריקער, פארשער און אפיציע-
לע אינסטיטוציעס וואס באנוצן זיך אפט מיט די דאקומענטן פון ייווא-ארכיוו,
זאלן האבן א מעגלעכקייט צו באקענען זיך אויך מיט אייער דאקומענט. איך לייג
איך דעריבער פאר, איר זאלט איבערגעבן אייערע זכרונות אין ייווא-ארכיוו אלס
דעפאזיט, דאס הייסט: עס פארבלייבט אייער אייגנס, איר קענט עס צונעמען ווען איר
דארפט עס, אבער ווי לאנג איר דארפט עס נישט, זאל עס זיך געפינען אין א
יידישן ארכיוו וואס איז באקאנט און בארימט איבער דער וועלט און ~~צו~~ וועלכן
וויסנשאפטלער, פארשער און אפילו מלוכהשע אינסטיטוציעס ווענדן זיך אפט נאך
מאטעריאלן פאר זייער ארבעט.

אומאפהענגיק פון דעם, לאזט מיך וויסן וואס איר מעסט טאן מיט די דאזיקע
זכרונות, ווייל מיר זענען זייער פאראינטערעסירט אין דעם.

מיט די פריינדלעכסטע גרוסן

מ. קליגסבערג

מ. קליגסבערג
סעקרעטאר פאר פערזענלעכע
דאקומענטן

ביילאגעס:

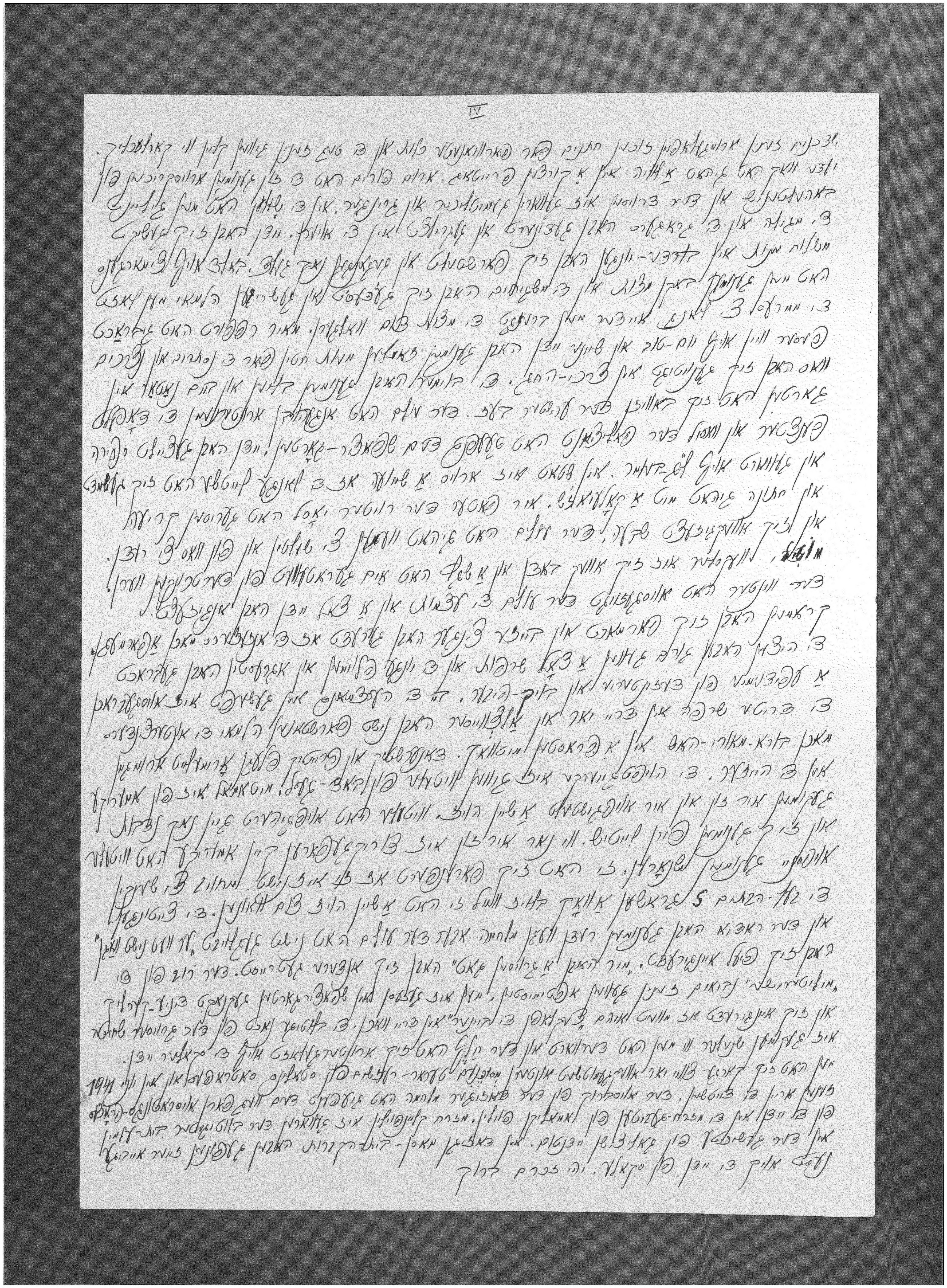
זכרונות מסקולה (בידיש)

I

[illegible]

באלד נאך תשעה-באב האט דער צעמישטער עולם גענומען אהיימפארן און דאס שטעטל האט זיך אויסגעליידיקט.
אין די שולן און בתי-מדרשים האט מען געבענטשט ראש חודש אלול און געבלאזן שופר אין די וואכנטעג.
ווען די מענטשן ארומגעגאנגען מיט פארזארגטע פנימער, ווי ווערטער פון די וואס זיי האט אפגעלייקנט געוויסן, די האבן
געוואוסט אז קוים וואס קען מען קיינמאל נישט ווידער זיין. מען האט איהם טאקע געחנפעט אז ער איז
א רחום וחנון און א בארעמהערציקער טאטע, אבער אין הארצן האט מען געוואוסט אז ער איז
א קנא ונוקם וואס באהאנדלט זיינע כשרע ווען ווי שטיף-קינדער. מען האט פאר איהם געציטערט
און געלאפן פארטאג אין שול ארוין, אנשים, נשים וטף. שלמה'לע שמש פון גרויסן בית המדרש
און אברהם שמש פון דעם רבי'ס שול, פלעגן קלאפן פאר טאג אין די לאדנס ווען דעם עולם צו סליחות.
האבן מען האט געקלאפט און געבראכן און געפלאכט און געטומלט לתשובה, ווייל ימים נוראים, האט דער עולם
געציטערט און [illegible] פאר'ן גזר-דין. די בתי מדרשים זיינען געווען פול מיט דבורות און פארוויינטער
קרעכצערייען ביז א הימל וואס האט נישט געהערט און נישט געהאלפן.
הינטער דער טיר האט געוואַרט א קאלטער, נאסער ווינטער און ווייניק האבן געהאט פארדינסט אויף פרנסה
און געצאנקט און נדנים פאר טעכטער ווייל מען האט נישט געקענט חתונה מאכן.
מיטוואך פלעגן די פויערים פון די ארומיגע דערפער אנפארן אויפן מארק מיט זאפות, אזעלכע קעז און פוטער
און שאקלען פארטער סחורות. און די שטאטישע דוקטוירים האבן ווען ארויסגעשטעלט צווישן דינסטיק פאלאק
און שטאנדלערישע אבער קיין פרנסה איז נישט געווען. יענקעלע קרעמער פלעגט ביינאכט פארגאן און ווארטן
און פאר קיין סאמעשער צום ירוק אבער אז דער ווינטער האט זיך פארפירט די הייזער און אז איך
געשאנקען קאלטע האבן די ווענטים אויפגעהערט. שבת האט מען זיך פארקויפט אויפגעלעבן שלאפן און מיט
מאכן. די גוישע קרעטשמעס זיינען געווען אפען אבער קיין קונים זיינען נישט געווען ווייל קיינער האט
נישט געקומען אין שטאט ארײן. א באזונדערער ווינטער ווי מיט נאמען סאלאמאטער האט אפן געהאלטן
זיין שפעטער-טאג אום שבת און דער גרויסער פאליש האט אפן געהאלטן זיין טרפה'נעם רעסטוראן.
ווען האבן אין זיינע קרעמען נישט ארויסגעשמעקט. מען האט זיך געטרייסט אז סקעלע איז נישט קיין
ווייבא-מחותנ'ל און וועגן וויאום איז פאראן א מחלל שבת אבער גוי! אויך א שכור איז געווען אין שטעטל.
צווישן האט מען אים גערופן. געטרונקען האט ער ווייניג, אז ער פלעגט מאכן א לחיים פלעגט אים
די פאליציי פארשלאסן דהי ער האט זיך אויסגעשיכורט. ווען ער האט אמאל די כולירע געהערט
איז סקעלע האט מען אים אחופה געשטעלט מיט א ותמה אויפן בית-עולם אפגעשטעלט די מגפה.
געשלאפן איז ער אין דאכ און געלעבט אויף דראפן האט ער פארדינט די חייזק נעמיק טראגנדיג.
זעלטן מאל אויך די חברה קדושא האט אים באשעפטיגט אלס קברן. ⟨...⟩ אנהויבנדיק פון ראש חודש
אלול האט מען אים נישט געזען, ער איז געזעסן איפן בית עולם און געוואַרט אויף קומענדיקן
וואס זיינען געקומען אויף קבר-אבות צו מאכן א אל מלא רחמים אבער ווי צוויי האבן זיך
אויסגעדריקט מאכן א "ליסקווי". חנוכה פלעגט קומען און געקאוועט פרעסט און דער עולם
האט געהוסט און געשנייצט און געטרונקען טיי מיט לימענע. חבר'ה-יונגען האבן געשפילט אין דריידל
און אויסגעוואקסענע אין גרויסן די הויט אז די קארטניקעס טאַטעס זאלן צוּ נישט זען חנוכה-קומט.
די געזונט האבן געפראוועט די געלט פון יודל און ווען האבן נישט געווינט און געשפילט שאך
און צוקס און צעבעניג אין דער בלינדער נאכט.

צומערצייט ווען דער בעלזער רבי ר' אהרן'ל ראָקח פלעגט קומען קיין סקאַלע אויף דירה, פלעגן אונגאַרישע
און סטעפּאַנער חסידים פון חוסט, מונקאַטש און אונגוואַר קומען איבער דער גרעניץ—דאָ קיין סקאַלע
אויף שבת. די שטאָט האָט זיך אָנגעפילט מיט שטריימלעך און זשופּיצעס און די שול־גאַס איז געווען
לעבעדיג. רפאל האַלפערן האָט געהאַלטן אַ רעסטאָראַן נישט ווייט פון דער שול און ווער ס'האָט געהאַט
אַ פרוטה געלט האָט עס פאַרדינען. הינטער דעם מדרש האָט מען אויפגעשטעלט אַ סאַלאַש, אַ מין
גרויסע הילצערנע סוכה ווו דער רבי האָט געדאַוונט און געפירט טיש. די טישן האָבן געדויערט
שעהן און שעהן. אַגב, די יידן וואָס זענען אָנגעפאָרן פון נאָענט און פון ווייט צו זיצן ביים
רבין, האָבן זיך נישט דערלאַנגט. די הויף־אורחים און די צייטן איז געווען ביים עולם־הבא אויף דער וועלט.
סקאַלע האָט אויך געהאַט אירע אייגענע רבנים. הגם דאָס שטעטל איז געווען גרויס ווי אַ [illegible] און די
אָרעמע קהלה האָט נישט געקענט אויסהאַלטן אפילו איין רב, האָט זי פאַרמאָגט צוויי.
די ביידע האָבן זיך גערופן ראַטנער און זיי האָבן זיך געהאַט מיט אַ נישט־יידישער שנאה.
די רעוואָלוציע צווישן זיי האָבן קיינמאָל נישט אויפגעהערט און זיי האָבן אין דער גאַנצער מחלוקת
אַריינגעשלעפּט די גאַנצע קהלה. יונה הירש, דער זון פון ר' יודל ראַטנער, איז געוואָרן שוחט,
האָט ר' נחום משה ראַטנער געפּסלט זיין שחיטה, דער יונגערמאַן איז פאַר עגמת נפש און
האַרצווייטיג געשטאָרבן און די שפּאַלטונג אין דער קהלה איז געוואָרן שאַרפער
און טיפער ווי פריער. דער ראש פון דער קהלה איז געשטאַנען אַ אַסימילירטער ייד, אַן אַדוואָקאַט
מיטן נאָמען דר' ראַדעס. ער האָט גערעדט בלויז פויליש און האָט מיט יידן און יידישקייט געהאַט
אַ קנאַפּע שייכות. די גראַנדע אין דער קהלה האָט געפירט אַ קנאַקער מיטן נאָמען לייבוש טאַרטאַן.
ער איז געווען אַ תקיף, הגם קיינער האָט נישט געוואוסט פאַר וואָס און פאַר וועמען. אַ שטיק צייט איז געווען
ראש־הקהל אַ שוסטער מיטן נאָמען לייב רויזענבערג. ער איז געווען אַ בעל־שכל און אַ [illegible]
אָבער די שיינע יידן האָט נישט געפּאַסט אַז אַ שוסטער זאָל זיין ראש הקהל און זיי האָבן
דעם דבר נישט געקענט אַראָפּשלינגען. און ווען מרום קדוש האָבן יידן געזאָגט דאָס געבאָט,
און די חברות האָט מען געוואוסט ווער פאַרדינט און אין דער קהלה אַ לאַווניק, אַלע האָבן
זיך געיאָגט נאָך כבוד. מיין זיידע הערשל האָפמאַן איז אַמאָל געלאָפן פאַר אַ לאַווניק.
היינט ער איז געווען אַ קאַרגער, האָט ער זיך געלאָזט קאָסטן גענוג כדי געוועלט צו ווערן.
ער איז דורכגעפאַלן מיט 7 שטימען און איז מער נישט געלאָפן. די מלחמה האָט אַ סוף געמאַכט
צו דיזע אַמביציעס און שאיפות. אָבער די גוטע נשמות האָבן זיך נישט באַרוהיגט
פון באַט. מען האָט נאָך אַלץ געדאַוונט, געשריגן צום הימל, געבעטן און געהאָפט.
נאָך שבועות פלעגט דאָס שטעטל אויפלעבן. דער צומער פלעגט ברענגען קיין סקאַלע טויזנטער
מענטשן פון לעמבערג, פשעמישל און סטאַניסלאַוו און פיל אַנדערע מקומות. זיי האָבן אויסגענוצט
די שטעטל און די היצן כדי אַריינצוכאַפּן אַביסל פרישע לופט, באָדן זיך אין טייך און באַקן זיך
אויף דער זון. סקאַלע איז געווען אַ מאַלעריש שטעטל, דאָרטן צווישן וועלדער און בערג און די
צומערס פלעגן געווען מילד און זיס. אָבער אַז דער צומער איז אוועק און די מחיה האָט אויפגעהערט
איז דאָס שטעטל צוריק אַריינגעפאַלן אין הינערפלעט.

וינד ברצ'יו — עיתונאי יליד סקולה החי בקנדה

אלבום התמונות

דמויות מסקולה

בית הקברות

סמטה מושלגת

ציורי נופים מסקולה והסביבה צולם מגלוייה בהגדלה (שם הצייר לא ידוע)

בית הכנסת — השיל

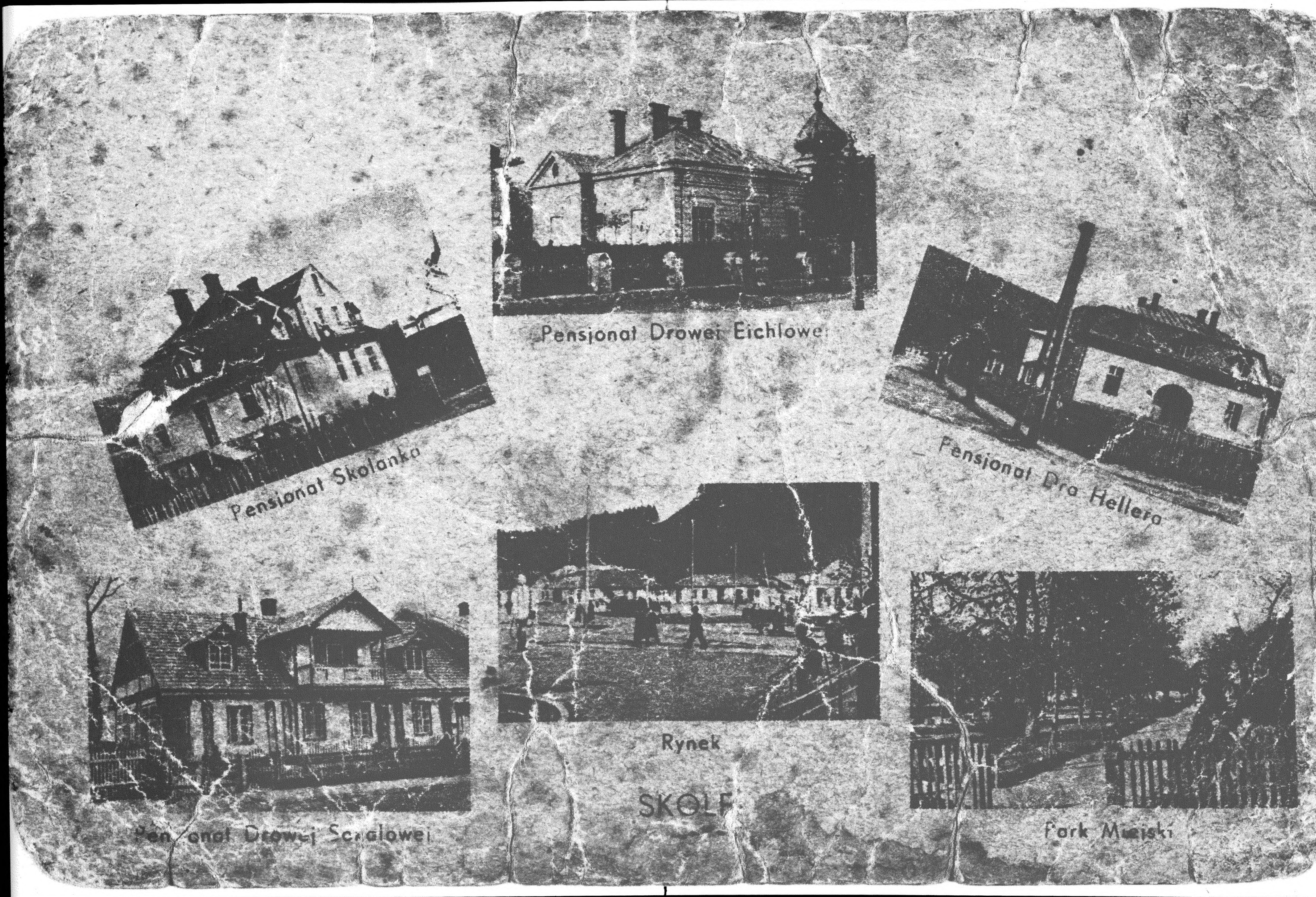
חצרות בתי יהודים

ליד הנהר

כיכר השוק

גלויית דואר מוגדלת — בתי נופש, כיכר השוק וגן העיר

תחנת הרכבת

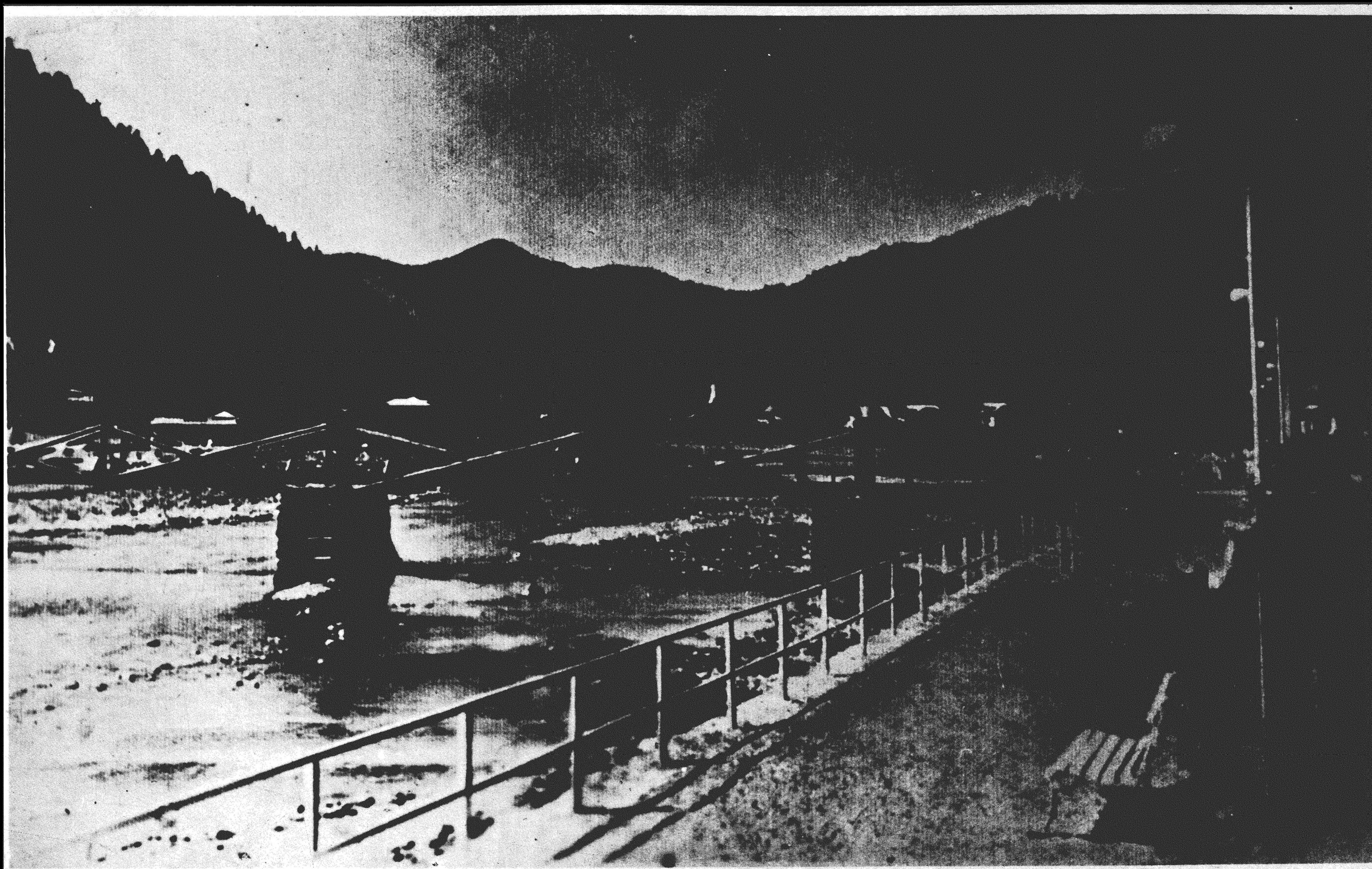
SKOLE. Żyd. Sanatorjum w Dębinie.

בית הבראה בדמבינה לילדים יהודים

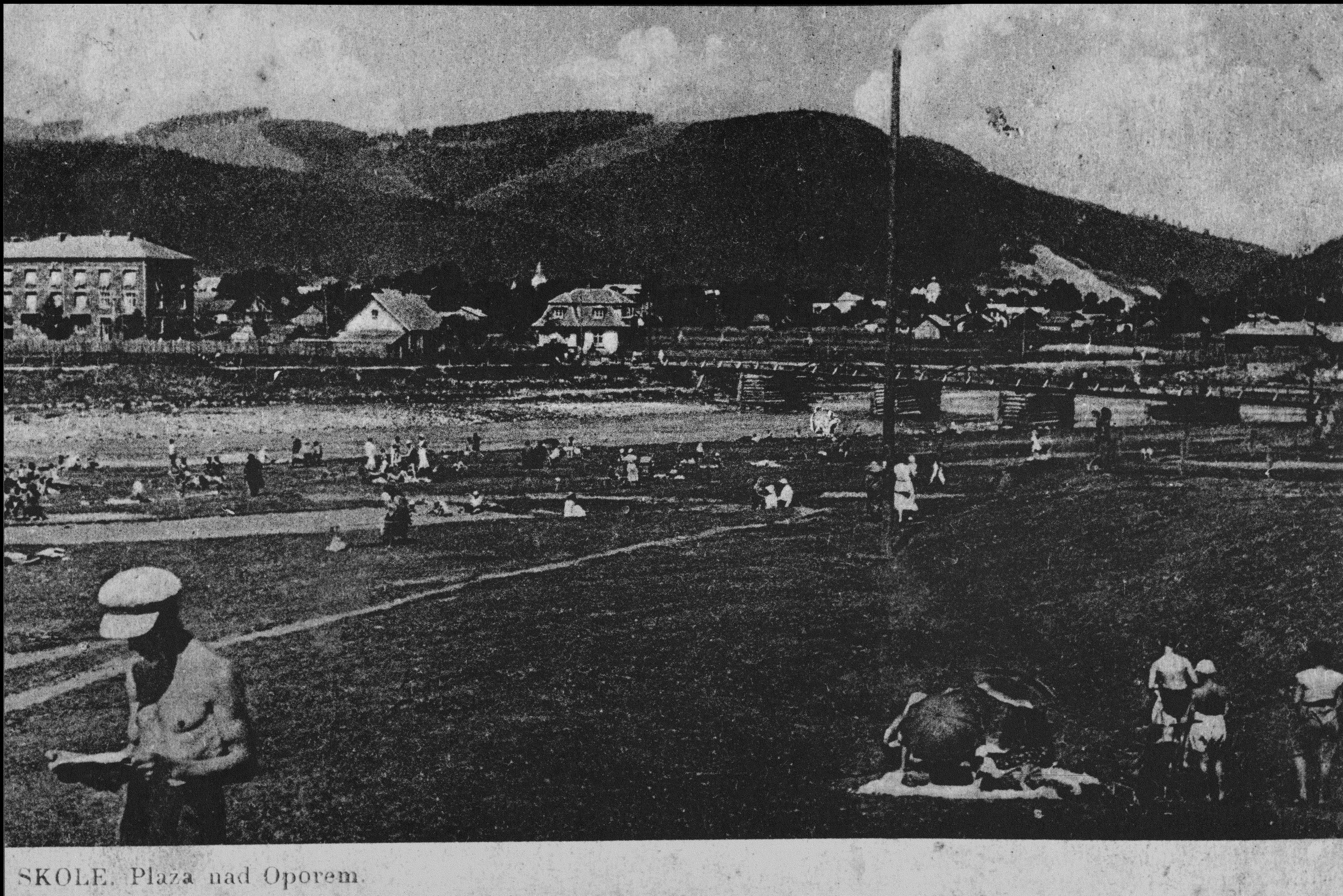

SKOLE. Góra „Zwinin". Nagrobek 30.000 poległych w wojnie światowej 1914—18.

גל־עד לזכר הרוגי מלחמת העולם הראשונה

הגשר לפלַזָ'ה

הפלַזְ׳ה ליד הנהר

מראה נוף סקולה

SKOLE. Droga do Oporu

הדרך לפלנ׳ה

הנהר אוֹפּוּר OPUR "דאס גרינע וואסער"

טיול בית־הספר העממי לבוטיבלָה (BOTIWLA) ליד סקולה

ועדת קרן קיימת — 1930

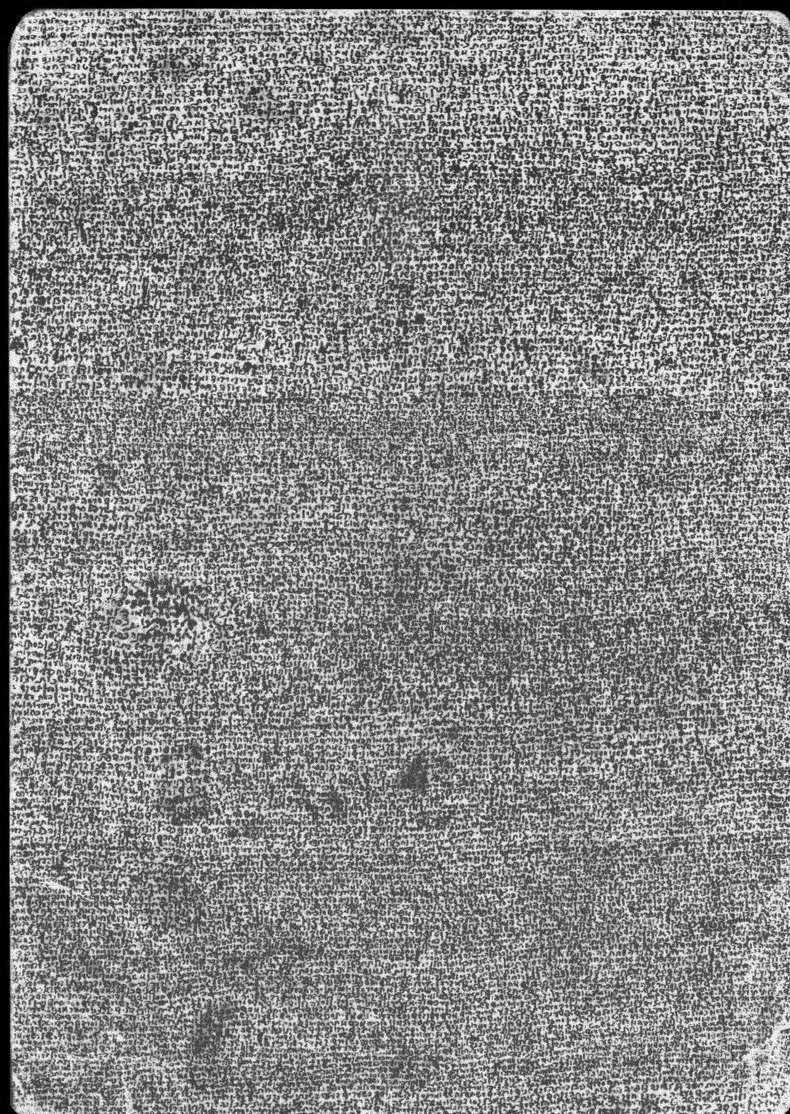
אסיפת עם לציון הכרזת בלפור

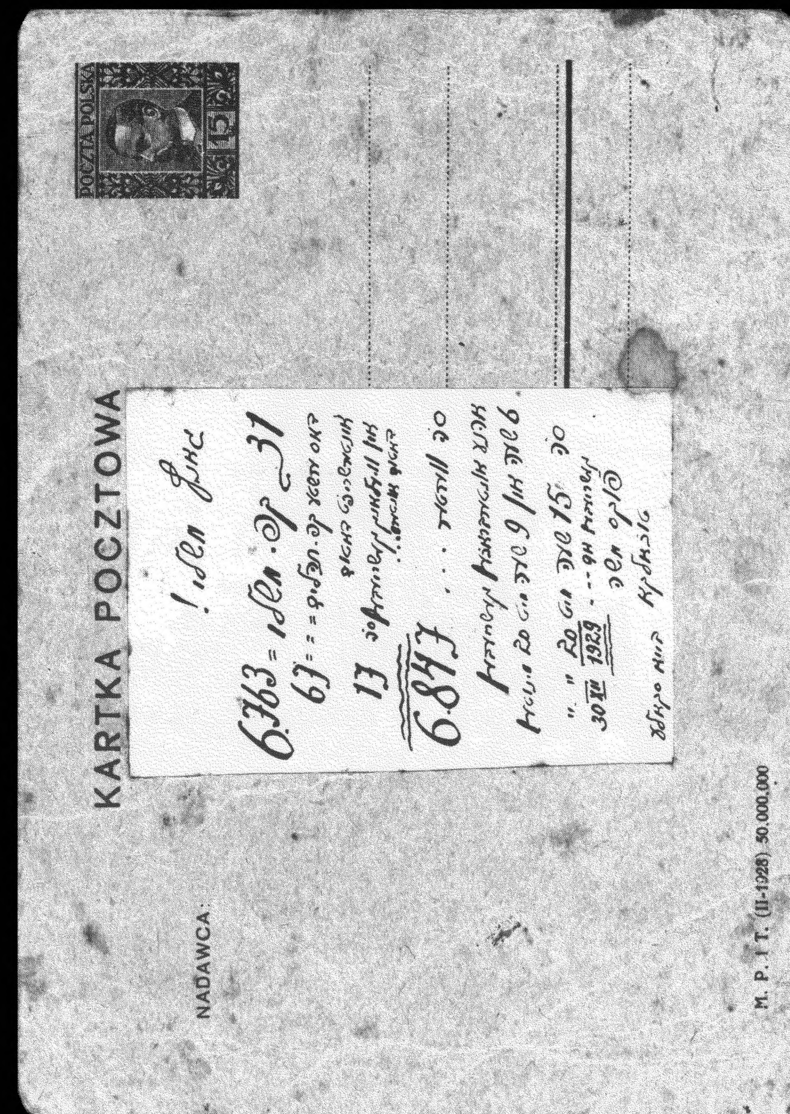

גלויה מסקולה ובה תיאור רצח משפחה יהודית בכפר ליד סקולה במרס 1939

ההספד ליד בית הכנסת הגדול בסקולה (הצד השני של הגלויה)

כל משלי ופרק ראשון של תהילים בגלויה אחת. סה"כ 6847 מילים. נכתב במשך 15 שעות ו־20 דקות על ידי משה פוקס ז"ל מטוכולקה
(בגודל טבעי ובהגדלה)

ספורט חורף בסקולה

טיול בסביבות סקולה

בית חולים בדמניה ליד סקולה

אימון בכדורגל

קבוצת כדורגל בר־כוכבא בסקולה

''הטַרטַק (מנסרה) הַפֶּדֶה'' בחורף

הובלת קרשים מהמנסרה

איכרים שעסקו בהובלת עצים למנסרה

צילום פרידה לפני העלייה לארץ ישראל

תזמורת בבית הקפה "אואזה"

נשף ריקודים

שחקנים לאחר הצגה

חלק מהקהל לאחר ההצגה

שחקנים

שחקני הצגה דער "ישיבה בחור"

שחקנים

חיילים בצבא אוסטרו־הונגרי (חלקם יהודים)

צריף ה"אטלנטה" ביער

קבוצת חברי ביתר והצה"ר

קבוצת חברי השומר הצעיר

חברות בית"ר

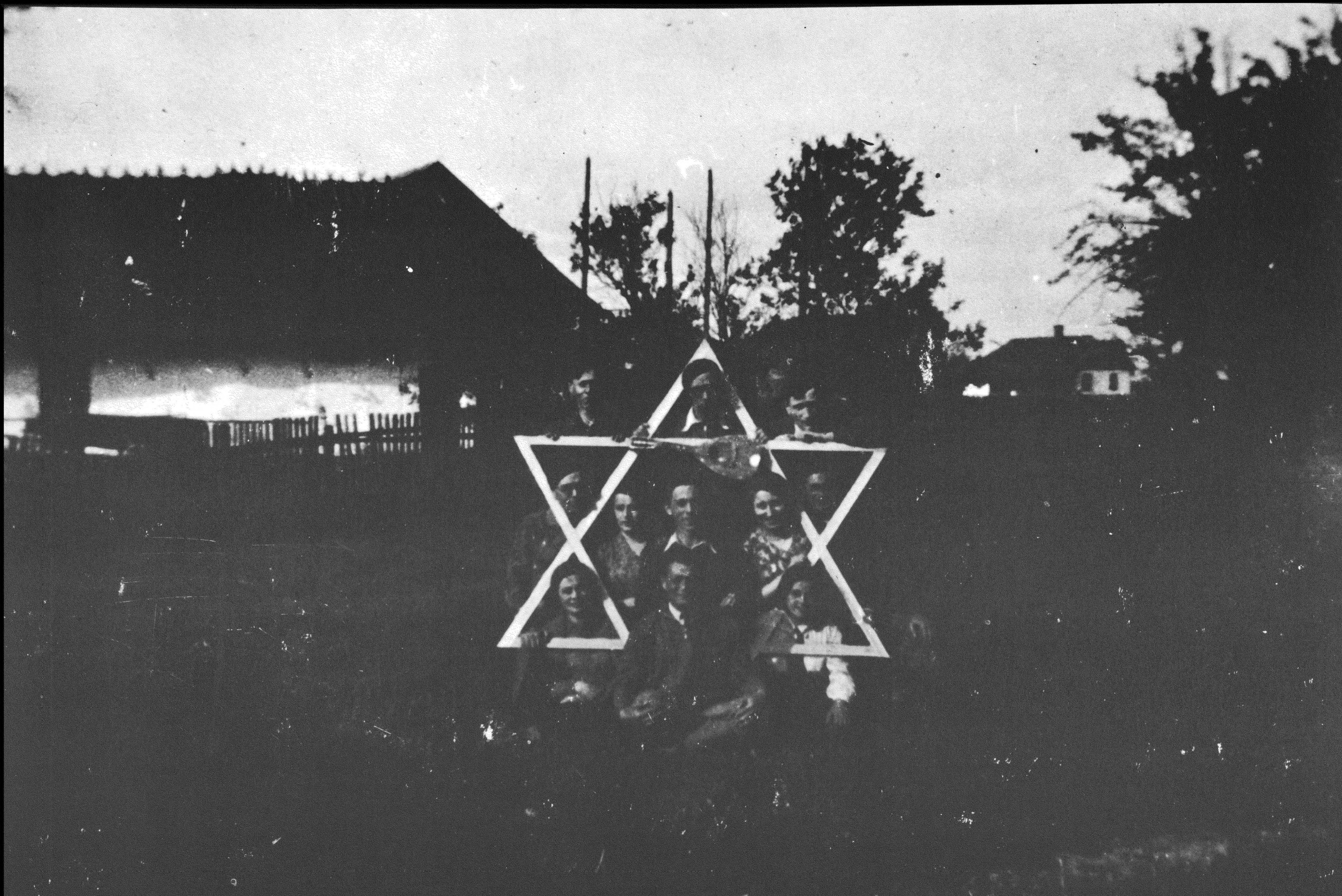
קבוצת חברי השומר הצעיר

חברי מפקדה של בית"ר

קבוצת חברי השומר הצעיר

קבוצת חלוצים בהכשרה

חברי הנוער הציוני—אחוה

קבוצת נוער ציוני בסקולה

כינוס איזורי של אחוה בסטרי

חלוצים בהכשרה

בית הספר "שפה ברורה" בסקולה

הסתדרות הנוער הציוני „אחוה" בסטרי תרצ"ג

קבוצת חברי השומר הצעיר

קבוצת חברים — אחוה

קבוצת חברים — השומר הצעיר

קבוץ "אחוה" בנדבורנה ביניהם חברים מסקולה

חברות בית"ר

קבוץ הכשרה
„אחוה"

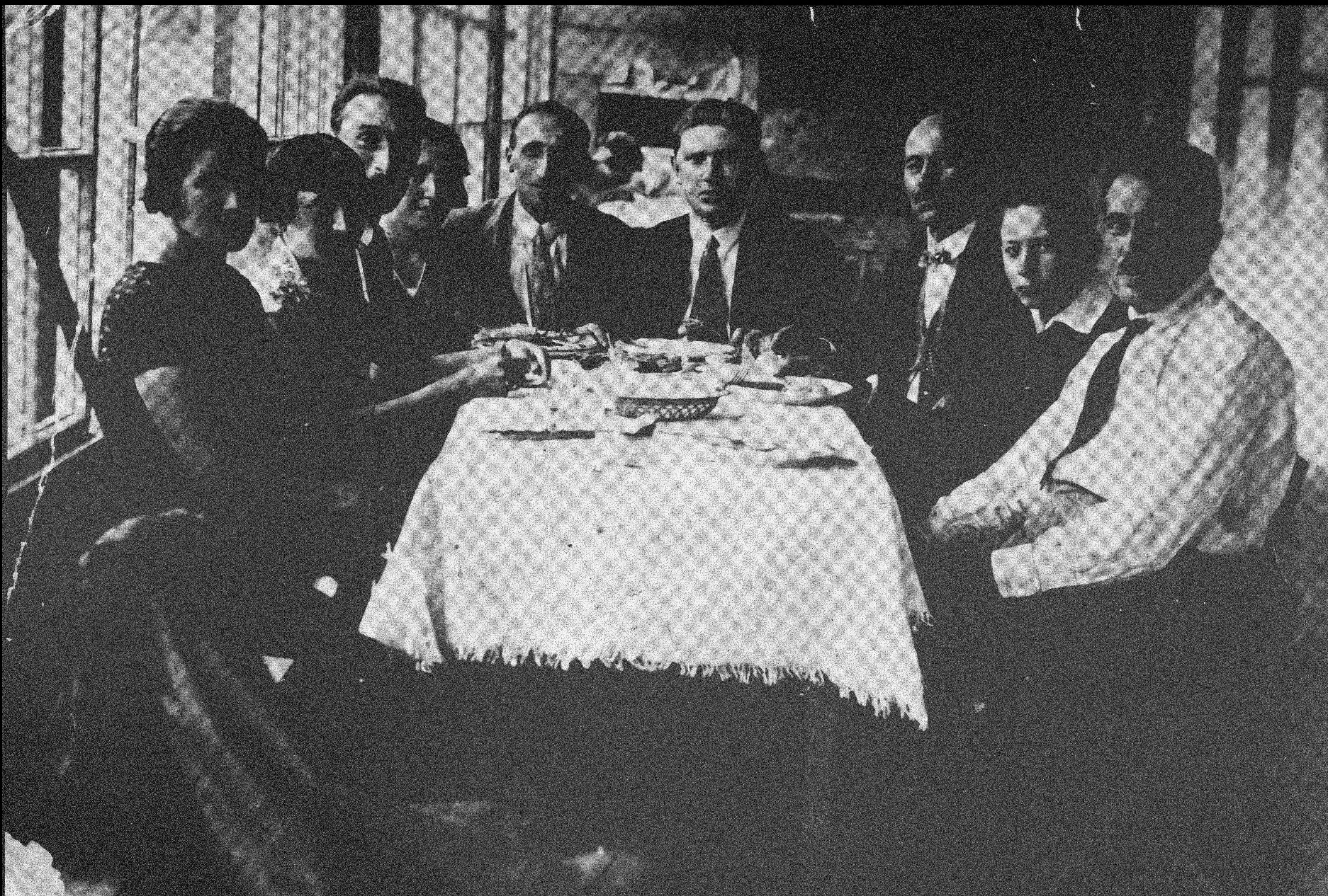
קבוצת חברי — בית"ר

Organizacja Sjon. Młodz. „Achwa" w Skolem. 1931 הסתדרות ציונים צעירים „אחוה" בסקולי.

קבוצת חברי השומר הצעיר

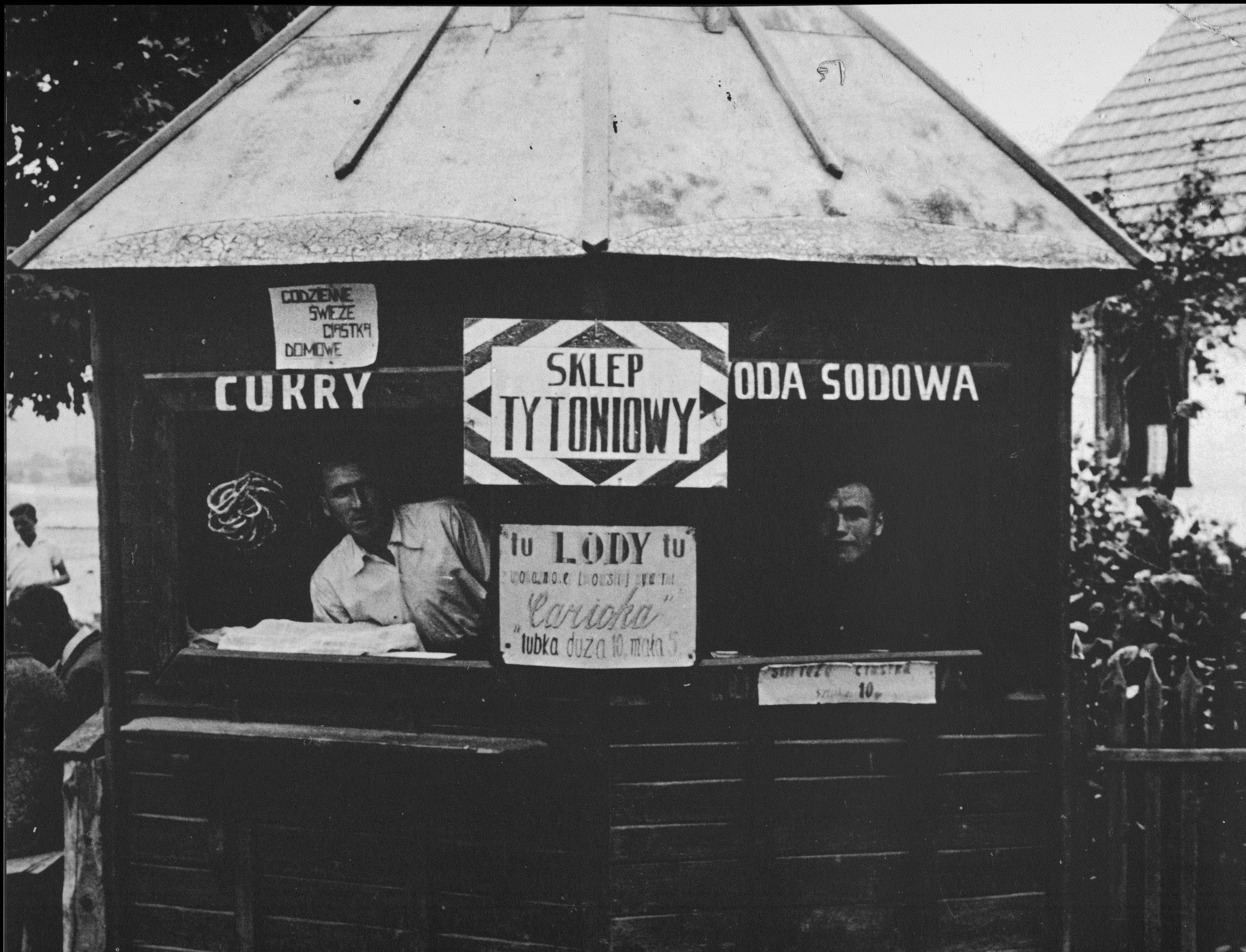

GALANTERJA
CUKIERKI, OWOCE, JARZYNY
B. GRÜNBLUM

קבוצת נוער מסקולה

CODZIENNE
SWIEZE
CIASTKA
DOMOWE
CUKRY
SKLEP
TYTONIOWY
ODA SODOWA
tu LODY tu
"Carioka"
"tubka duza 10. mała 5"
10

פרידה מעולים לארץ ישראל

קבוצת חברי השומר הצעיר

ליד היער בסקולה

קבוצת חברי השומר הצעיר

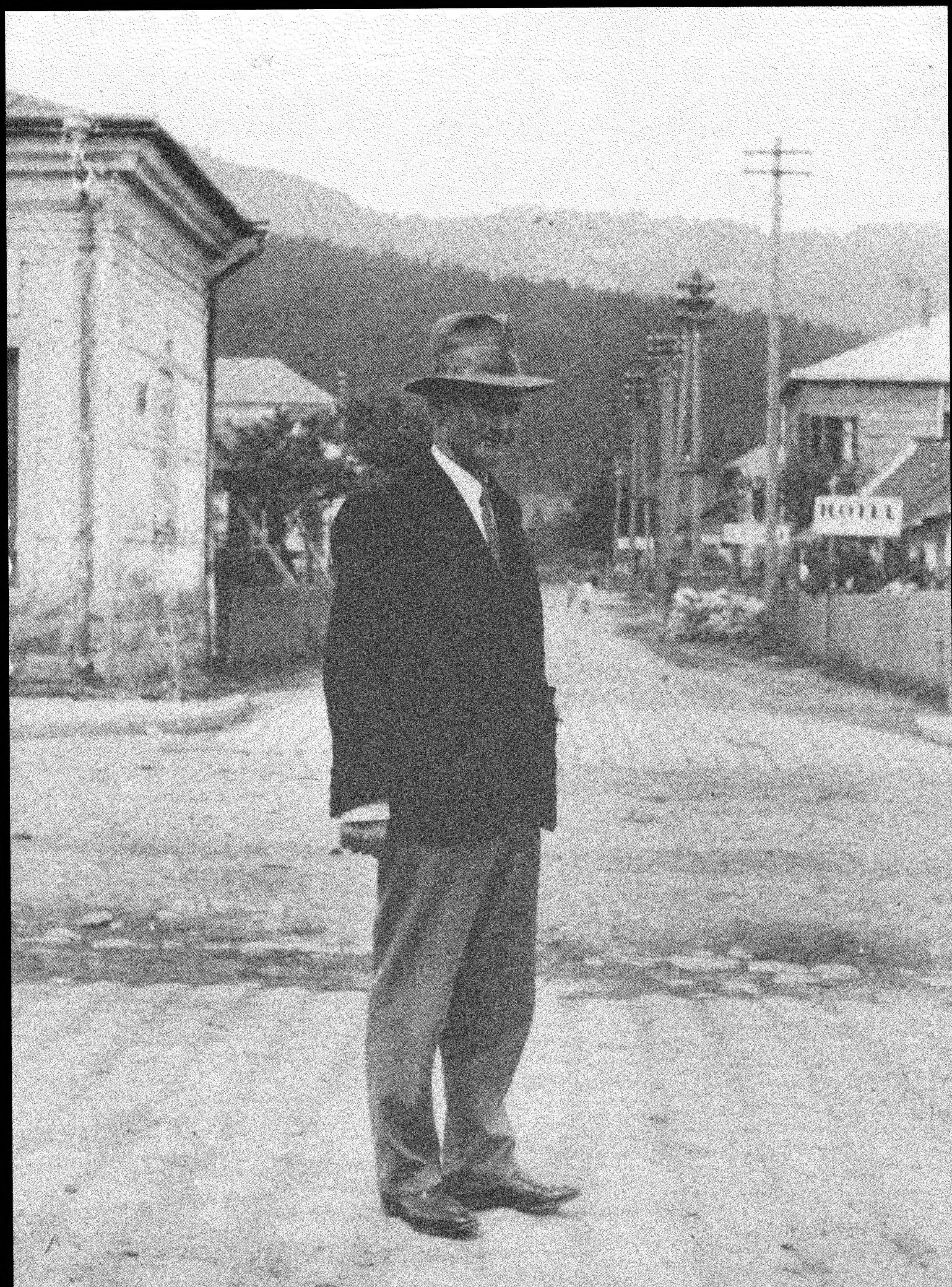

1937

ERZMAN

HOTEL

1937

כותב היומן — אולצ׳יו ווילף, אשתו ושני ילדיו (לפני המלחמה)

BŁYSK

CODZIENNIE ŚWIEŻE
MASŁO SER
ŚMIETANA
JAJA
OWOCARNIA
G. KOPPEL
SPRZEDAŻ
CUKRÓW
DELIKATESÓW
JARZYN

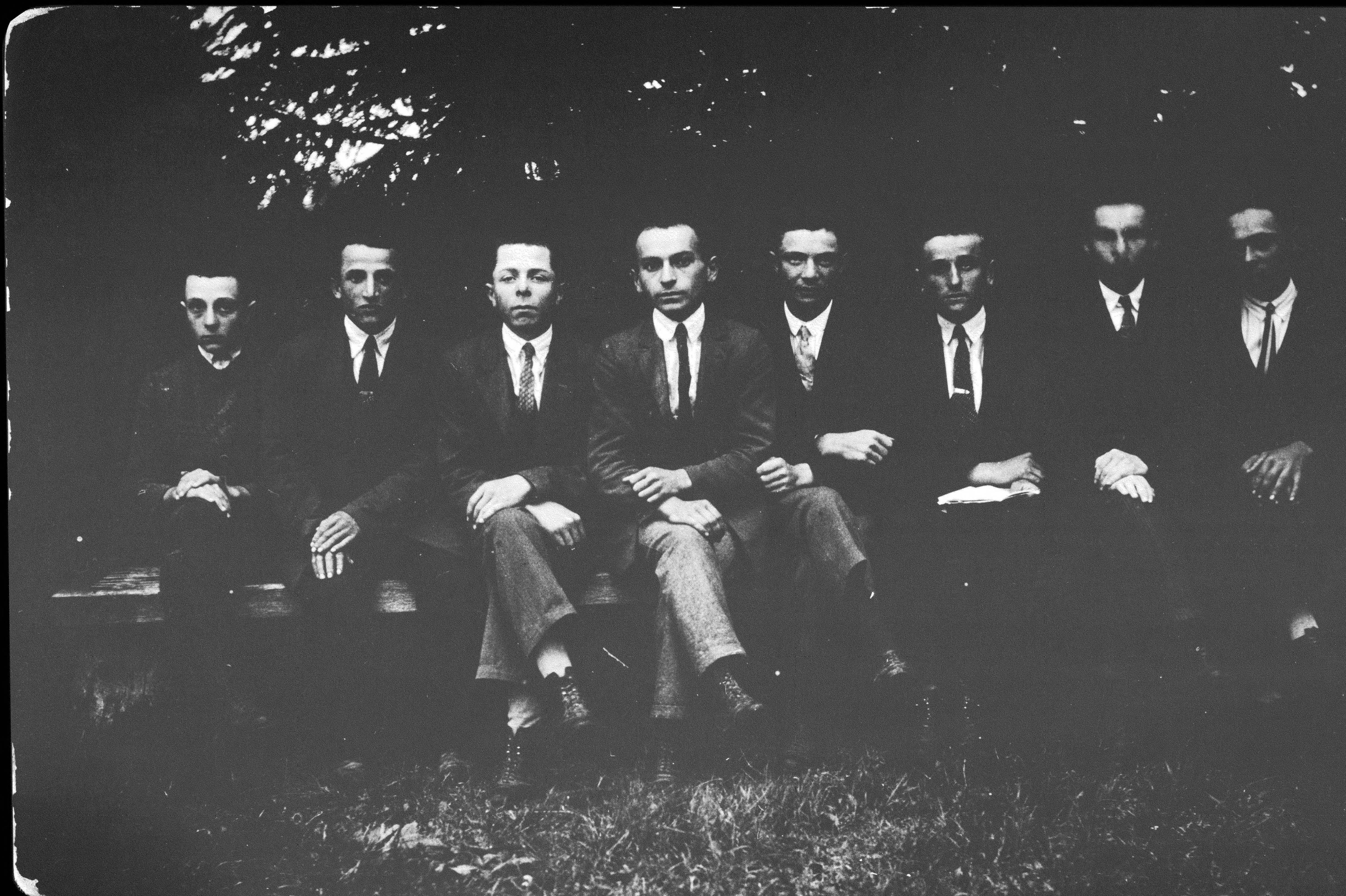

FOTOGRAFJI
FRYZJERSKI

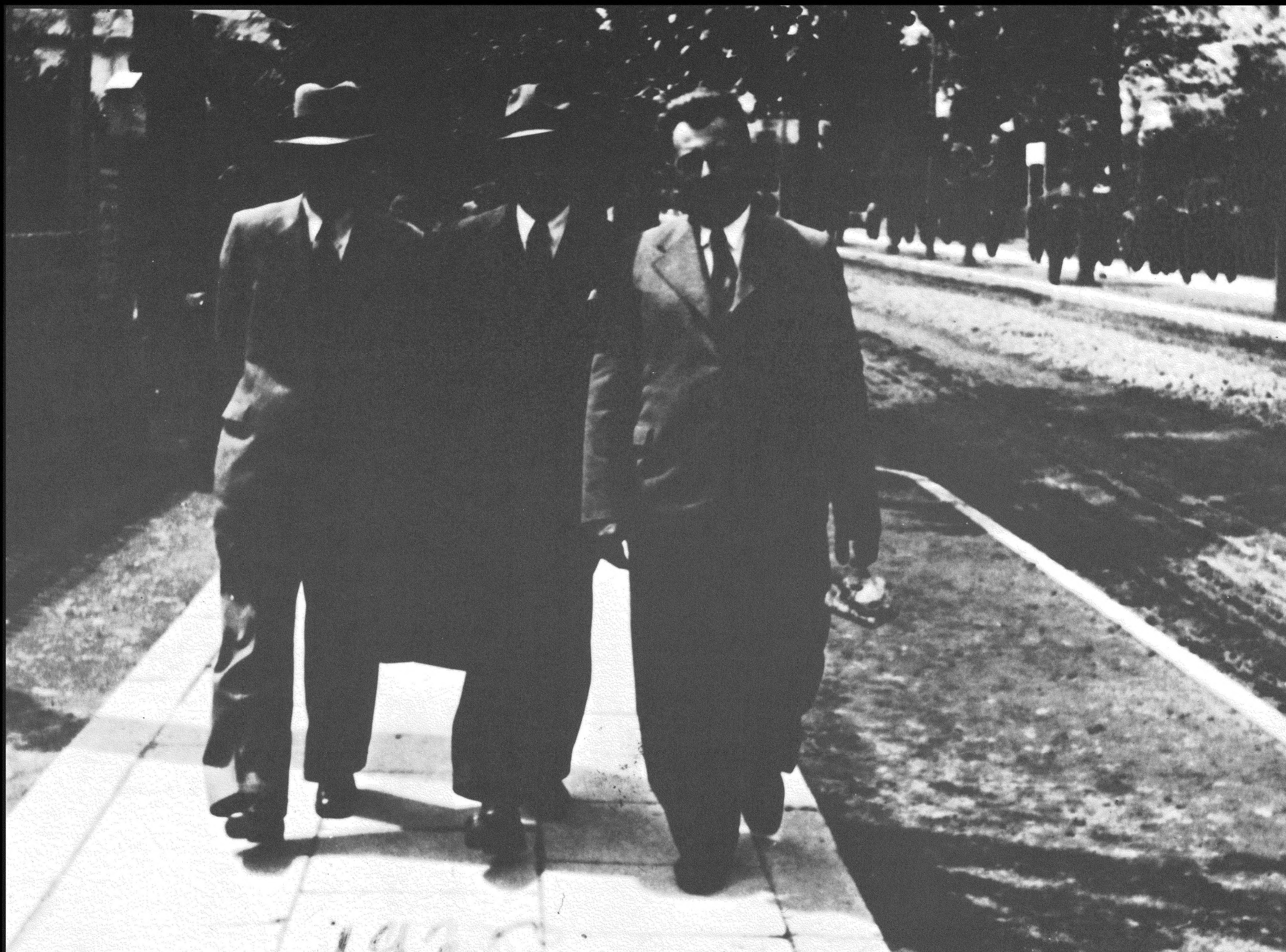

alfa
BŁONY
PŁYTY
PIERY

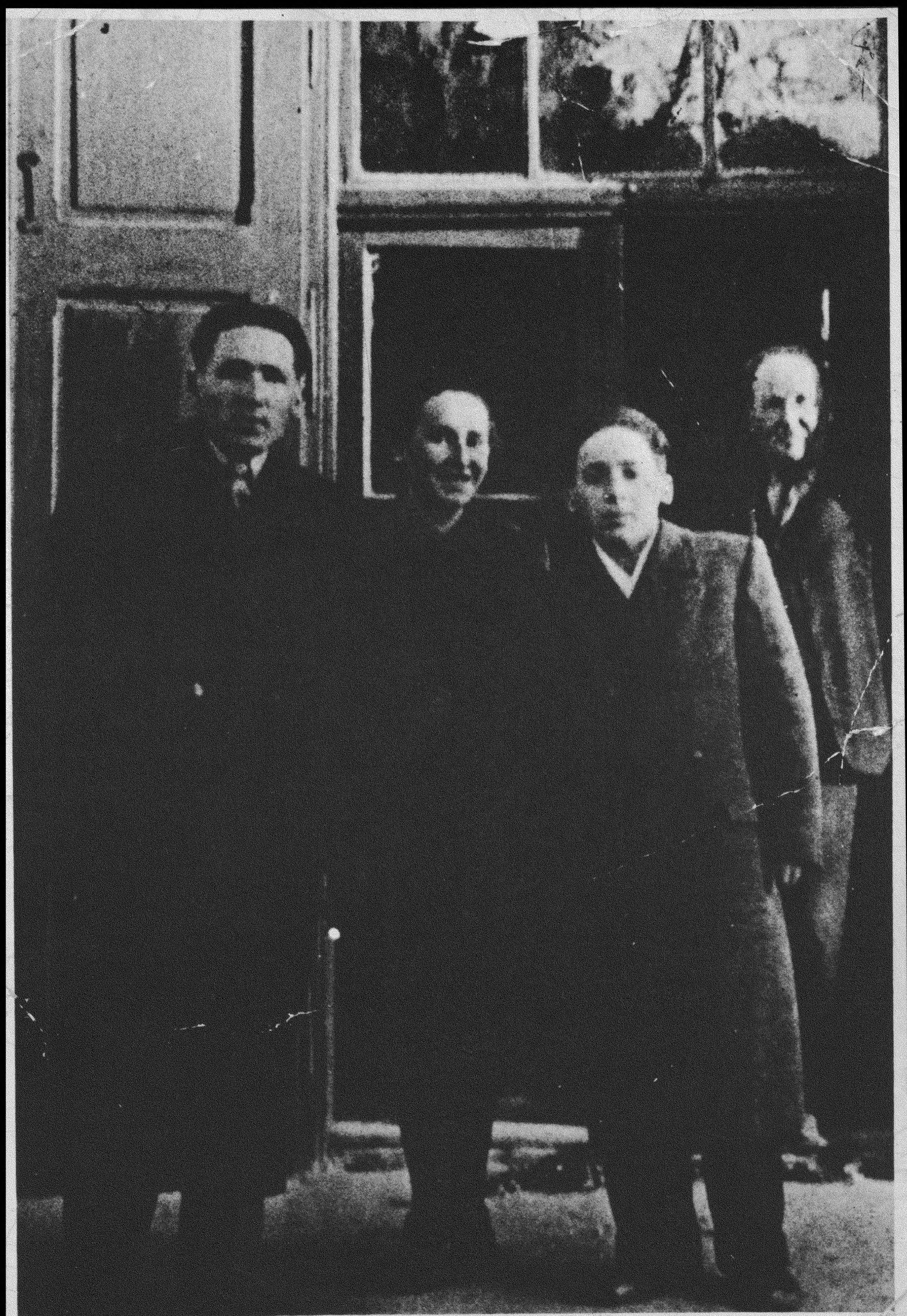

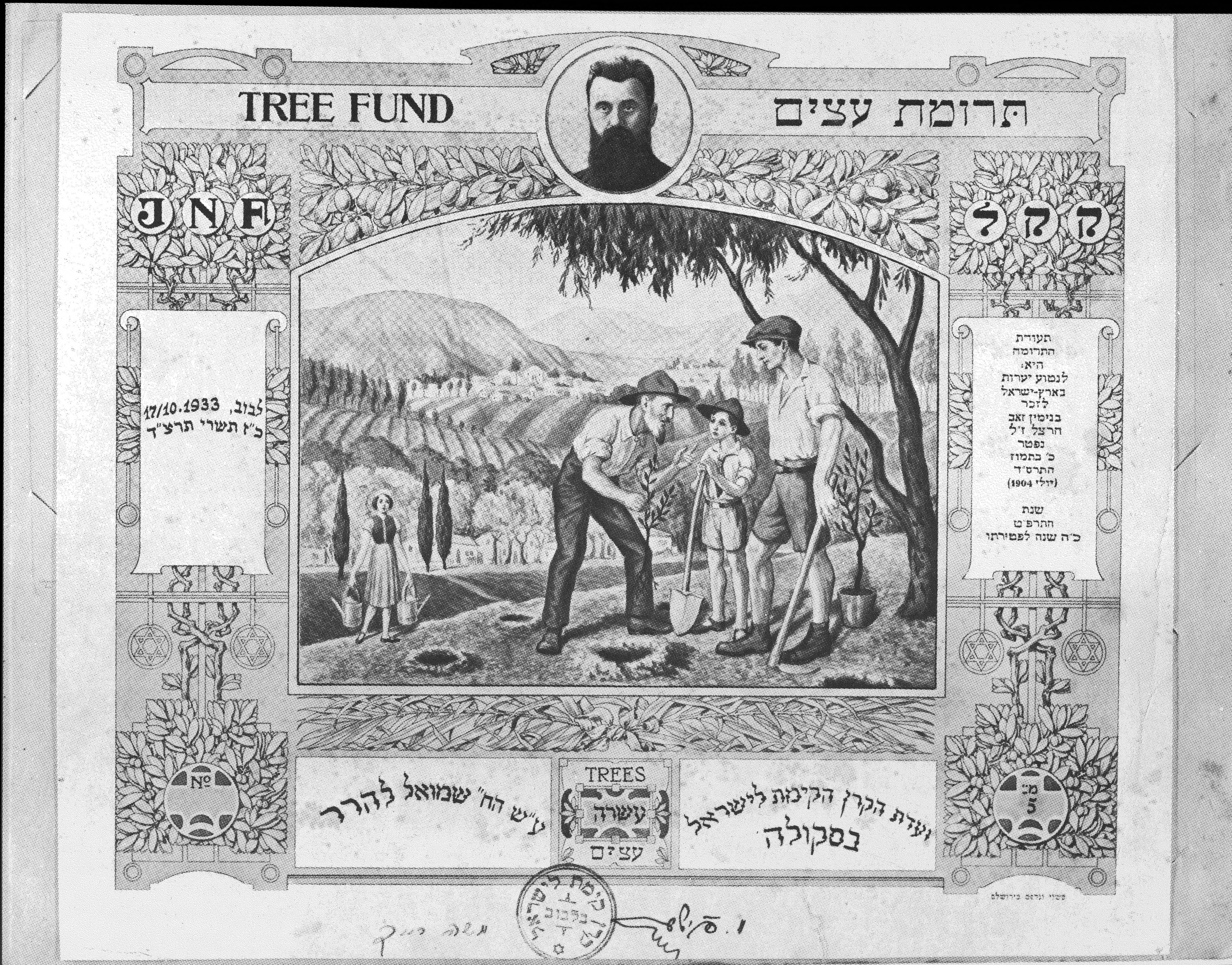

מכתבי פרידה וחתימות לשמואל להרר
ז"ל בשנת 1934 לרגל עלייתו ארצה
(חלק ניכר מאד מהתמונות שבאלבום
מסרה אשתו הגב' צילה (טורטן) להרר.)

TREE FUND

תרומת עצים

JNF

קקל

לבוב, 17/10.1933
כ"ז תשרי תרצ"ד

תעודת
התרומה
היא:
לנטוע יערות
בארץ-ישראל
לזכר
בנימין זאב
הרצל ז"ל
נפטר
כ' בתמוז
התרס"ד
(יולי 1904)

שנת
התרפ"ט
כ"ה שנה לפטירתו

№

ע"ש הח' שמואל להרר

TREES
עשרה
עצים

ועדת הקרן הקימת לישראל
בסקולה

מס' 5

לרגל עלותו של חברנו ד"ר שמואל לרר לארץ-ישראל

בית-הספר העברי בסקולה "שפה ברורה" מנדב לו את

הספר הזה בתור מזכרת נצח בעד עבודתו הפוריה על

שדה החנוך והתרבות העברית.

סקולה, אלול תרפ"ג

מזכיר

שלמה גולדפעדר

ד"ר [illegible]

יוסף זינגער

הועד המקומי של המפלגה „התאחדות - פועלי ציון" המאוחדת, בהערכת פעולותיו של החבר שמואל לירר הפעיל, מחנך בת״ת ומ״ה בית הספר העברי והספריה מי שהיה יו״ר של קק״ל החליט על העבודה לנדב 5 זהובים לטובת בית הספר העברי ולהמשיך את עבודתו לשם הפצת החינוך העברי כמו שעשה חברנו דנן.

[illegible] המפלגה הציונית הסוציאליסטית המאוחדת — הועד המקומי בסקולה התאחדות - פועלי ציון יוסף צינגער

היית אחד העובדים המצליחים בעבודתנו למען הקק"ל. ובעבודתך

המסורה והפוריה, לה התמסרת בכל התלהבות נפשך, הבאת

המוסד הזה החשוב שלנו עודד התפתחות ופריון נכר.

לרגל עלותך ארצה הננו מאחלים לך המשכת עבודתך בהגשמת

השאיפות של פעולתנו ותגבר לגאולת העם המוגא בארץ-ישראל ובסביבתה.

בברכת גאולת הארץ

מזכיר: יו"ר

משה ברמן. יוסף [illegible]

סקולה, [illegible] תרצ"ד

Z okazji wyjazdu do Erec Tow. Samuela Lehrera, Szkoła hebr. „Safa-Berura" z Skolem w uznaniu zasług i pracy około rozbudowy tejże, ofiaruje Mu niniejszem ten pamiętnik.—

Skole, w sierpniu 1934 r.

Sekretarz: Goldfischer Szlomo.

Prezes Izak Zipenhut(?)

w z. prezes Józef Singer

STOWARZYSZENIE „SAFAH BERURAH"
w SKOLEM
הסתדרות שפה ברורה
בסקולה

Jednemu z najlepszych bojowników dla sprawy syjonistycznej założycielowi i budowniczemu Szkoły hebrajskiej, wielkiemu działaczowi społecznemu z okazji wyjazdu do Erez Israel składamy życzenia jasnej przyszłości a ze swej strony ślubujemy dalszą pracę kontynuować aż do powstania i umocnienia Państwa Żydowskiego po obu stronach Jordanu. Z tej okazji składamy na rzecz tut. Szkoły hebrajskiej, której byłeś oddany ciałem i duchem kwotę 10 zł.

Za Zarząd org. młodzieży syjonistycznej „Achwa"

Sekretarz: [signature]

„ACHWA" Organizacja Sjonistycznej Młodzieży w Skolem

Prezes [signature]

Szczerze oddany sprawie odbudowy Erec, na każdym postawionym posterunku pracy spełniałeś należycie Twe obowiązki, byłeś wzorem bezinteresownego pracownika i potrafiłeś innych do konstruktywnej pracy zachęcić.

W chwili ziszczenia się Twych długoletnich marzeń, gdy odjeżdżasz do Erec, zapewniamy Ci i przyrzekamy, że nie ustaniemy w pracy i dążeniu do urzeczywistnienia ideałów każdego syjonisty. Życzymy Ci, by praca dla dobra Narodu przyszła Ci tam lżej, niż w Golusie, a zarazem, by i Tobie samemu zaświeciła tam jasna przyszłość wolnego obywatela na wolnej Ziemi.

Za Zarząd Stowarzyszenia „Dorszej Sjon"

Sekretarz [signature]

Prezes [signature]

SKOLE

Skole, dnia 29 sierpnia 1934.

Motto:

I niechaj żywi nie tracą nadziei
i przed Skolem niosą oświaty kaganiec.
/Słowacki w Skolem/

Temu, który jak lampa dziwna świecił w zrupieszałych szafach, trzech tęgich i jednej chudej c.k., wypełnionych wypocinami nagrodzonych plotkarzy, który swym barytonem wiecznie terroryzował wiotkie postacie bojaźliwych kobiet, który ciągle popędzał koło zardzewiałego wiatraka- ośrodka kultury,- wiecznie męcząc biednych urzędników dobroczynnego stowarzyszenia- z okazji spóźnionego odejścia „do Ziemi Obiecanej", ślą współpracownicy bogobojnej instytucji wyrazy szczerego żalu.

Za szczerą i bezinteresowną pracę „Funt zapłać"

Bibljoteka BAR-KOCHBA
Stowarzyszenia Dorszej Sjon
w SKOLEM

Salek Rothblat(?) Martin Honenfeld(?) Goldfischer Szlomo. [signature]

Uczestnicy pożegnalnego bankietu

Skole - dnia 6. X. 1934.

Gizella Rotter

Weingarten Dziunio

Regina Locker

Goldfischer Simon

Rottbaum Dawid

Abraham Lolek Locker

---

12. IX. 1934

Locker Skole

Michał Lehrer

Landesmann

Mgr Brauner

Sjonistyczny komitet lokalny w Skolem

סקאלע

Celem uczczenia zasług jednego z najlepszych naszych towarzyszy Komitet Lokalny Org. Sjonist. w Skolem na uroczystym posiedzeniu uchwalił zamianować odjeżdżającego towarzysza Lehrera który osiągnął cel swych marzeń i ziścił ideał Herzla przez wyjazd do Erez członkiem honorowym tut. Org. i zarazem [illegible] Herzla w Erez na Jego imię 10. drzewek składając równocześnie 10.25 zł na Sztabę Herbrzyską.

sekretarz

prezes

לדודה של אגודת הנוער העברי העובד לעלותו ארצה

שלוחה מעומק ברכתנו הלבבית.

ברצות ההגשמה הציונית ותתן יד למפעל המרכזי

הלאומי בעד שחרור המלא של העם והחברה.

המזכירות של ברית-הקבוצים

נשהר.

סקולה אלול תרצ"ד

Zasłużonemu pracownikowi na niwie syjonistycznej i budowniczemu szkoły hebrajskiej w Skolem z okazji jego wyjazdu do Erec Israel ślą szczere życzenia szczęścia, pomyślności i owocnej pracy w budującem się Państwie Żydowskiem – składając równocześnie z tej okazji Zł 5.– dla tutejszej szkoły hebrajskiej im. Bialika.

Komitet Lokalny Unji Sjonistów Rewizjonistów

Sekretarz

Prezes:

Organizacja Brith-Trumpeldor.

Sekretarz

Komendant Gniazda

ברית הנוער העברי ע"ש טרומפלדור בסקולה

Związek Harcerzy Żydowskich "TRUMPELDOR" w SKOLEM.

Stow. Brith Hacohar

Sekretarz

Prezes

Skole, dnia 29 sierpnia 1934

תמונות מאזכרות לקדושי סקולה
והסביבה בישראל לאחר המלחמה

תמונה מהאזכרה ביום הופעת דפי הזכרון — האלבום.

כאן המקום להדבקת התמונה

רשימת יוצא סקולה והסביבה בשנת הופעת דפי הזכרון — האלבום — 1986

אורנשטין אריה — נתניה שד' ויצמן א/32
איזנשטין משה — נתניה רח' שפירא 8
אלנר דב — רמלה רח' הרצל 102
אלנר מרדכי — ראשון לציון רח' הורוביץ 23
אלנר צבי — קרית אונו רח' קפלן 23
מוסטרמן טוניה — רמלה רח' ת. 1
אפשטיין דוד — נתניה רח' אפרים 8
בוקובסקי פנחס — תל־אביב דרך השלום 145, 67194
ברמן אליהו — קרית מוצקין רח' רוקח 3/7
גולדפישר אסתר — חיפה רח' מוריה 57
גיסינגר יהודה צילה — חיפה דרך יד לבנים 16
גלטשטין אלכסנדר — קרית־ים ג' הראשונים 7/6
גב' גימפל — חיפה רח' מיכאל 35
גלייכר צילה — חיפה רח' הנביאים 31
גלוס וולף — פתח תקוה שטמפר 26
גרינברג שמשון ולאה — נתניה רח' השבעה 12
דיאמנד שמואל — חיפה רח' איתנים 6
ברמן פנינה — רמת־גן רח' סיני 28
דרטנר שרה ושמואל — רמלה רח' גורדון 5
האוזמן־פורת בונדה — קבוץ תל־יוסף
האוזמן רבקה — פתח תקוה בי"ח בילינסון
האוזנר פנינה, (לבית פוקס) — חיפה דרך הים 106
הורשובסקי ישראל — תל־אביב רח' שד"ל 6
הבר אליעזר — תל־אביב רח' טשרניחובסקי 39/1
הדר זאב — תל־אביב רח' בצלאל 8
הורוביץ זיגו — נתניה רח' הרב קוק 12
הלפרן צבי — תל־אביב רח' כצנלסון 15

האופטמן ברכה — רמת־גן רח' יונתן 21
הייזלר מיכאל — מגדל העמק 599/2
הרשברג גרטל — חיפה רח' גדעון 17
גוטסמן מאיר — כפר נטר ע"י נתניה
גולדשטין דניאלה — הדר־עם ע"י נתניה
הרצמן ברטה — חולון רח' מאז"ה 8
ווייס אהרן צבי — נתניה רח' אפרים 9
ווייס יצחק — נתניה רח' הרצל 34
ווייס ישראל — נתניה רח' שפירא 22
ולטר פנינה — חיפה רח' השלום 17
ויסמן פנחס — נס־ציונה שכון פרוגרסיבים 101
וילף מאיר — תל־אביב רמת אביב רח' רקנטי 3
וילף משה — סביון רח' האופק 7
וסרמן עוזר — רמת־גן שד' העם הצרפתי 56
וינטראוב הלה — קרית אונו רח' הרצל 59
זמל אריה — תל־אביב רח' נחמני 11
זמל שמואל — תל־אביב אחד העם 94
זימן יחזקאל — קרית מוצקין שד' ויצמן 69
זילברברג שושנה — רחובות רח' גליקסון 9/8
זיונצ'קובסקי שפרה — חיפה רח' הנביאים 31
טייכמן אריה — רמת־גן ארלוזורוב 67
טירש אריה — תל־אביב רח' המלך ג'ורג' 33
טמבור דב — חיפה רח' לאה 7
טמבור פנחס — רמת יוחנן דאר כפר מכבי
טמבור דוד — נתניה רח' גליקסון 30
טמבור מילק — נתניה רח' ירושלים 11
טייכמן טרייביש — גבעתיים רח' שינקין 69

יוספסברג פרידה — ירושלים בלפור 5
וינפלד משה — פתח תקוה הרצל 98
יקל שמעון — חיפה שד' מוריה 80
כהן בתיה — נתניה חנה סנש 8
כרמי יהודית — קבוץ ניר דוד ד.נ. עמק בית־שאן
לנדמן דן ורוזין — חיפה רח' נוגה 17
להרר צילה — חיפה רח' יוסף 27
לוינסון פנינה — חיפה רח' אלנבי 75
ליבליין דב — ירושלים סמולנסקין 5
ליפשיץ ישראל — תל־אביב רח' בלוך 14
לבנון מלכה — בת־ים רמת יוסף רח' האשל 8
מאיר יצחק — נתניה רח' הרצל 34
מלר צבי — בית הורים ע"ש אניטה מילר רמת חן
מנסברג מנחם — חיפה זרובבל 17
נויגבור זאב — חיפה התשבי 54
נוימן רחל — חיפה וינגט 19
סגל משה — חולון רמת הטייסים 15/15
פרוחסקה (מבית בקנרוט) **קלרה** — י־ם צבי גרץ 18
פרל יעל — ירושלים קרית משה רח' גת 14 בלוק 10
פרומר אברהם — רחובות ת.ד. 1083 רח' ארלוזורוב 55
פייבוש שרה — רחובות רח' השחר 10
פלדמן לאה — רמת גן רח' חרות 22
פיש שלמה — באר שבע רח' א/19 מס. 6
פדור סבינה — יפו שד' ירושלים 68
פירסט לוסיה — חיפה ק. אליעזר המעפילים 8
פרידלר צפורה — חיפה רח' הרצליה 12
פודים ברוניה — ק. חיים שד' דגניה 21/9
פרידמן שרה — נתניה רח' דיזנגוף בית השחר
פוקס יונה — חיפה רח' ארלוזורוב 91

פיירברג פנחס — תל אביב רח' עבודה 8
פרינץ שושנה — תל אביב רח' ויזל 5
פריימן יונה — נתניה רח' המייסדים 11
פיקסלר מ. — י־ם שוק מאה שערים בית מנדלבאום
קלנג אריה — אשדוד האשכול 4
קלנג עמליה — אשדוד האשכול 5/8
קניגל גניה — רמות השבים
קלמן ישראל — חיפה רח' יוסף א/53
קירשנבאום אידה — חולון שכ. רסקו רבי עקיבא 1/1
קיסר מלכה — חדרה שכון ברנדס רח' שקד 5
קרס (מבית פוקס) **מניה** — חולון נאות רחל רח' אילת 29
קליין ברוך — נתניה רמות אפרים רח' אהרון 5
רפפורט יעקב ואטקה — חיפה רח' עמק הזיתים 12
רוטשטיין יעקב — בת־ים (רמות יוסף) מבצע סיני 29/27
רוזנסקי אסתר — גבעתיים רח' בלוק 14
רוטברד אליהו — ירושלים שמעון הצדיק 27/12
רייס חנה (מבית יקל) — כפר ויתקין, בית חרות
רדי צבי ד"ר — ירושלים ת.ד.924
רובין יוסף — חדרה שכ' אפרים 47
רכטר אהרן — נתניה רח' קיש 30
שטמרמן שפרה — חיפה, רח' הגליל 80
שולמן דבורה — קרית אתא רח' ז'בוטינסקי 718/5
שטולפר שמחה — כפר סבא שכון עלייה 7/4
שכטר מאיר — תל אביב רח' בוגרשוב 70
שקד רינה (מבית הורוביץ) — נתניה בן יהודה 5
שביט שרגא — גבעתיים כצנלסון 21
שנור אסתר — חולון מאז"ה 8
שיף משה — ראשון לציון רח' עולי הגרדום 8

דפי זכרון לתוספת שמות בני משפחה
ולהדבקת תמונות של בני משפחה
קרובים וידידים כרצון כל אחד מבני
העיר

דפי זכרון

דפי זכרון

דפי זכרון

דפי זכרון

דפי זכרון